

301.977

5

TEOLÓGIAI TUDOMÁNYOS SZAKFOLYÓIRAT 19. évfolyam • 2015 • 1. szám

Alapítva: 1857

www.srta.hu

19
2015

SÁROSPATAKI FÜZETEK



Enghy Sándor

Elengedhetetlen részletek a megértés szolgálatában

Fodor Ferenc

A méhek, Kálvin és az anyaszentegyház rendje

Oláh Róbert

Kaposi Juhász Sámuel és ifjabb Csécsi János arcképeinek forrása és hitelessége

Rácsok Gabriella

Teológia és film

Szathmáry Béla

Kommentár
a Magyarországi
Református Egyház
2013. évi I. törvényéhez
a lelkészek szolgálatáról
és jogállásáról (4. rész)

Sárospataki
Füzetek
Alapítva: 1857

KIADJA: A Sárospataki Református
Teológiai Akadémia

FELELŐS KIADÓ/PUBLISHER:
Füsti-Molnár Szilveszter, PhD

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG / EDITORIAL BOARD:
Elnöke / Editor-in-Chief:
Dienes Dénes, PhD

Tagjai:
Fodor Ferenc, PhD
Füsti-Molnár Szilveszter, PhD
Kustár György
Nagy Károly Zsolt, PhD
Rácsok Gabriella, PhD
Szathmáry Béla, PhD

NYELVI LEKTOR: Kovács Józsefné
NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS ÉS
BORÍTÓTERV: Asztalos József

KÉSZÜLT: A Kapitális Nyomdában,
Ügyvezető Igazgató:
Kapusi József

ISSN 1416-9878

Szerkesztőség címe:
Sárospataki Református Teológiai Akadémia
3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.
Tel/Fax: +36 47 312 947

e-mail: gracsok@tirek.hu

PÉLDÁNYONKÉNTI ÁRA: 500 Ft
ÉVES ELŐFIZETÉSI DÍJ: 2000 Ft

KÉPEK: Galleria Biblica. *Reneszánsz és barokk mesterek művei alapján készült 19. századi metszetek sorozata a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeumának szépművészeti gyűjteményéből.*
CÍMLAPKÉP: KERESZTELŐ JÁNOS A JORDÁNNÁL KERESZTEL (Ni (Nicolas Poussin festménye alapján W. H. Mote metszete) (Mt 3,6: „És megkeresztelkednek vala ő általa a Jordán vízében, vallást tevén az ő bűneikről.”)

TARTALOM

Oktass, hogy éljek!	6
Fodor Ferenc A méhek, Kálvin és az anyaszentegyház rendje	7
Tanulmányok	11
Enghy Sándor Elengedhetetlen részletek a megértés szolgálatában	13
Oláh Róbert Kaposi Juhász Sámuel és ifjabb Csécsi János arcképeinek forrása és hitelessége	45
Rácsok Gabriella Teológia és film	57
Közlemények	83
Szathmáry Béla Magyarországi Református Egyház 2013. évi I. törvénye a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról - Kommentár (4. rész)	84
In memoriam - Dr. Schweitzer Józsefre emlékezve	129
Enghy Sándor Emléke legyen áldássá	131
Recenzió	137
Csorba Dávid Kálvin könyvei Erdélyben	139
Nagy Károly Zsolt Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése?	143

CONTENTS

Teach Me That I May Live!	6
Ferenc Fodor The Bees, Calvin and the Church	7
Articles	11
Sándor Enghy Verständnis der Botschaft der hebräischen Bibel durch deren Aufbau, die Akzentuierung, die Massora und deren Betrachtung als Elemente eines ganzheitlichen Konzeptes	13
Róbert Oláh The Sources and Authenticity of	
Sámuel Kaposi Juhász's and János Csécsi, Jr.'s Portraits	45
Gabriella Rácsok Theology and Film	57
Miscellaneous	83
Béla Szathmáry Commentary on Act 1, 2013 of the Reformed Church of Hungary on the Service and Legal Status of Ministers (<i>Part 4</i>)	84
In Memoriam - Remembering Dr József Schweitzer	129
Sándor Enghy May His Memory Be A Blessing	131
Reviews	137
Dávid Csorba Calvin's Books in Transylvania	139
Károly Zsolt Nagy Can Folklore Have a Scientific Approach?	143



Mózes megvédi Réhuel leányait a pásztoroktól (Nicolas Poussin festménye alapján H. Robinson metszete)
(2Móz 2, 17: „A pásztorok is oda menének és elűzék őket. Mózes pedig felkele és segítséggel lón nékik és megitatá juhaikat.”)

OKTASS, HOGY ÉLJEM!

*„Természetesen elfogadom a
felhozott példát: de vajon a
méhek összegyűlnek-e a világ
minden tájáról, hogy egyetlen
vezért válasszanak?”
Institutio, 4,6.8*

Fodor
Ferenc

A MÉHEK, KÁLVIN ÉS AZ ANYASZENTEGYHÁZ RENDJE

A méhek tanítanak. Képesek szűrni is, de gyűjtenek mézet is. Különlegesen szépen rendezett a méhek társadalma. A történelem során gyakorta állították ezt a szépen rendezett társadalmat filozófiai és teológiai vitákban különféle tézisek bizonyítékaként. Egy alkalommal Kálvin is példaként említette a méheket. A katolikus teológus, dr. Johannes Eck, Luther nagy ellenfele – Luther (tisztesség ne essék) nemes egyszerűséggel „Dreck”-nek nevezte – könyvet írt a pápaság védelmében, melyben a pápaság létjogosultsága alátámasztásaképpen épp a méhek rendezett társadalmát hozza fel. Azzal érvel, hogy a méheknek is van királynőjük, a darvaknak is van vezetőjük, s miként a természet rendjében van, akként kell az egyházban is pápának lennie. Kálvin erre felteszi a kérdést: *„Természetesen elfogadom a felhozott példát: de vajon a méhek összegyűlnek-e a világ minden tájáról, hogy egyetlen vezért válasszanak?”*¹. Aztán ugyanott így folytatja: *„Minden vezér megelégszik a maga méhkasával. Így a darvagnál is minden rajnak megvan a maga vezetője.”* Így minden egyháznak megvan a maga vezetése.

1543-ban így ír Kálvin: *„Mert az egyházi tisztségeket vagy gyalázatos alku után nyerik el, vagy piszkos csúszás mászással kaparintják meg. Néha kerítésnek vagy hasonló cselekményeknek díjai e hivatalok. Bizony, e téren sokkal erkölcselenebb üzérkedés folyik, mint bármely világi birtokon!”*² A kor római katolikus egyházkormányzatán volt mit javítani. Valljuk, reformációra mindig szükség van.

¹ *Institutio*, 4,6.8

² KÁLVIN János, *Az egyház megreformálásának szükségességéről*, 1543. fordította Ceglédi Sándor, Pápa, 1906. Letöltés 2015. március 13. 14.26: <http://mek.oszk.hu/04600/04601/04601.htm#1>

Kálvin kora teológiai, irodalom- és történelemtudományának legkiválóbb ismerői közé tartozott. A méhekről azonban többet is mondhatunk, mint amennyire ő utalt az Institutióban. Bizonyára még nagyobb öröme szolgált volna ez a gondolatpárhuzam, ha a méhek példáját továbbviszi az egyház rendjére vonatkozóan.

Hogyan történik a vezetés a méhcsaládban? Meglepő módon nem az anya vezeti a méhcsaládot. Őt csupán táplálják, melengetik, védelmezik, hogy termékeny petéket rakjon le. Többet azonban nem tehet. Döntéseket nem hoz, az csupán a méhcsalád egybehangolt akaratából történhet.

Amikor egy méhcsalád rajzik, a királynővel együtt az addigi lakóhelyét több tízezernyi méh hagyja el. A rajzás azonban zseniálisan előkészített ütemben és módon történik. Viaszból elkészítik az anya celláját, és petét rak. A méhcsalád rövidesen bizonyosan megtudja, hogy új anyák növekszenek. A meglévő anya ilyenkor alig kap enni. Le kell fogynia, hogy repülni tudjon. A következő napsütéses napon a raj elhagyja a családot. Ezek a fiatal méhek valahol a közelben – pl. fán – szőlőfürt formájú alakzatban összegyülekeznek. Felderítők repülnek ki közülük, akik kifürkészik, hol telepedhetnének le. Ideális hely lehet egy fa odva. A felderítők beszámolnak a kínálatról, s dönteni kell, melyik ajánlatot válasszák. A kommunikáció táncos mozdulatokkal történik. Akinek a táncjeleit legmeggyőzőbbnek ítélik, azt követik új otthonuk felé.

Hogyan történjen tehát az egyház vezetése? Érvelő eszmeceسرékkel, egyházi közösségekben: presbitériumban, közgyűléseken, zsinati közösségekben. Kálvin igyekezete is erre irányult.

Az egyháztörténetben mindig voltak, akik a quasi egyszemélyűvé válható egyházvezetést támadták. Az egykori pataki collaborator,³ későbbi rektor (1589), a nyugtalan lelkű Szilvásújfalvi Anderko Imre és mások egyházunk vezetéséből hiányolták az érvelő eszmeceسرét, s a püspöki tiszt eltörlését kezdeményezték. Szilvásújfalvi szándéka (sem) nem sikerült, őt törölték el, a walesi bárdok sorsára jutott...

A méhcsaládban csodálatosan megvan mindenkinek a feladata. Munkaszervezésre is tanítanak minket. A dolgozók széleskörű tevékenységet folytatnak: meghatározott időközönként a sejtet tisztogatják, gondoskodnak a költésről, gondozzák az anyát, táplálják a méheket és tisztogatják őket, ugyancsak meghatározott időközönként pontosan mézet és pollent gyűjtenek, és még sok más funkciót töltenek be. A here funkciója látszólag a semmittevés. Ők biztosítják a termékenységet és a fiasításkor ők tartják optimális hőmérsékleten az utódaikat.

Kálvin genfi egyháza jól szervezett volt, mindenkinek megvolt a helye a szolgálatban. Ezzel még a méhek is elégedettek lehetnének. Felosztotta az egyházban

³ A reformáció kezdeti időszakában így hívták azokat a felsőbb éves diákokat, vagy már végzett hallgatókat, akik az alsóbb osztályokba járó diákokat tanították. ZOVANYI Jenő azt mondja, „kisebbségi intézetekben segédtanár-féle”. *Egyháztörténeti lexikon*, Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1979, 113.

a szolgálati területeket. Négy tisztséget határozott meg: a pásztorit,⁴ a tanítóit,⁵ a diakónusit⁶ és a presbiterit.⁷

1541-ben történt. Ami Porrall polgármester súlyosan megbetegedett, Kálvin meglátogatta, és beszélt neki Krisztus kereszthaláláról, feltámadásáról, Isten kegyelméről és az örökletről. Imádkozott vele. Porrall hálás szívvel fogadta a vigasztaló szavakat. Üdvözölte az új rendet, amit Kálvin a genfi egyházban be akart vezetni.

Amikor a polgármester haldoklott, meglátogatta a mindennapos várandós Idelette de Bure, Kálvin felesége is. A polgármester elérzékenyült. Azt mondta, Kálvin és felesége Genfbe jövelele Isten csodálatos tanácsa, hogy az evangéliumot szolgálják. Egy akkor élt ember ajkán ez mindenképpen meglepő megállapítás. Nem volt jellemző, hogy a nem pásztori tiszthez tartozó lelkészfeleség ily módon az evangélium szolgálatába álljon. De az sem, hogy valaki ilyen nyitott szívvel fogadja a szolgálatot. Ráadásul idegennek számított, Vallóniából emigrált. Mit mondott minderre Kálvin? Büszkén és megilletődötten írt a látogatásról barátjának, Farelnak. Hogyan is tehetne másképpen, ennek az érzésnek felel meg jól ismert imádsága: „...bizonyosak lévén afelől, hogy hit által részeseivé lehetünk a te benne [Krisztusban] kijelentett kegyelmednek...”

⁴ *Institutio*, 4,3.4

⁵ u.o.

⁶ *Institutio*, 4,3.9

⁷ *Institutio*, 4,3.15



Eszter királyné Ahasvérus király előtt (Nicolas Poussin festménye alapján G. H. Adcock metszete)

(Eszter 5,3: „És monda néki a király: Mi kell néked Eszter királyné? És mi a kérésed? Ha az ország fele is, megadatik néked.”)

TANULMÁNYOK

ENGHY SÁNDOR
OLÁH RÓBERT
RÁCSOK GABRIELLA



Dávid Saul király előtt hárfán játszik (Charles-André Van Loo festménye alapján W. Holl metszete)
(1Sám 16,23: „És lön, hogy amikor Istennek lelke Saulon vala, vette Dávid a hárfát és kezével pengeté; Saul pedig megkönnyebbüle és jobban lön, és a gonosz lélek eltávozik tőle.”)

Enghy Sándor

**ELENGEDHETLEN
RÉSZLETEK A
MEGÉRTÉS
SZOLGÁLATÁBAN**

Eszter 1

A könyv szerkezetének megállapításakor a kutatók többen chiasmusról beszélnek.¹
Az egyik sajátos szerkezet ez:

<p>A Ahasvérós nagysága (1,1-8) (גדולתו - 1,4)</p>	<p>Ahasvérós és Mordokaj nagysága A' (10) גדלה -10,2)</p>
<p>B A perzsák két ünnepe (1,1-8) (משחה -1,3)</p>	<p>A zsidók két ünnepe B' (9,20-32) (משחה -9,22)</p>
<p>C Eszter még pogány marad (2,10-20) (לא-הנידה... אחיזקה)</p>	<p>Pogányok zsidóvá lesznek C' ורבים מעמי הארץ מתיהרים (8,17)</p>
<p>D Hámán felemelkedése (3,1) גדל המלך אחשוורוש אחיזקו</p>	<p>Mordokaj felemelkedése D' (8,15) ומרדכי יצא... בלבוש מלכות</p>
<p>E Zsidók elleni rendelet (3,12-15) ולאבד אחיכל-היהודים</p>	<p>Zsidókat támogató rendelet E' (8,9-14) (8,13) היהודים... להנקם מאיביהם:</p>
<p>F Mordokaj és Eszter alkuja a végzet elkerülésére (4. fejezet) והאשר אברתי אברתי: (4,14)</p>	<p>Ahasvérós és Eszter alkujája F' a végzet elkerülésére (7,1-6) (7,3) ועמי בנקשתי:</p>
<p>G Három ember lakomájának első gondolata (5,6-8) אל-המשחה (5,8)</p>	<p>Három ember lakomája G' másodsor (7,1-6) ביום השני במשחה (7,2)</p>
<p>H A király szerepe a folyamatok alakulásában (6. fejezet) גדרה שנת המלך ויאמר (6,1)</p>	

Van, aki másképp jut erre a következtetésre, ha idézetek nyomán is, de vannak saját felfedezések is:²

¹ J. D. LEVENSON, *Esther*, Louisville, London, 1997. 8.

² G.W. LOREIN, W. H. ROSE, *Geschriften over de Perzische tijd: Daniël, Ezra-Nebemia, Esther, Haggai, Zacharia, Malachi* Heerenveen, 2010. 196.

A Bevezetés (1-2)

B Hámán ediktuma (3)

C Eszter fellépése (4,1-5,8)

D Hámán-Mordokaj konfrontálódása (5,9-14)

■ A király nem tud aludni (6,1-3)

D' Mordokaj-Hámán konfrontálódása (6,4-14)

C Eszter fellépése (7)

B' Mordokaj ediktuma (8)

A' Befejezés (9-10)

Chiasmusok tekintetében még nem vagyunk a kutatás végén. Találkozunk ilyen megoldással is:³

I Bevezetés, a történet háttére (1)

II A király első rendelete (2-3)

III Hámán-Mordokaj összecsapása (4-5)

■ Azon az éjszakán a király nem tudott aludni (6,1)

III' Mordokaj győzelme Hámán fölött (6,2-7,10)

II' A király második rendelete (8-9)

I' Epilógus (10)

Vagy ilyenl:⁴

Eszter történetének bevezetése (1,1-22)

Mordokaj és Eszter királyhoz fűződő kapcsolatának alakulása (2,1-23)

Királyi rendelet a zsidók kiűtésére, Hámán mesterkedése (3,1-15)

Eszter reagál Hámán tervére (4,1-5,8)

Hámán gőgje, rögeszméje (5,9-14)

A király álmatlan éjszakája (6,1-3)

Hámán gőgös tervének kibontakozása (6,4-14)

Eszter győzelme Hámán felett (7,1-10)

Királyi rendelet a zsidók megmentésére, Mordokaj munkája nyomán (8,1-17)

Mordokaj és Eszter kötelezővé teszik a púrimot (9,1-32)

Epilógus, Mordokaj tetteinek elismerése (10,1-3)

E szerkezetek egyik értelmezett variációja más szöveghatárokkal, fő témákkal a következő:⁵

³ Ez RADDAY szerkezete, ezt idézi Mark MANGANO, *The College Press NIV Commentary Esther & Daniel*, College Press, Joplin, Mo 2001. 28.

⁴ RADDAY szerkezetét így módosítja ROBERTS. – u. o.

⁵ J. FOKKELMAN, W. WEREN, *De Bijbel literair: opbouw en gedachengang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties*, Zoustermeer, Kapellen, 2003. 409-410.

A Ahasvérós nagysága (1,1-9)

B Vasti eltűnése, Eszter színre lépése (1,10-2,18)

C Mordokaj megmenti a királyt, Hámán törvényt hoz (2,19-3,15)

D Eszter akciója, első lakomája (4,1-5,8)

E Hámán-Mordokaj konfrontálódása (5,9-14)

F A király nem tudott aludni (6,1)

E' Mordokaj-Hámán konfrontálódása (6,2-14)

D' Eszter akciója, második lakomája (7,1-7)

C' Hámán halála, Mordokaj hoz törvényt (7,8-8,17)

B' az ellenség legyőzése, a pünim bevezetése (9,1-29)

A' Ahasvérós naggyá teszi Mordokajt (10,1-3)

A szerkezetek közös vonása, hogy az első fejezet az egész könyv háttere, bevezetése és az egész történet csúcspontja egy fordulathoz köthető: a király nem tudott aludni (6,1). A fordulat **וְנִהְיֶיךָ** - 9,1) egy szóval fogalmazva lehet az események összefoglalása is. Az ellenkezője történt a zsidókkal ahhoz képest, amit terveztek ellenük: **לָהֶם מִיָּנִיחַ לְשִׂמְחָה וּמֵאֲכָל לֶחֶם טוֹב** - keserűségük örömré és siralmuk ünnepre fordult (9,22).⁶

MOYER további lehetőséget lát a szerkesztésben az 1,9-2,18 szövegének összetartozó irodalmi egységét elkülönítve:⁷

A 1,9 Vasti ünnepe

B 1,10-11 királyi korona

C 1,12 Vasti visszautasítja, hogy megjelenjen a király előtt

D 1,13-22 A bölcsek tanácsa: a királynő leváltása; királyi rendelet

E 2,1-4 A bölcsek javaslata: szüzek összegyűjtése; király rendelete

X 2,5-7 Mordakaj és Eszter bemutatása

E' 2,8-11 a lányok összegyűjtése, Eszter előtérben

D' 2,12-15 a királynő kiválasztásának folyamata

C' 2,16 Eszter a királynál

B' 2,17 királyi korona

A' 2,18 Eszter ünnepe

Eszter a rabbinikus magyarázatokban⁸ gyakran kerül említésre. Az Ézs 10,17-ben Izráel világhossza is rá utal (**אֲרִי־יִשְׂרָאֵל**), aki úgy ragyogott fel Izráelnek, mint a

⁶ „the theme of the entire book is summed up in two Hebrew words – nahápök hû,” – LEVENSON, *Esther*. 8. Tehát az egész könyv a két említett héber szóban foglalható össze.

⁷ „a cohesive literary unit” - C. J. MOYER, *The beautiful outsider replaces the queen: a “compound topos” in Esther 1-2 and books 5 and 6 of Chariton’s Chaereas and Callirhoe* = C.J.M., *Vetus Testamentum* 60 no 4 2010. 601-620. 605. Vagyis a szöveg irodalmi egységét biztosító összefüggésről van szó.

⁸ „יְנִיצִיָּהּ מִדְּרֹשׁ תְּהִלִּים מִזְמוֹר כֵּב – ” אֲרִי־יִשְׂרָאֵל יוֹ אֶסְתֵּר טְהַאֲדִיָּאָה אֵת יִשְׂרָאֵל כְּאִדּוֹ טַל שֶׁחַר „ Venetsi'ah 306-[307] [1546-1547]

hajnal világossága. Ezt a hajnali világosságot hozta elő Eszter a sötétségből. Így talál magyarázatot Eszter háromnapi bőjtjére a Midrás, amikor kapcsolatba hozza azt a három napot Jónással, aki három napig volt a hal gyomrában, sőt Hóseással és a feltámadással is összefüggésben van Eszter háromnapos bőjtje.⁹ A Midrás még az imádságot is Eszter szájába adja: Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet (Zsolt 22,2)?¹⁰ Lehetetlen észre nem venni az összefüggést a 22. zsoltár, Eszter és Jézus nagy hangon elmondott utolsó imádsága között.¹¹

A Talmud egyértelműen elhelyezi a könyvet¹² a kánonban. Ennek érdekessége az, hogy a könyv első szavának י-ja indokolhatja is a kapcsolatot: יָיָה (1,1). Amennyiben a rabbinikus értelmezés a Prédikátor könyve eseménysorával hozza kapcsolatba Eszter történetét, akkor relatív kezdettel¹³ van dolgunk a múltban. Ezt

<http://www.hebrewbooks.org/pdfpaper.aspx?req=24744&st=&pgnum=37>... Jes 10,17... das Licht Israels, das geht auf Esther, die für Israel wie das Licht des Morgen (die Morgenröthe) aufging" - Karl August WUNSCHER, *Midrasch Tehillim oder Haggadische Erklärung der Psalmen: Nach der Textausgabe von Salomon Buber zum ersten Male ins Deutsche übersetzt und mit Noten und Quellenangaben versehen. 2 Bände in 1 Band.* Trier 1892. 190. Tehát Izráel világossága az Eszterre vonatkozik, aki Izráelnek hajnali világosságként ragyogott fel.

⁹ "... 4,16...Und warum drei Tage? Weil der Helige... die Israeliten nicht länger als drei Tage in Noth lässt... Und so findest du es auch bei Jona: „Und Jona war in dem Leibe des Fisches drei Tage...“ (Jona 2,1)... Ebenso sagt Hosea: „Er wird uns beleben... am dritten Tag wird er uns aufstehen heissen...“ (Hos. 6,2). Deshalb verhängte sie ein Fasten von drei Tagen... Hindin der Morgenröthe, weil sie (Ester) die Morgenröthe aus der Finsternis herbeiführte." - WUNSCHER, *Midrasch Tehillim...*, 192. Tehát miért három nap? Mivel a Szent... aki Izráelt nem hagyja három napnál tovább nyomorúságban... És így találd Jónásnál is: „És Jónás három napig volt a hal gyomrában”... Hóseás is így mondja: „Ő kelt életre bennünket... a harmadik napon támaszt fel minket”... Ezért rendelte el a három napi bőjtöt... hajnal szarvas, mert ő (Eszter) hozta el a hajnalt a sötétségből.

¹⁰ „Am ersten Tage sprach Esther: „Mein Gott!“, am zweiten Tage sprach sie auch: „Mein Gott!“ am dritten Tage aber sprach sie: „Warum hast du mich verlassen?“ Als sie mit lauter Stimme rief: „Mein Gott, mein Gott! warum hast du mich verlassen?“ wurde sie sofort erhört” - WUNSCHER, *Midrasch Tehillim...*, 193. Vagyis az első napon Eszter azt mondta: „Én Istenem!”, A második napon is így szólt: „Én Istenem!”, a harmadik napon azonban azt mondta: „Miért hagytál el engem?” Amikor nagy hangon kiáltotta: „Én Istenem, Én Istenem, miért hagytál el engem?” azonnal meghallgatásra talált.

¹¹ „A similarity is found here between this Jewish exegesis and the Gospel accounted of Jesus praying this psalm. Jesus cried out Psalm 22 „with a loud voice” (φωνῆ μεγάλῃ), a biblical idiom for heartfelt expression (Matt 17:46; Mark 15:34)... The midrash likewise indicates that Esther’s prayer on the third day was uttered „with a loud voice.” - C. B. TKACZ, *Esther, Jesus, and Psalm 22*, Catholic Biblical Quarterly 70 no 4 O 2008. 709-728. 722. Tehát hasonlóság fedezhető fel itt e zsidó exegézis és között, ahogy az evangéliumok beszámolnak arról, miként imádkozta Jézus a zsoltárt. Jézus „hangos szóval” kiáltott, amikor a 22. zsoltárt idézte, mely bibliai kifejezése az szívből jövő őszinteségnek... A Midrás is hasonlóan fejezi ki, hogy Eszter imádsága a harmadik napon „hangos szóval” hangzott fel.

¹² תנ"ך, Writings consists of the following books: 1) Psalms, 2) Proverbs, 3) Job, 4) Song of Songs, 5) Ruth, 6) Lamentations, 7) Ecclesiastes, 8) Esther, 9) Daniel, 10) Ezra-Nehemiah, 11) Chronicles.” - *Talmud Bavli*, Tractate Megillah, The Schottenstein Edition, A Project of Mesorah Heritage Foundation under the General Editorship of Rabbi Hersch Goldwurm, Brooklyn, New York, 1991 g 3a¹. Tehát a Szent Íratok a következő könyvekből állnak: 1) A zsoltárok könyve, 2) A példabeszédek könyve, 3) Jób könyve, 4) Énekek éneke, 5) Ruth könyve, 6) Jeremiás siralmai, 7) A prédikátor könyve, 8) Eszter könyve, 9) Dániel próféta könyve, 10) Ezsdrás - Nehémiás könyve, 11) Krónikák első, második könyve.

¹³ „Usually a narrative begins with a qatal (historic perfect) and continues with a wayyiqtol, which is followed, if need be, by other wayyiqtoles... But the wayyiqtol form became so strongly associated

fejezi ki az igei forma. Ha ennek fényében állítjuk fel az eseménysort, akkor a Préd 12,14-ben ott az első וְיָדָה (אֵלֶּיךָ). Ennek üzenete, hogy YHWH mindent előhoz ítéletre, még akkor is, ha az rossz. Órula szólnak ezek a történetek valójában, ha Ő nem is kimondottan része az eseményeknek (אֵלֶּיךָ – Préd 12,14). A Hif. igitörzs Őt állítja középpontba, aki az események alanya lesz Eszter könyvében is. Vele kapcsolatban azt kell pont megérteni (jiqtól), hogy Ő akkor is jelen van mindenkiben és felhozza napját, amikor nem látszik jelenléte (אֵלֶּיךָ – וְיָדָה nélkül – Préd 12,14). Nem része közvetlenül az eseménysornak abban a tekintetben az sem, hogy a bölcsek beszédei hasonlatosak az ösztökéhez, és mint a szegek, erősen le vannak verve a gyülekezetek tanítóinak szavai, melyek egy pásztortól adattak (נִתְּנָה – 12,11). Mert mindez csak háttérinformáció a közvetlen eseménysoron kívül. Az viszont nem lehetett mellékes a rabbinikus összefüggések felállítóinak Eszter könyve kánoni helyének megállapításakor, hogy az eseménysor két וְיָדָה-os formája szerint a nagyon pontos figyelésre és tudakozódásra vonatkozik. Vagyis a prédikátor bölcs volt, a népet tudományra tanította, mérlegelt és körültekintően tudakozódott (וְיָדָה וְיָדָה – 12,9). Talán mindennek megfontolására figyelmeztet Eszter könyve első szava alatt a választó hangsúlyjel: וְיָדָה (1,1). A וְיָדָה a történet folytatását jelzi: YHWH ítéletre vonja a rosszat (וְיָדָה וְיָדָה – Préd 12,14) Eszter történetében is. Ő nem nyíltan vesz részt a történetekben (אֵלֶּיךָ – Préd 12,14) Eszter körül. A tanítások egy pásztortól adatnak (נִתְּנָה – Préd 12,11), és végül kiderül majd, hogy minden arra a Pásztorra mutat, aki nem felejt el övét. A háttérinformációk szerint Ő közvetlenül nincs jelen az eseményekben, de aki figyel és tudakozódik, (וְיָדָה וְיָדָה – Préd 12,9), az Eszter korában is eleget tud róla, és hozzá hű maradhat. Eszter nemzedéke valójában egy eseménysor része minden történéssel, melyek szabadításba torkollanak, de maga a könyvben foglalt történet mégis elválík részleteivel más korszakoktól וְיָדָה (1,1), és külön üzenetet hordoz sajátos körülmények között, nem olvadva bele általánosság szintjén a szűrkeségbe. A וְיָדָה a történet folytatását jelzi, de a tiphá¹⁴ mint választó akcentus megállásra készíti az olvasót. Talán azért, hogy külön koncentráljunk arra, ami itt következik a szabadítás történetének egy külön kezdetén, szem előtt tartva azt, Aki ott is pásztoralja nyáját, ahol az majd nem lesz látható a színpalak mögött. Természetesen a múnach a בְּיָדָה alatt már אֵלֶּיךָ-hoz köti a történések ezt a konkrét

with its past tense function that it was even used at the beginning, or at least at the relative beginning ... of some narratives... And even at the beginning of a book, Josh, Jdg, 1Sm, 2Sm, Ru, Esth, Ne begin with וְיָדָה". P. JOÜON, T. MURAOKA, *A grammar of biblical Hebrew* Roma, 2006 361. Tehát általában az elbeszélés qatallal kezdődik (történeti perfektum) és wayyiqtolal folytatódik, s ezt ha szükséges, más wayyiqtol formák követik ... A wayyiqtol forma azonban olyan szorosan kapcsolódott adott esetben a múlt idejű jelentéshez, hogy elbeszélések kezdetén, vagy legalábbis relatív kezdetekor is használták ... még Józsué könyve, Bírák könyve, Sámuel első és második könyve, Ruth könyve, Eszter könyve, Nehémiás könyve elején is a וְיָדָה-vel.

¹⁴ „tiphá”- Biblia Hebraica: quinta editio cum apparatu critico novis curis elaborato / 18 General introduction and Megilloth Ruth וְיָדָה וְיָדָה Canticles קהלה Qoheleth אֵלֶּיךָ Lamentations אֵלֶּיךָ Esther. J. de Waard, P. B. Dirksen, Y. A. P. Goldman, R. Schäfer, M. Szébo Stuttgart, 2004 XCIX

szakaszát a könyvben, hiszen az ő idejében zajlanak a dolgok, nem légtüres térben. A Massorah annyira korrekt, hogy ebben az irányban konkretizálja Ahasvérós személyét: ő az az Ahasvérós - **הוא אהשוורוש** - ¹⁵ Gn. 15. Speciális a történet, nem is fordul elő többször az egész Héber Bibliában, csak itt, amint a Massorah jelzi. Érdekes módon a **ויהי בימי** - hez tartozó Massorah is valamilyen módon nevekhez, személyekhez köti a történéseket, amikor azt állítja, hogy a **ויהי בימי** ötször fordul elő összesen (ה). Ezt a Leningrádi kódex is igazolja,¹⁶ WEIL pedig felsorolja a helyeket: ¹Mm 91. A Biblia Hebraica Quinta már csak a neveket, személyeket sorolja fel az idézett szövegrészekből, ezzel is jelezve, hogy az események hozzájuk kötődnek, s csak egyszer idézi az éhséget¹⁷:

. ויהי בימי ה' וסימנה יהויקים . אחז . אמרפל . שפט . אהשוורוש . וחד ויהי רעב בימי

91

ויהי בימי ה'

אמרפל מלך Gn. 14,1
[ויהי] בימי אחז Jes. 7,1
[ויהי] בימי יהויקים Jer. 1,3
שפט השפטים ויהי רעב Ru. 1,1
ויהי בימי אהשוורוש Est. 1,1

Mindegyik történetben sorsdöntő fordulóponthoz jelent a **ויהי בימי**. A Sziddim-völgyi csatában Amráfel (Gen. 14,1) neve esetleg egy babiloni uralkodót idéz.¹⁸ A történet lezárásaként Melkisédek megáldja Ábrahámot. Áház személye (Jes. 7,1) a szír-efraimi háborúhoz kötődik, benne az Immánuel-jövendöléssel. Jójákim (Jer. 1,3) volt az az uralkodó, aki alatt jött Nebukadneccar, Babilónia királya és Jójákim szolgája lett (2 Kir 24,1). Ruth könyve Betlehemet idézi már (Ru. 1,1), mely Dávid történetéhez vezet a könyv végén. Mintha Eszter könyvének lényegre törő kezdete is már azt a történelmet tartaná szem előtt, mely háborúban, megszállás alatt, fogságban, de embereken keresztül hozott megoldást és lett a szabadtítás története.

¹⁵ Megilloth i. m. 73.

¹⁶ https://archive.org/stream/Leningrad_Codex/Leningrad#page/n868/mode/1up

The Leningrad Codex, A Facsimile Edition, General Editor David Noel FREEDMAN, Managing Editor Astrid B. BECK Grand Rapids, Mich Leiden, 1998. 432.

¹⁷ G.E. WEIL, *Massorah gedolah iuxta codicem leningradensem* B 19 a ; Vol. I: Catalogi Romae 1971 12.; *Biblia Hebraica Stuttgartensia* Stuttgart 1997. 1367.; Megilloth i. m. 73.

¹⁸ E. KONIG, *Hebräisches und aramäisches Wörterbuch* Leipzig 1936. 22.

Jób 1

Jób könyve a legmodernebb kutatások szerint is a bölcsességirodalom része. A kutatásban több-kevesebb fogalom alapján azonosítható be ez a műfaj mind a mai napig.¹⁹

Ha megvizsgáljuk a könyv bevezetését, egyet kell értenünk azokkal, akik azt zseniálisnak tartják.²⁰ Ha csak a chiasmusban megjelenő szerkesztésre gondolunk, már igaz a megállapítás:²¹

- A- Földi jelenetek: - 1,1 – Jób kegyessége
 B - 1,2-3 – Jób gazdagsága
 C - 1,4-5 – Jób gyermekeinek ünnepe
 D **Mennyei jelenet** 1,6-12 YHWH döntése Jób sorsára vonatkozóan
 C¹ - 1,13b (18b) – Fordulópont Jób gyermekei immárpisülésében
 B¹ - 1,4-19 – Jób gazdagságának pusztulása
 A¹ - Földi jelenetek: - 1,21-22 – Jób megnyilvánuló kegyessége

A bevezetés fő üzenete eszerint az, hogy YHWH döntése áll Jób „szörnyű próbatétele”²² mögött. A könyvben nem csak YHWH teszi próbára Jóbot, hanem valójában az egész történet próbák sorozata: próbára teszi a Sátán YHWH-t, de a barátai is Jóbot, ő pedig a barátait.²³ Ha a bevezetés és a könyv többi részének viszonyát vizsgáljuk, akkor egyértelmű, hogy az egész könyv szerkezete követi az egyiptomi, mezopotámiai próza-költői szöveg-próza mintát. Nyilvánvaló ebben a szerkesztésben a bevezetés fontossága is, hiszen anélkül egyszerűen nem lenne érthető Jób ártatlanságának és a megfizetés gondolatának feszültsége.²⁴ Jób

¹⁹ „Scott's list comprises of 82 words, which he views as characteristic of the wisdom books (Job, Proverbs and Ecclesiastes). In compliance with his suggested principles for identifying wisdom-characteristic terms in the Hebrew Bible... Whybray discusses only 47 Hebrew words which he claims meet the criteria. - J. A. A. AJAYI, *A Biblical Theology of Gerassapience* New York 2010 57. 58. Tehát Scott listája tartalmazza azt a 82 szót, melyeket ő jellemzőnek lát a bölcsességirodalomban (Jób könyve, A példabeszédek könyve, A prédikátor könyve) ... Elveit figyelembe véve ahhoz, hogy a Héber Bibliában található kifejezések alapján a bölcsességirodalmat jellemezni tudjuk ... Whybray már csak 47 héber szót fogad el döntőnek.

²⁰ „prologue qua prologue is a work of genius.” - CHO, P. K.-K., *The integrity of Job 1 and 42:11-17 = Catholic Biblical Quarterly 76 no 2 Ap* 2014. 230-251. 230. Vagyis a bevezetés, mint bevezetés, zseniális mű.

²¹ CHO, *The integrity of Job 1 and 42:11-17*, 238.

²² „horrendous test” - J. L. CRENSHAW, *Defending God*, Oxford, New York, 2005. 65.

²³ „God puts Job on trial. Satan puts God on trial... Job's friends put Job on trial. Job puts his friends on trial.” - R. SUTHERLAND, *Putting God on Trial* Victoria, B.C. 2004. 12. Vagyis Isten próbára teszi Jóbot, a Sátán pedig Istent ... Jób barátai Jóbot teszik próbára, Jób pedig barátait.

²⁴ „there are Egyptian and Mesopotamian texts similarly structured with prose-poetry-prose... Without the prologue's insistence on Job's righteousness and integrity, the dialogue on the subject of divine retribution would make little sense.” - M. MANGANO, ed., *The College Press NIV Commentary Old Testament Introduction* Joplin, Mo 2005. 359. Tehát vannak egyiptomi és mezopotámiai

istenfélő életét a bevezetés hangsúlyozza, és pont ez a tény teszi botránnyá szenvedését.

A könyv első szava az אִישׁ. A szó hangsúlyjele a tevür, mely két dolgot mutat. Az egyik, hogy ez a szöveg nem költői, másrészt, hogy a szó különválasztva kezelendő.²⁵ Ezen a vonalon megy tovább a Masorah Parva: ה. A circellus szerint ez az אִישׁ שִׁמְרוֹ-ra vonatkozik. Tény, hogy páratlan Jób a maga nemében, jellemzését tekintve is: תָּם וְיָשָׁר וִירָא אֱלֹהִים יָסֵר מִרָע – tökéletes, egyenes, félté az Istent, menekült a gonosztól.²⁶ A Masorah Jób személyének egyedi megjelenésével arra figyelmeztet, hogy ő ugyanúgy egyedi, mint Ádám, a maga nemében.²⁷ Jób bűntől való elfordulása felidézi az első ember állapotát, aki elfordulhatott volna a gonosztól. YHWH Jób történetében előkészíti a második Ádám megjelenését, akinek próbája azt bizonyítja, hogy van tovább a bűneset utáni ember számára, és a kísértések, próbák között nem csak elbukni lehet. Reménységet ébreszt Jób könyve az 1Móz 1-3 összefüggésében: Jób nem akárci, de bárki járhatja az ő útját, nem csupán a próbák közepette, de helytállásban is.²⁸ Ebben ségít az Úr, a második Ádám, a mennyből való:

szövegek hasonló szerkesztéssel: próza - költészet - próza – Anélkül, hogy a prologus hangsúlyozza Jób igazságát és tisztességét, az isteni megtorlásnak nem lenne sok értelme.

²⁵ „Tebür, a smaller distinctive, which does not belong to the poetical accentuation ... collective Israelitish history ... 1Sam. i 1, אִישׁ יָדָא ... he is beginning a detached extra-Israelitish history.” - C. F. KEIL and F. DELITZSCH JOB by F. DELITZSCH, *Commentary on the Old Testament in ten volumes* (volume IV) Grand Rapids, Michigan 1988. 45. Tehát a tevür, kisebb elválasztó hangsúlyjel, mely nem tartozik a költői hangsúlyjelek közé ... kollektív izrah történelemről van szó ... 1Sám 1,1, אִישׁ יָדָא ... külön, Izraelen kívüli történelmi szakaszt kezd

²⁶ „the fourfold characterization in 1:1 is unique in the Hebrew Bible” – D. C. TIMMER, *God's speeches. Job's responses. and the problem of coherence in the Book of Job: sapiential pedagogy revisited = Catholic Biblical Quarterly 71 no 2 Ap 2009 286-305 290*. Tehát a négyszeres jellemzés az 1,1-ben egyedülálló a Héber Bibliában.

²⁷ „Like Adam, Job is a unique human being, a point which God will reiterate. “there is none like him on the earth” (i 8, ii 3). The unblemished nature of Job may plague theologians, but the unqualified superlatives cannot be diminished in intensity. The ultimate epithet applied here describes him as “turning away from evil”, the crucial quality which allowed man to remain in the Garden of Eden: the avoidance of the tree of the knowledge of good and evil. Thus the first verse of Job may be amplifying echoes of Genesis traditions in order to prepare the stage for a second Adam in a repeat performance, a unique man in a pristine environment who is about to be confronted with a test from God.” - S. MEIJER, S., *Job 1-11 : A reflection of Genesis 1-111 = Veteris Testamentum 39 no 2 Ap 1989. 183-193. 185*. Tehát mint Ádám, Jób is egyedi, de Isten bizonyos értelemben megismétli őt: „nincs hozzá fogható a földön” (1,8; 2,3). Jób makulátlan jellege nyomasztó lehet teológusok számára, de a fentartás nélküli superlatívusok intenzitását nem kisebbíthetjük. A konkrét módon megfogalmazott jelző e helyen azt állítja róla, hogy „elfordul a gonosztól”. Ez az a döntő kategória, amely lehetővé tette az ember Édenben való maradását: elkerülve a jó és rossz tudásának fáját Így Jób első verse erősödő visszhangja a Genezis hagyománynak, előkészítve a második Ádám újbóli megjelenését. Ő lesz az az egyedülálló férfiú, tisztaságban, akinek majd szembe kell néznie azzal, ahogy Isten megpróbálja őt.

²⁸ „This second Adam does not succumb to the temptation. According to the prologue, the verdict pronounced at Eden is reversible. And although Job is not Everyman, there is nevertheless an affirmation that the Fall is not the final word on the human condition. Indeed, the implication of the

וְהָאָדָם הַשֵּׁנִי הוּא הָאָדָם מִן־הַשָּׁמַיִם: - 1Kor 15,47.²⁹ Ezt az összefüggést erősíti az a talmudi hagyomány, mely szerint Jób könyve mózesi szerzősége vezethető vissza.³⁰

Ha a térképen keressük יוֹב̄ helyét, kapunk támpontokat, de biztosat nem tudnak mondani a kutatók azon túl, hogy Izráelen kívüli területről lehet szó esetleg délebbre, Edóm táján,³¹



de szóba jöhet Űz lokalizálása keletebbre vagy északabbra is:³²

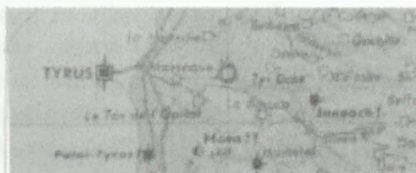
prologue is that although Job is not Everyman, every man can be Job.” – MEIER, *Job I-II: A reflection of Genesis I-III*, 193. Tehát ez a második Ádám nem enged a kísértésnek. A prólógus szerint az Edenben elhangzó ítélet visszavonható. Noha Jób nem átlagember, mégis azt az állítást hangsúlyozza története, hogy a bűneset nem az emberi viszonyok végső jellemzése. Sőt a prólógus következtetése az, hogy bár Jób nem átlagember, mindenki lehet Jób.

²⁹ Prof. Franz DELITZSCH (transl.), *Hebrew New Testament*, Jerusalem 2002. 188.

³⁰ משה כתב ספרו ויפטר בלשון משה... Ijob lebte zur Zeit Moses... „Moseh schrieb sein Buch, den Abschnitt von Bileam und Ijob” - Der babylonische Talmud Uebersetzt nach der ersten, zensurfreen Ausg (Venedig 1520-23), mit Berücksichtigung der neueren Ausgaben, nebst kurzen Erklärungen von Lazarus Goldschmidt Bd. 6, Lfg. 3. Baba bathra 14b Berlin 1898. 976. Tehát Jób Mózes korában élt... Mózes megírta könyvét, a Bileámról és Jóbról szóló szakaszt. <https://archive.org/stream/pt03derbabylonis06pold#page/976/mode/lup>

³¹ von Siegfried MITTMANN, Götz SCHMITT, hrsg, *Tübinger Bibelatlas*, Stuttgart 2001 B IV 16.; „Uz...Os...Hus...El-Is...Cafreezeit...Uzu...Palatia-Tyros” - Palästina Historisch-archeologische Karte Göttingen 1981 100. A felsorolt földrajzi nevek a lehetséges feltételezésekből indulnak ki.

³² u.o.; u.o.



Úgy tűnik, a bizonytalanság csak látszólagos, valójában teológiai tartalma lehet ennek a nyitva hagyott földrajzi kérdésnek.³³ Mert már nem arról van szó, hogy ki a zsidó és ki nem, vagy ki a szövetség népének tagja Izraelben és ki nem,³⁴ hanem az egész emberiségről. Arról az emberről, aki a teremtésben esélyt kapott az életre, elbukott és újra nyitva áll számára a lehetőség, hogy kipróbált emberként álljon helyt, válassza YHWH útját. Amit megfigyelhetünk a földrajzi adatok vonatkozásában, az fogalmazódik meg Jób származásával kapcsolatban is. Semmi biztosat nem tudunk róla. Bemutatásakor elmaradnak a szokásos genealógiák,³⁵ nyilván azért, mert származásánál is fontosabb jelleme és az az út, amit alakja az emberiség számára megnyit engedelmisségével, istenfélő magatartásával mindenki számára. Jób nevének jelentésével kapcsolatban nagy a találgatás. Legkézenfekvőbb, ha abból indulunk ki, ahogy ő maga vádolja YHWH-t, amiért Ő ellenségének tartja: וְהָשִׁיבֵנִי לְאֵיבִי יָדָי - Jób 13,24.³⁶ Érdekes, hogy maga a név (אֵיבִי) a Héber Bibliában csak Jób könyvében (ötvenhatszor) és még kétszer Ezékielnél fordul elő, sehol máshol, viszont a Biblián kívüli irodalomban már a Kr. előtti 2000 körüli időből ismert egyiptomi szövegekből³⁷ Jób nevének ékírásos

³³ „eine Art »theologischer Geographie« handeln wird, d.h. bewußt offen gehalten” – H. STRAUSS, *Theologische, form- und traditions-geschichtliche Bemerkungen zur Literaturgeschichte des (vorderen) Hiobrahmens: Hiob 1-2 in: Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 113 no 4 2001. 553-565 554*. Tehát egyfajta teológiai földrajz esete áll fenn, tudatosan marad nyitva a kérdés.

³⁴ „The setting for the story is Uz, a location either in the region near Haran or, more likely, in the general area of Edom. What is of particular significance is that Uz is outside of Israel, so the setting for this book and its message transcend the covenant nation... transcend the distinction between Israelite and non-Israelite, Jew and non-Jew” – D.J. ESTES, *Handbook on the wisdom books and Psalms*, Grand Rapids, MI. 2007 28. Tehát a történet színhelye Uz, mely vagy Harán közelében van, vagy tobbnyire Edom területe. Különös jelentőséggel bír az, hogy Uz Izraelen kívüli területre esik, így a könyv története és üzenete túlmutat a szövetség népén... túlmutatva azon, ami Izraelt elválasztja attól, ami nem izraeli és a zsidót attól, aki nem zsidó

³⁵ „Job is presented without the customary genealogical data” – u. o. Tehát Jób bemutatása a szokásos genealógiai adatok nélkül történik.

³⁶ הַמֵּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ : אֵיבִי שֵׁם שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ הַמְּבֹרָךְ הַמְּדַבֵּר הַמְּדַבֵּר - „אֵיבִי... שֵׁם... הַמֵּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ” / הַמֵּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ : אֵיבִי שֵׁם שֶׁל הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ הַמְּבֹרָךְ הַמְּדַבֵּר הַמְּדַבֵּר - „אֵיבִי... שֵׁם... הַמֵּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ” / ha-Milon he-hadash; otsar shalem shel ha-lashon ha-’Ivrit ha-sifrutit, ha-mada’it yeha-meduberet, nivim ya-amarot ’Ivuyim ya-Aramiyim, munahim benle’umiyum, by Avraham Even-Shoshan י – א. Yerushalayim 1968 67 Tehát az אֵיבִי alapvető jelentése valakinek, vagy valaminek az ellenséges módon, gyűlölettel, utálattal való kezelése, „הַמֵּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ : אֵיבִי... שֵׁם... הַמֵּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ” 1970. 2739. Vagyis a szeretet ellentéte, az attól való elfordulás., „Job 13.24. has an interesting play on the similarity between Job’s name and the Hebrew word for „enemy” – J.E. HARTLEY, *The book of Job*, Grand Rapids, MI 1991 66. Tehát egy érdekes szójáték ez, melynek alapja Jób neve és az ellenség héber szavának hasonlósága.

³⁷ „the Egyptians practiced the magical cursing of their actual or potential enemies... Thebes... Sakkarah... 19th-18th centuries B. C... (4) the Ruler of Shutu... Ayyabum... Job,

formája: Ayyabum/Ayyab. A név jelentéseként közli ALBRIGHT³⁸ az isteni segítségért folyamodó ember szájába adott kérdést: Hol van az én Atyám? ALBRIGHT egyéb formákban is közli különböző korokból és dokumentumokból Jób nevét. A kutatás³⁹ szerteágazó eredményeket produkál ebben a tekintetben, el egészen az אִיב aktív és passzív jelentéséig, az אִיבִּיב képzésének analógiái alapján, mint például a גְּבוּר, גְּבוּרִי. Így lesz a név jelentése „gyülölő” vagy „gyülölt”. Hihetetlen pontossággal ragadja meg a Masorah ennek az aktív és passzív értelmezésnek az összefüggéseit, hiszen Jóbót Jeremiással veti össze, amikor azt állítja, hogy a הָאִישׁ הַהוּא וְהַיְהוּה־הָאִישׁ kétszer fordul elő a Héber Bibliában: 2. Ezt a circellusok erősítik meg: הָאִישׁ הַהוּא - Jób 1,1. A kifejezés a Jer 20,16-ban található még, máshol sehol. Persze, hogy rengeteg kapcsolat van a két emberi sors között. Jeremiás és Jób életének voltak pillanatai, amikor YHWH-t okolták azért, ami velük történt, és mindkettő érezte magán YHWH ítéletének súlyát, amivel szemben keményen felemelték szavukat, mert nem tapasztaltak megértést maguk körül. Jób jellemének bemutatásakor arról van szó, hogy ő az az ember (וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא), aki feddhetetlen, és már ekkor figyelmeztet a Masorah arra, ami Jeremiással történik. Neki is sokba került a YHWH-hoz való ragaszkodás. Jeremiás azt az embert (וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא) átkozza meg keserűségében, aki apjának megvitte születése hírét. Micsoda mélységbe kerül a próféta, aki megpróbál YHWH-hoz ragaszkodni. Ugyanez történik Jóbbal is. Mindkét bibliai hős példázta a YHWH-hoz való hűséggel együtt járó szenvedést, a mélységben megfogalmazott panaszt. Jób és Jeremiás könyvének kapcsolata a teológiai irodalom nagy témája, amint ezt BRUEGGEMANN tanulmánya is példázta.⁴⁰ Jób könyve első fejezetében már az

cuneiform Ayyab” – J.B. PRITCHARD, ed., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton New Jersey 1969. 328. 329. Vagyis az egyiptomiaknál megvolt a tényleges, vagy potenciális ellenség mágiikus megátkozásának gyakorlata ... Thebes ... Sakkarah ... 19. 18. század Kr. e ... (4) Shutu uralkodója ... Ayyabum ... Jób; ékírásos forma: Ayyab.

³⁸ „Ayya’abu(m) meant „Where is (My) Father?” and the form ‘Ayyabum, whence Hebrew ‘Yyyob, „Job” is simply the dissimilated and contracted form of the name.” – W.F. ALBRIGHT, *Northwest-Semitic Names in a List of Egyptian Slaves from the Eighteenth Century B. C.*, Journal of the American Oriental Society Vol 74 No. 4 Oct. - Dec 1954 222-233 226. Tehát az Ayya’abu(m) azt jelenti: „Hol van (az én) Atyá(m)?” És az ‘Ayyabum formából a héber ‘Yyyob, „Jób”, egyszerűen a név disszimilálódott, rövidült formája.

³⁹ D. J. A. CLINES, *Word biblical commentary (volume 17): Job 1-20* Nashville 1989. 10.11.; HARTLEY, *The book of Job*, 66.

⁴⁰ „Jeremiah at the end of his resources... or whether both derive from a common tradition is a question that cannot be answered with assurance; but kinship between the two is undeniable... The lament about enemies... The accusation against God... On all counts Jeremiah is, in his prophetic function, as beleaguered as Job. And Jeremiah’s voice is every bit as shrill, disputatious, and demanding as Job’s... It is clear that both texts utilize the same genres of lament and doxology... in order to enter the contested world of the righteous sufferer” – W. BRUEGGEMANN, *The theology of the book of Jeremiah* Cambridge [etc.] 2007. 168. 169. 170. 171. Tehát Jeremiás erőforrásai végehez ér... hogy mindkettő közös hagyományból származik-e, olyan kérdés, mely nem válaszolható meg teljes bizonyossággal, de tagadhatatlan a két anyag rokonsága... Az ellenség miatti panasz... Az Istenre zudított vád... Jeremiás a maga prófétai funkciójában, olyan támadásnak van kitéve, mint Jób. Jeremiás hangja minden tekintetben ugyanolyan élesen metsző, vitaközo és figyelmet igényel, mint

következő Masorah szerinti szó egyszer fordul elő a Héber Bibliában: ל. A szöveg vizsgálatából nyilvánvaló, hogy nem egy szóra vonatkozik a Masorah, hanem egy kifejezésre, az első versben: וַיִּרְא אֱלֹהִים . Ezt jelzi a circellus. A Masorah Parvahoz (ל) Magna is tartozik: ²Mm 3450. WEIL listája mutatja is a szám alatt azt az egyet, de a Masorah Parva megy tovább, s megtudjuk, hogy a וַיִּרְא אֱלֹהִים ugyan valóban csak a Jób 1,1-ben található egyedi módon, de emellett van még négy, ami nyilván más kategória lehet, mert akkor a וַיִּרְא אֱלֹהִים többször is megtalálható lenne a Bibliában, nem csupán egyszer. Erre utal a Masorah: וַיִּרְא אֱלֹהִים וְיָדָה כֵּן דְּ. WEIL említett listája a következő:⁴⁵

3450

וַיִּרְא אֱלֹהִים דְּ וְיָדָה וְיָדָה

כִּי יִרְא אֱלֹהִים אֶתְּךָ	Gen. 22,12
הַשְּׂמֶת לְבָךְ	Hio. 1,8
וְהִבִּירוּ	Hio. 2,3
יֵצֵא אֶת כָּלֶם	Qoh. 7,18

וַיִּרְא אֱלֹהִים וְיָדָה : וְיָדָה Hio. 1,1

WEIL listájának már az első igehelye mutatja, milyen összefüggések kellenek Jób istenfélő magatartásának megértéséhez. Ábrahám Izsák feláldozásával mutatta meg, hogy milyen fontos számára az engedelmesség. Addig nem volt egyértelmű, hogy hisz, amíg fel nem emelte a kést fia feláldozásához. Akkor derült ki valójában, hogy ő mindent azért tesz, mert féli az Istent: (כִּי־יִרְא אֱלֹהִים אֶתְּךָ – 1Móz 22,12) Nem csoda, ha a magyarázók is összefüggést látnak Izsák megkötözésének története és Jób között.⁴⁶ A Masorah szerint egyedi eset Jób története istenfélelme vonatkozásában, amint a szöveg is mutatja (וַיִּרְא אֱלֹהִים - Jób 1,1), de amint Ábrahámnál kiderült, hogy milyen következménye lehet a hitnek, amikor az próbára tétetik, ehhez hasonló módon derül fény Jób hitének komolyságára, csak más körülmények között. Ennek az összefüggésnek a hangsúlyozása miatt nevezi

„שָׁלַם... מִן... שֹׁלֵךְ חֶבֶן” - A new concordance of the Bible : thesaurus of the language of the Bible : Hebrew and Aramaic roots, words, proper names, phrases and synonyms (Ed.) Abraham Even-Shoshan Jerusalem 1992 1155.

⁴⁴ „Abbreviation for אֶתְּךָ... When used before the preposition מִן, it means „one from,” or „one of.” - P. H. KELLEY, D. S. MYNATT, T. G. CRAWFORD, *The masorah of "Biblia Hebraica Stuttgartensia": introduction and annotated glossary* Grand Rapids, MI [etc.] 1998 105. A אֶתְּךָ az אֶתְּךָ rovidítése... Amikor a מִן előtt használatos, azt jelenti: „ valamiből, az egyike”.

⁴⁵ WEIL: *Masorah gedolah*. 378.

⁴⁶ „... Gen 22, which comes closest to the prologue in the book of Job...” - J. L. CRENSCHAW, *Die Bindung Isaaks im Kanon. Gen 22: Grundlagen und Programm einer kanonisch-intertextuellen Lektüre: mit einer Spezialbibliographie zu Gen 22* by Georg Steins. Heider: Freiburg, 1999 in: *Journal of Biblical Literature* 121 no 1 Spr 2002. 152-154. 153. A Gen 22 hasonlít leginkább Jób könyve prologusához.

maga YHWH is a Sátán előtt Jóbot istenfélőnek (יְרֵא אֱלֹהִים - Jób 1,8), vagyis Ó maga is Ábrahámval hozza kapcsolatba Jóbot: egyikőjük hite sem marad elméleti síkon. A gyakorlatig Jóbnak is el kell jutnia, mint Ábrahámval. Az összefüggés komolyságát mi sem jelzi jobban, mint az, hogy ezt YHWH megismétli, miután az első próbák után már bizonyítást nyer Jób istenfélő (יְרֵא אֱלֹהִים - Jób 2,3) magatartása és ezzel együtt Ábrahámval való hasonlósága is, ami a hit próbáját illeti. Hogy mit jelent valójában Jób istenfélélmé, az derül ki WEIL listájának utolsó eleméből (Préd 7,18), mely nyilvánvalóan Jób esetére is érti az emberi korlátok elismerését.⁴⁷ A gonoszság realitása a bolondsággal együtt jelen van az ember életében. Kerülheti az ember mindegyiket (כָּלֵם אֵת כָּלֵם*),⁴⁸ de korlátai megmaradnak, és a halált nem kerüli el. Ezért nagy dolog és ebben egyedi Jób istenfélélmé: számára az istenfélelem szükségszerű velejárója, hogy ő kerüli (יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר) a gonoszt. Hite nem marad az elméleti tudás szintjén, hanem a gonoszt kerülve él.⁴⁹ Ez a hitről, istenfélelemről való gyakorlati gondolkodás mindenképpen összeköti Jóbot a Prédikátor mindenben gonoszt kerülő gondolkodásával. Jóbot persze ez a gondolkodása nem menti meg a haláltól, de YHWH hatalma számára a halál hatalma fölé magasodik (עַל־עַפְרַר יָקִים - Jób 19,25). Ő ott is Úr, ahol az emberi lehetőségek véget érnek. Miért ne ez különböztetné meg Jóbot mindenki mástól, aki nem volt olyan tökéletes, mint ő, és nem szenvedett annyit a hitéért, nem vétetett el tőle annyi minden, mint tőle, és nem is kapott olyan jutalmat, mint ő? Jób istenfélélmé jelzi azt az utat, amelyen utolsó ellenségként töröltetik el a halál,⁵⁰ és amely úton majd kiteljesedik a megváltóról való tudás: וְאֵי יִדְעָתִי יְהוָה יָאֵלֵי הִי - Jób 19,25. Amikor ezen az úton teljes lesz a győzelem a halál felett ott is, ahol testet-lelket elválaszt a halál, ahol a bűn az élet minden területén megérett a büntetésre, és a gonosz démoni erővel

⁴⁷ „...rasha' always refers to real wickedness. ... For Qohelet in this passage the fear of God is the recognition of human limitations and the acceptance of divine will. The person of faith acknowledges that he is not so righteous as to avoid the inevitable sentence of the unrighteous, namely, death” - W. R. STEELE, *Enjoying the righteousness of faith in Ecclesiastes*, Concordia Theological Quarterly, 74 no 3-4 JI-O 2010. 225-242. 233. 234. A rasha'szó mindig a reális, konkrét gonoszságra utal ... A Prédikátor könyvének ebben a szakaszában az istenfélelem az emberi korlátok elismerése és az isteni akarat elfogadása — A hit embere elismeri: ő nem annyira igaz, hogy el tudja kerülni a bűnosnak járó elkerülhetetlen büntetést, a halált

⁴⁸ „Wer Gott fürchtet, engeht allem beidem” - H. RINGGREN, W. ZIMMERLI, *Sprüche, Prediger* Göttingen 1980 206. Aki Istent féli, mindkettőt elkerüli

⁴⁹ „The writer of Ecclesiastes teaches that we are to "fear God" in all things (7:18) - S. R. ANDREWS, *Ecclesiastes 7:1-19 in: Interpretation 55 no 3 JI 2001. 299-301. 301.* A Prédikátor könyvének írója azt tanítja, hogy minden dologban legyünk istenfélők.

⁵⁰ „Paul is powerfully concise. "The last enemy to be destroyed is death" (1 Cor 15:26). Death is not our friend. Death is not a celebration. Death is not natural. Death is punishment. Death is the horrendous separation of body and soul. Death is that climatic enemy whose tentacles reach back into our lives in so many hostile ways through sin and demonic evil.” - G.A. NIELSEN, *Things we do not fully preach about: preparing to die*, Concordia Journal 40 no 1 Wint 2014 23-29.23. 24. Pál nagyon erőteljesen, tömören fogalmaz „Mint utolsó ellenség töröltetik el a halál” (1Kor 15,26) A halál nem barátunk. A halál nem ünnep. A halál nem természetes. A halál büntetés. A halál a test és lélek kegyetlen szétválasztása. A halál a végső ellenség, csápjai a bűn és a gonosz démoni hatalmával ellenségesen, átító szándékkal hálózák be életünket.

érvényesíti hatalmát. Ebbe az irányba mutat a Jób 1,1 és a Préd 7,18 kapcsolata is, hiszen az embernek istenfélőként el kell fogadnia magában a jót és a rosszat,⁵¹ amint a mindennapi események történéseiben is. Lehet, hogy az istenfélelem nem nyeri el azonnal földi jutalmát, sőt szenvedések tömkelege az istenfélelem jutalma, de az út nagypénteken át jut húsvétig, a halál legyőzése útján. Talán ezt a gondolatot konkretizálja a Masorah befejezése: **וְיָדָא אֱלֹהִים**. Eszerint a **וְיָדָא אֱלֹהִים** nem csupán egyszer található a Héber Bibliában az előbb említett lista négy hasonló esete mellett, hanem a Masorah Magna által jelölt listán szereplő szócsoportokban, azok rendszerében.⁵² Ez a Masorah Parva és Magna a következő: **וְיָדָא אֱלֹהִים**, **וְיָדָא אֱלֹהִים**, WEIL⁵³ meg is határozza ezeket a szócsoportokat:

3561

וְיָדָא אֱלֹהִים מִן לָא בְחַר שְׁנַיִן
קְדָמָה נְסִיב וְיָדָא וְחִינִינָה וְחִלִּית
לָא נְסִיב וְיָדָא וְסִימְנָחוּן:

וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	1 R. 7,18
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	1 R. 7,24
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	1 R. 7,42
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	Jer. 5,9
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	Jer. 5,29
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	Jer. 9,8
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	Hio. 1,1
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	Hio. 1,8
וְיָדָא אֱלֹהִים	וְשְׁנַיִן מִן לָא	Hio. 2,3

⁵¹ „Qohelet teaches us to accept in ourselves a mixture of good and bad, just as we should accept the same mixture in the events and circumstances we experience (v. 14). Only in this way can we show true fear of God. There is no earthly reward for the צַדִּיק, although there may be some eventual accounting, 3,17. One can, in fact, recognize here a source of tension between צַדִּיק and חֲבִירָה. One lesson that Qohelet has learned in his search for wisdom is that one should not expect to be rewarded for being righteous.” S. SHNIDER, L. ZALCMAN, *The righteous sage: pleonasm or oxymoron? (Kohélet 7,16-18) = Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 115 no 3 2003 435-439. 435. 437. A Prédikátor arra tanít minket, hogy elfogadjuk a bennünk keveredő jót és rosszat, mint ahogy azt is el kell fogadni, ahogy ugyanez a keveredés zajlik az általunk tapasztalt események és körülmények között. Csak így leszünk képesek igazi istenfélelem felmutatására – Nincs földi jutalom a צַדִּיק számára, noha előfordulhat, hogy néhány esetben lehet ilyesmire számítani. Itt lehet a forrása a צַדִּיק és חֲבִירָה közötti feszültségnek. Az egyik tanulsága annak, hogy a Prédikátor kereste a bölcsességet: senki nem várhatja igaz voltának jutalmát.*

⁵² „Pairs or word groups, organized on the basis of some unique feature or similarity” – KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, *The masorah*. 102 **וְיָדָא אֱלֹהִים** – sajátos jellegzetességek, vagy hasonló jegyek alapján szerveződő szópár, vagy szócsoport.

⁵³ WEIL, *Masorah gedolah*, 388.

אֵלֶּי נֹא	וְאֵשׁ אֵלֶּיךָ	Hio. 38,3
אֵלֶּי נֹא	אֵשׁ אֵלֶּיךָ	Hio. 40,7
שָׁמַע נֹא	אֵשׁ אֵלֶּיךָ	Hio. 42,4

A listából jól látszanak a páros szócsoportok, melyek mindegyikében 3-3 perikópa⁵⁴ található úgy, hogy az első 1-vel ellátott szó, a második és harmadik esetben viszont ez a 1 már elmarad.⁵⁵ A lista lényege világos. A Jób 1,1 ugyanabban a hármasságban található, amelybe az előző Masorah helyezte, csak koncentráltan áll előttünk az összefüggés:

אֵיִשׁ הִיָּה בְּאָרֶץ	וַיִּרְא אֱלֹהִים	Hio. 1,1
וַיֹּאמֶר יי אֵל	וַיִּרְא אֱלֹהִים	Hio. 1,8
וַיֹּאמֶר יי אֵל הַשָּׁמַיִם	וַיִּרְא אֱלֹהִים	Hio. 2,3

Jób jellemzője az istenfélelem minden összefüggésben. Ez a jellemvonás nem csupán dísz, aminek a templom esetében nyilván fontos üzenete volt, hiszen kifejezte, hogy YHWH nem akármilyen helyet foglal el az értékrendben:

וַיַּעַשׂ אֶת הַעֲמֻדוֹת	וּשְׁנֵי טוֹרִים	1 R. 7,18
וּבִקְעֻיִם מִחֲתָח לִשְׁפָחוֹ	שְׁנֵי טוֹרִים	1 R. 7,24
וְאֵת הַרְמָנִים	שְׁנֵי טוֹרִים	1 R. 7,42

Jób istenfélelme pont olyan, mint Jeremiás idejében, amely számonkérés tárgya. Nem elmélet, hanem annak gyakorlati következménye van, és ha az elmarad, bekövetkezik az ítélet:

הֲעַל אֱלֹהַ לֹא אֶבְקֹר	וְאִם בְּנִי	Jer. 5,9
הֲעַל אֱלֹהַ לֹא אֶבְקֹר	אִם בְּנִי	Jer. 5,29
הֲעַל אֱלֹהַ הַבְּרִיהַ	אִם בְּנִי	Jer. 9,8

Az igazi istenfélelem ott látható, ahol az ember örök kérdező marad YHWH előtt, és hagyja is magát tanítani:

⁵⁴ "In this section, context, pericope." – KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, *The masorah*. 164. Ebben a szakaszban, kontextusban, perikópában.

⁵⁵ "added to; ... signs; ... First, former preceding; ... Mnemonic devices, excerpts or signs; ... First, former preceding; ... second in a series" – KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, *The masorah*, 153. 157. 175. 189. 191. A ... hozzáad; A ... az emlékezet felelevenítését szolgáló eszköz, jel; ... Első, korábbi, megelőző; ... harmadik; ... a második a sorban.

אֵר נָא	וְאֵשׁ אֵלֶיךָ	Hio. 38,3
אֵר נָא	אֵשׁ אֵלֶיךָ	Hio. 40,7
שִׁמְעֵנָּא	אֵשׁ אֵלֶיךָ	Hio. 42,4

Jób pont ennek bizonyossága az első vers utolsó Masorah-ja szerint, mert ő kerüli a gonosz minden formáját, vagyis elfordul, eltávolodik attól: וְסָר מִרָעָה. Ez a kifejezés fordul elő ötször a Héber Bibliában a Masorah szerint, és WEIL hozza a helyeket: 4^h - 4Mm 2427.⁵⁶

2427

וְסָר מִרָעָה הִ

וְתָהִי הָאֵמֶת נִעְדָרָה	Jes. 59,15
אִישׁ הִיָּה בְּאֶרֶץ עֵוִן	Hio. 1,1
וְשָׁל אַחֲרָיו	Hio. 1,8
» »	Hio. 2,3
חֶכֶם יֵרָא וְסָר מִרָעָה	Prv. 14,16

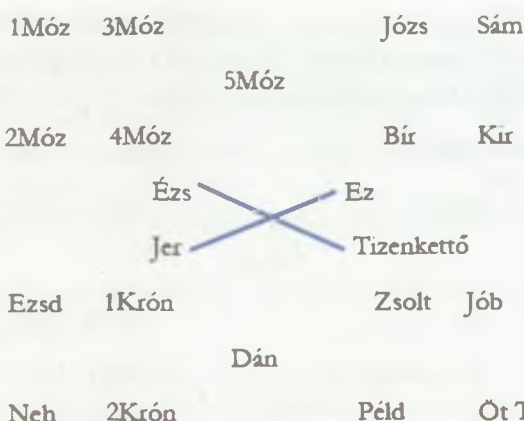
Hihetetlen összefüggésekbe állítja a Masorah Jób rosszat kerülő jellemét. Amikor az ilyen ember zsákmánnyá lesz, mert nem védi senki és semmi a törvénytelenég idején, mert hiányzik a hűség (Jes. 59,15), akkor YHWH beavatkozik, és eljön Sionhoz a Megváltó, Jákób megtérő bűnöseihez (ובא לצייון יואל - 59,20). A bölcsesség ismérve ez a magatartás a bolonddal szemben abban az irodalomban, melynek Jób is része (Prv 14,16). Jób nem csupán elméletben, egy vélemény szerint távolodik el a gonosztól (Hio. 1,1), hanem maga YHWH állítja ezt kétszer is a Sátán jelenlétében (Hio. 1,8; 2,3). Jób az Övé, az Ő tulajdona, ezt vallja meg majd Jób, ez a könyv lényege, hogy YHWH miként tartja felem a tulajdonviszonyokat minden erővel szemben: וְאֵנִי יָדַעְתִּי נְאֻלִי הִ - 19,25.

5Móz 1

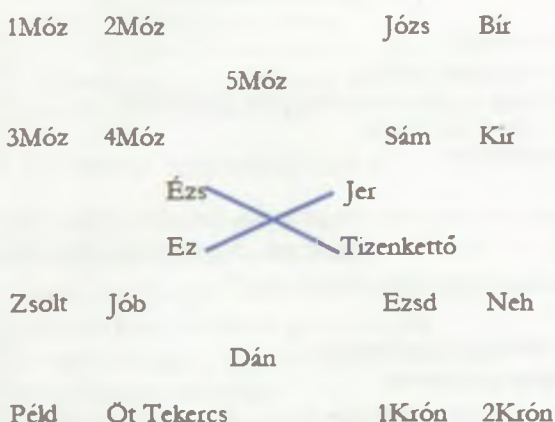
Ha meg akarjuk magyarázni, hogy miért foglalkozunk Mózes ötödik könyvével, nagyon egyszerű dolgunk van. Csak el kell olvasnunk azt, ahogy CHRISTENSEN⁵⁷ bemutatja Josephus kánonját, és ezen belül rá kell pillantanunk annak a kánonnak a szerkezetére:

⁵⁶ WEIL, *Massorah gedolah*. 274., *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, 1227.

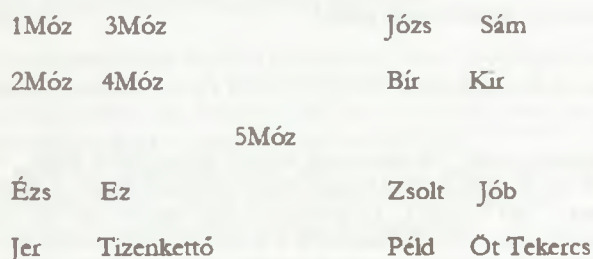
⁵⁷ D. L. CHRISTENSEN, *Josephus and the Twenty-two-book: Canon of Sacred Scripture*, *Journal of the Evangelical Theological Society* 29/1 March 1986. 37-46. 44.



Ez a séma a későbbi irodalomban így jelenik meg:⁵⁸



Ennek a szerkezetnek már csak a háttérben lévő masszoréta hagyományon nyugvó háttere érdekesebb, központban Mózes ötödik könyvével:⁵⁹



⁵⁸ D. L. CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, Word biblical commentary (volume 6A) Grand Rapids, MI 2014. xci

⁵⁹ CHRISTENSEN, *Josephus and the Twenty-two-book Canon*, 45.

Ennek a sémának is volt egyéb változata a kánon kialakulásának folyamatában. A „deuteronomista kánon” tizenhét könyve tükrözi azt a gondolkodást, melyben még Mózes könyvei is inkább a Deuteronomiumtól függenek, mint fordítva:⁶⁰

1Móz	2Móz	Józs	Bír
3Móz	4Móz	Sám	Kir
5Móz			
Ézs	Jer	Zsolt	Jób
Ez	Tizenkettő	Péld	Öt Tekercs

A szakirodalomban tehát az 5Móz az egész ószövetségi kánon centrumaként fogható fel, de CHRISTENSEN látja ebben a szerkezetben az egész könyv centrumát is:⁶¹

A Külső keret: Visszatekintés	5Móz 1-3
B Belső keret: A nagy összefoglalás	5Móz 4-11
X Központi mag: A szövetség által szabott feltételek	5Móz 12-26
B' Belső keret: A szövetség ünnepe	5Móz 27-30
A' Külső keret: Előretekintés	5Móz 31-34

Ennek a beosztásnak is van más megjelenési formája, ami a fejezetek és versek részleteit illeti. Ez a forma a zsinagógai hagyomány heti olvasása folyamán megfigyelhető menóra szerkezetet jeleníti meg:⁶²

A Nyitó elbeszélés: Mózes visszatekintése	5Móz 1-3
B Kezdő prófétai igehirdetés	5Móz 4
C Hóreb-hegyi szövetség	5Móz 5-11
X Törvénygyűjtemény: rendelkezések, döntések	5Móz 12-26
C' Móábi szövetség	5Móz 27-29
B' Összegző prófétai beszéd	5Móz 30
A' Beféjező elbeszélés: Mózes előre tekint	5Móz 31-34

Versekre így bontja le máshol CHRISTENSEN ezt a menóra szerkezetet:⁶³

⁶⁰ „hypothetical seventeen-book „Deuteronomic canon” of the Hebre Bible” – CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, xc.; Feltételezhetően tizenhét könyv, a Hébere Biblia „Deuteronomista kánona”; „...John Van Seters ... and Duane L. Christensen... have argued that the direction of literary dependence between the books of the Pentateuch is in fact reversed, namely that Genesis, Exodus, Leviticus, and Numbers are generally literarily dependent on Deuteronomy, and not vice versa.” – B. ADAMCZEWSKI, *Retelling the Law : Genesis, Exodus-Numbers, and Samuel-Kings As Sequential Hypertextual Reworkings of Deuteronomy*, Frankfurt am Main, 2012. 19. John Van Seters ... és Duane L. Christensen ... érveltek azzal, hogy Mózes öt könyvének irodalmilag meghatározható kapcsolódási iránya valójában fordított, vagyis a Genesis, Exodus, Leviticus, és Numeri támaszkodik irodalmilag általában a Deuteronomiumra, nem pedig fordítva.

⁶¹ CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, lviii.

⁶² CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, xciii.

A	Út az ígélet földjére Mózes vezetésével	5Móz 1,1-3,22
B	A szövetség lényege – Mózes és a Tízparancsolat	5Móz 3,23-7,11
C	Élet az ígélet földjén – a nagy összefoglalás	5Móz 7,12-11,25
X	Centrális mag: deuteronomista törvénykönyv	5Móz 11,26-25,19
C'	Istent tisztelete, megújult szövetség az ígélet földjén	5Móz 26,1-29,9
B'	Szövetség megtartására való buzdítás	5Móz 29,10-30,20
A'	Az ígélet földjére való bevonulás előkészítése Józsué alatt	5Móz 31,1-34,12

Ebben a rendszerben még a könyv első három fejezete is külön egység, sajátos chiasztikus szerkezetben:⁶⁴

1,1 - 6a	A – Felirat: Deuteronomium dióhéjban
1,6b-8	B – Bátorítás az ígélet földjének birtokba vételére
1,9-18	C – A nép életének megszervezése az ígélet földjén
1,19-2,1	D – Izráel harca szent szempontok nélkül
2,2-25	E – Felvonulás a honfoglalásra
2,26-3,11	D' – YHWH szent harca
3,12-17	C – A Jordán keleti területeinek felosztása
3,18-22	B' – Bátorítás az ígélet földjének birtokba vételére
3,23-29	A' – Átmenet: Mózesről Józsuéig (31. részig tartó folyamat)

Más felosztásban ez a menóra szerkezet így néz ki:⁶⁵

A	Bátorítás az ígélet földjére való belépésre	5Móz 1,1-8
B	A nép életének megszervezése az ígélet földjén	5Móz 1,9-18
C	Izráel harca szent szempontok nélkül, a bevonulás kudarca	5Móz 1,19-2,1
X	Honfoglalás útvonala Széirtől az ígélet földjéig	5Móz 2,2-25
C'	YHWH szent harca, Szihón, Óg, Jordánon túli bevétele	5Móz 2,26-3,11
B'	A Jordán keleti területeinek felosztása	5Móz 3,12-17
A'	Bátorítás az ígélet földjének birtokba vételére	5Móz 3,18-22

Talán a legérdekesebb, hogy Mózes ötödik könyve egészének előbb említett menóra szerkezetében a centrális mag (12-26) felépítése a Pentateukhosz ötös struktúráját követi, a Tízparancsolat logikája szerint:⁶⁶

A	Az első három parancsolathoz kötődő törvények (Isten kizárólagos tisztelete, szentsége)	12,1-14,21
a.	Az istentisztelet helye – az áldozati állat szent és profán levágása	12,1-28
B	Bálványimádás tilalma – kánaáni szokások kerülése	12,29-31
x	Izráel csak úgy imádkozhat Istent, ahogy azt Ő megparancsolja	13,1
b'	Bálványimádás tiltása – hamis istentiszteletre csábítók ellen	13,2-19
a'	A szentség törvénye – gyásszal és étellel kapcsolatban	14,1-21

⁶³ CHRISTENSEN, *The Unity of the Bible: Exploring the Beauty and Structure of the Bible*, New York 2003. 54.

⁶⁴ CHRISTENSEN, *Prose and poetry in the Bible: the narrative poetics of Deuteronomy 1:9-18.*, : *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 97 no 2 1985. 179-189. 186.

⁶⁵ CHRISTENSEN, *The Unity of the Bible*, 54.

⁶⁶ CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, 223-224.

B	A negyedik parancsolathoz kötődő törvények (szombat megtartása)	14,22-16,17
a	Tized. évenként (központi szentély esetében) háromévenként (városenként)	14,22-29
b	Az adósság elengedése a hetedik évben	15,1-10
x	Szegények mindig lesznek; adj a szükséget szenvedőnek	15,11
b'	A rabszolgák szabadon bocsátása a hetedik évben	15,12-18
a'	Az állatok elsőszülöttjének feláldozása és a zarándokünnepek	15,19-16,17
X	Az ötödik és hatodik parancsolathoz kötődő törvények (szülők tisztelete, gyilkosság)	16,18-21,9
a	Bírói, előjárói tisztségviselők kijelölése	16,18-17,1
b	Bálványimádás esete, fellebbezés a legfőbb törvényszékhez	17,2-13
x	Vezetők törvénye – király, lévita papság, próféta	17,14-18,22
b'	Menedékvárosokra vonatkozó törvények	19,1-13
a'	Jogsértés, tanúskodás, hadviselés, felderítetlen gyilkosság törvénye	19,14-21,9
B'	Hetedik-tizedik parancsolatokkal kapcsolatos törvények (házasságtörés, szociáletika)	21,10-25,19
a	Házasságra, családra, meg nem engedett kapcsolatra vonatkozó törvények	21,10-22,29
b	Az apa feleségével való házasság tilalma	23,1
x	Szociáletikai törvények	23,2-26
b'	Ismételt házasság tiltása, ha az aszony közben már újra megházasodott	24,1-4
a'	Szegény és gyenge védelmének törvénye	25,5-25,19
A'	Az első négy parancsolathoz kötődő törvények (istentiszteletre koncentrálva)	26,1-19
a	Isten tisztelete az új termés bemutatásával	26,1-4
b	Liturgia – hitvallás a központi szentélyben	26,5-9
x	Istentisztelet: gondoskodni a lévítáról és idegenről	26,10-11
b'	Liturgia – hitvallás mindenkinek a lakóhelyén	26,12-15
a'	Istentisztelet, Isten és népe szövetségének megtartásával	26,16-19

Ez a rendszer csupán arra jó, hogy ne csak véletlenszerű megfogalmazást lássunk a bibliai szövegben, hanem figyeljünk annak csodájára is, mely a látó szemnek nyilvánvaló, rejtett volta ellenére is. Már a könyv első verseiben nyilvánvaló a szerkesztés csodája, az előbb említett ötös struktúrában:⁶⁷

A	Ezek azok az igék, melyeket Mózes az egész Izráelnek mondott	1,1-3a
B	Mózes azt mondta el, amit Isten parancsolt neki	1,3b-4
X	Mózes elkezdte magyarázni ezt a törvényt	1,5
B'	Mózes úgy idézi YHWH szavait, ahogy azt Ó rendelte	1,6-7
A'	Mózes megparancsolja a népnek, hogy vegye birtokba az ígért földjét	1,8

Ennek a szerkezetnek más verhatárokkal egyéb megjelenési formáival is találkozunk, nem pentateukhoszi, ötös, hanem menóra, hetes struktúrában:⁶⁸

⁶⁷ CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, 9.

⁶⁸ CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, 9.

A Ezeket az igéket (הַדְּבָרִים) mondta (דִּבֶּר)Mózes	1a
B Helyszín: a Jordánon túl	1b
C Időtartam: Tizenegy nap a Hóreb-től Kádés-Barneáig	2-3a
X Mózes azt beszélt el (דִּבֶּר), amit YHWH parancsolt neki	3b
C' Időpont: miután megverte az ámonita királyokat	4
B' Helyszín: a Jordánon túl	5
A Mózes magyarázza azt a Tórárt, melyet Isten mondott (דִּבֶּר)	6a

CHRISTENSEN⁶⁹ kutatása még ennél is tovább megy, amikor hozza a szakirodalomból DROSNIN-t idézve azt a bibliai kódot, mely Mózes ötödik könyvének első nyolc versét a Pentateukhosz valamennyi könyvének kezdő verseiből álló következő struktúrába helyezi:

A בְּרֵאשִׁית...תְּהוֹם וּרְא אֱלֹהִים	1Móz 1,1-5
B וְאֵלֶּה שְׁמֹת	2Móz 1,1
C וַיְהוֹדָה יֵרֶךְ הַהוּא	2Móz 1,2-6
X וַיִּקְרָא אֱלֹהִים יִרְבֵּר יְהוָה אֱלֹהֵי מֹשֶׁה לֵאמֹר	3Móz 1,1
C' וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר... מִצְרַיִם	4Móz 1,1
B' שְׁמֹת אֵת	4Móz 1,2-3
A' אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים...הַתּוֹרָה בְּהַר וּבְנֶגֶב נַחֲתִי	5Móz 1,1-8

Vagyis ebben a menóra szerkezetben a תּוֹרָה betűi fedezhetőek fel minden 49. utáni betűnél. Mózes első könyvének elején kezdjük a számolást, a בְּרֵאשִׁית utolsó betűjével, a ת-vel. Innen számolva a 49. utáni a ת-ja, majd a következő 49. utáni a וּרְא - e- r, s végül az utolsó a következő 49. betű utáni a szövegben az ה-je אֱלֹהִים.

Ugyanez a jelenség figyelhető meg Mózes második könyve elején. Itt is a könyv nevének utolsó betűje a kiindulópont, tehát a ת שְׁמוֹת -ja. A következő 49. betű utáni a וַיְהוֹדָה -ja, ezt követi a következő 49. betű utáni, a ר -ból, s innen számítva a 49. betű utáni a תּוֹרָה szó utolsó betűje a ה , a -ból.

A rendszer centrumában Mózes harmadik könyve esetében másképp alakul a számolás. Itt is a könyv nevéből indulunk ki, a וַיִּקְרָא -jából és a יְהוָה nevet találjuk, hetesével véve a betűket. Így a וַיִּקְרָא -ja után hetet számolva a következő

⁶⁹ CHRISTENSEN, *Deuteronomy 1:1-21:9*, 10-11. A kérdéses kód elérhető: <http://www.r-my.com/torah/>. TANNER is ezt használja: *Torah4U* (Beta version 2.11). J. P. TANNER, *Decoding the "Bible Code"* = *Bibliotheca sacra*, 157 no 626 April-June 2000. 141-159. 142.; A kérdés más oldalról való megítélését sem hallgatjuk el, mely torzításnak tekinti sok más egyéb értelmezési megoldás között a betűk rendezését: „The Bible code phenomenon is just the latest example of many such distortions of the Bible... There is neither need nor justification for seeking a mysterious code in Scripture... God has spoken in his revealed Word, and he has spoken clearly.” -

R. A. TAYLOR, *The Bible code: "teaching them [wrong] things"*, *Journal of the Evangelical Theological Society*, 43 no 4 Dec 2000. 619-636. 636. A Biblia kódjának jelensége csak a legutóbbi példája a Biblia sok ilyen jellegű eltorzításának ... Nincs sem szükség arra és semmi nem is indokolja azt, hogy titokzatos kódot keressünk a Szentírásban ... Isten szólt az ő kijelentett szavában, és egyértelműen beszélt.

betű a ה, נושה nevében. Hetet számolva jön a következő ו, a יהוה szóban, az utolsó pedig a hét betű utáni ה, האהל – ben. Ez a rendszer Mózes harmadik könyvét tekinti a Tóra centrumának, benne az első fejezet első versének közepével: יהוה.

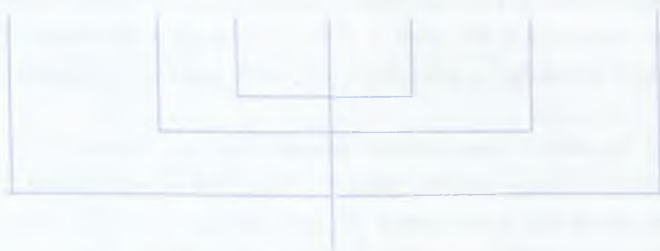
Mózes negyedik könyvében fordítva történik a számolás, és így kapjuk meg a תורה betűit, mint a Pentateukhosz első két könyvében. Itt a ה-vel kezdődik a számolás נושה nevében. A 49. betű utáni betű a ו, a נצרים szóban, innen számolva a 49. utáni a ו, a שבות -ban, s a 49. utáni ה אתחם -ban.

Mózes ötödik könyvének első perikópájában is felfedezhető a תורה, ugyanúgy visszafelé számolva és mindig a 49., nem pedig az utána következővel kalkulálva. Itt a תורה legelső előfordulásából indulunk ki a könyvben. Ennek ו – ja után a 49. betű a ו-ה, ezután következik a 49. betű az ו-ב-ב-ב-ból, a ו, majd 49. betűként ezután jön נתתי –ből a ת.

Ami ebből Mózes ötödik könyve megértéséhez fontos, az a könyv első perikópája a menóra szerkezetben: 1,1-8. Ennek utolsó verséhez LABUSCHAGNE⁷⁰ meg is rajzolja a menórát:

I II III IV V VI VII

1 + 4 + 1 + 3 + 4 + 3 + 4



LABUSCHAGNE itt az ורשו אתהארץ három szavát látja a szerkezetben. Tehát a könyv első perikópája egyetlen versének centrumában YHWH bátorítja népét. A menóra ágain levő szavak számának összege $17 = 1 + 4 + 1 + 4 + 3 + 4$. Ez a szakirodalomban a יהוה nevet alkotó betűk számértékének összege.⁷¹ A szerkezet

⁷⁰ „De drie woorden in het centrum... en neem het land in bezit... drukken de essentie van YHWHs opdracht aan Israël uit. De som van de woorden er omheen is 17...” –C. J. LABUSCHAGNE, *Deuteronomium / Dl. LA. De prediking van het Oude Testament*, Nijkerk 1987. 31. A három szó a középpontban - ורשו אתהארץ - kifejezi YHWH Izráelnek adott megbízatása lényegét. A kifejezés körül olvasható szavak számszerű összege 17.

⁷¹ „The name is derived from *yabweb*, an archaized form of the *third person singular form of yibyeb*, “he is,” of the verb *bayab*, “to be.”...The sum of the numerical values of the four letters יהוה YHWH is 26. (י = 10) + (ה = 5) + (ו = 6) + (ה = 5) = 26 The number 17 can best be explained as the numerical value of אהיה *'abweb*, which is analogous to the archaized form יהיה *yabweb*. The normal first person singular form of the supposed archaized form *'abweb*, “I am,” (*'ebweb*) occurs in the famous verse in

üzenete egyszerű és világos: YHWH jelen van népe életében, Ő ad parancsot az ígéret földje birtokba vételére, és ebben a folyamatban nem hagyja magukra Övéit.

A könyv szövegének kezdetét a nagy ז - jelzi,⁷² majd az első nagyobb egység határa ezután a kódexekben és a qumrani szövegekben a ז . Vagyis a harmadik és negyedik fejezet határa egységesen elkülönül, s így jön létre az első három fejezet szövegének egysége.⁷³

A könyv első szava az אֲנִי . Ebben az értelemben itt tényleg új értelmi egység kezdődik kötőszó nélkül, de az apparátus szerint különböző szövegekben a szó előtti ו (ואלה) mégiscsak az előzőekkel köti össze azokat a szavakat, melyeket Mózes mondott az egész Izráelnek a Jordánon túl:

$\text{וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן}$ – 1,1.⁷⁴ Egyértelmű, hogy a könyvet kezdő kötőszó arra a nagy egységre utal, melynek Mózes beszéde

Exod 3:14, where the divine name is revealed and defined. The numerical value of אֲנִי 'ahweh is 17: ($\kappa = 1$) + ($\eta = 5$) + ($\iota = 6$) + ($\eta = 5$) = 17. The traditional explanation of 17 is that it is the sum of the digits of the numerical values of the letters Y H W H: 1 (+ 0) + 5 + 6 + 5 = 17. The 0-sign, which was probably unknown in biblical times, was consistently ignored in the kabbalistic tradition when it came to counting digits." – C. J. LABUSCHAGNE, *Numerical secrets of the Bible: rediscovering the Bible codes*, North Richland Hills, Tex. 2000. 89. 90. A név a *yahweh* szóból származik, ez kapcsolatban van a *yihyeh* egyes szám harmadik személyű forma régies alakjával "ó van", a *hayab* "lenni" igéből ... A YHWH név négy betűje יְהוָה - számértékének összege 26. ($\iota = 10$) + ($\eta = 5$) + ($\iota = 6$) + ($\eta = 5$) = 26. A 17-es szám legjobban az אֲנִי 'ahweh számértékével magyarázható, ami hasonló a *yahweh* régies alakjához. A feltételezett régies 'ahweh forma egyes szám első személyű alakja „Én vagyok” ('*ehyeh*) fordul elő az Ex 3,14 híres versében, ahol Isten kinyilatkoztatja és meghatározza nevét. Az אֲנִי 'ahweh számértéke 17: ($\kappa = 1$) + ($\eta = 5$) + ($\iota = 6$) + ($\eta = 5$) = 17. A 17 hagyományos magyarázat az, hogy ez a Y H W H nevet alkotó betűk számértékének összege: 1 (+ 0) + 5 + 6 + 5 = 17. A 0-t, mely valószínűleg a bibliai időkben ismeretlen volt, következetesen figyelmen kívül hagyta a kabbalista hagyomány, amikor betűket vettek alapul számjegyként.

⁷² "Abbreviation for סדר ... Literally: „order, sequence”. This was the name assigned to the section into which the Torah was divided for the Sabbath reading in the synagogues." – KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, *The masorah*, 155. A סדר rövidítése ... Szó szerint: rend, sorrend. Ez volt az elnevezése annak a szakaszos felosztásnak, amely szerint a Tórát osztották a zsinagógai szombati olvasásához.

⁷³ „3:29-4:1 M^L... M^S... M^L... 4QDeut^d” – „...petuḥot and setumot... delimit sense units...” – M. C. A. KORPEL, J.C. MOOR, *The structure of classical Hebrew poetry: Isaiah 40-55*, Leiden [etc.] 1998. 2.; A petuḥ□ot és setumot ... behatárolt értelemi egységek „Offen an ihrem Anfang ist Setuma; מֵאֵת סֵטוּמָה ... Petuchot... bei denen man (danach) am Zeilenanfang beginnt ...” – J.M. OESCH, *Skizze einer formalen Gliederungshermeneutik der Sifre Tora = Unit Delimitation in Biblical Hebrew and Northwest Semitic Literature*, M. KORPEL, J. OESCH, eds, Assen 2003. 162-203. 165. 170.; Nyitva, kezdetüknl van a Setuma, a Petuchot... melyek után kezdünk a sor elején., „... Abschnitte im Sinn von Texteinheiten ... vom Zusammenhang her klar ist...” J. M. OESCH, *Petucha und Setuma Untersuchungen zu einer überlieferten Gliederung im hebräischen Text des Alten Testaments*, Freiburg, Göttingen 1979. 43.; Szakaszok, szöveg egységek... az összefüggés alapján határozhatók meg; „... placed between two verses... had to commence at the beginning of a new line ...” – KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, *The masorah*, 167. A ז két vers közé téve azt jelentette, hogy az új sor elején kellett kezdeni.

⁷⁴ Az apparátus konkretizálja ezeket a szövegeket: Kötőszó nélküli a Smr-Samaritan Pentateuch, G-Old Greek, V-Vulgate, T-Targum. Kötőszó előzi meg a szöveget egy görög kéziratban (G^M) - the

szerves része. Józsué könyvének szerkesztői szándéka ugyanebben a tényben mutatkozik meg: (771 - Józ 1,1). Ha az előbb említett felfogásra gondolunk Josephus szellemében, mely a Héber Biblia huszonkét könyvének centrumában látja Mózes ötödik könyvét, akkor ez is csak abban az esetben valósulhat meg, ha a könyvet kötőszóval képzeljük el egy nagy egység közepén. Josephus rendszerében, mint láttuk, Mózes ötödik könyve a híd Mózes négy könyve és a korábbi próféták között.⁷⁵ Ennek alapján igazolják LABUSCHAGNE szimbolikus számai is a deuteronomista történet centrumát a fogság utáni kánonizálás folyamatában.⁷⁶

LABUSCHAGNE rendszere YHWH 30 beszédének szavait számolja meg és jut a következő végeredményre: Mózes ötödik könyvének első három fejezetében, a történelmi prológosban van 10 ilyen beszéd 494 szóval. A szám a 26 többszöröse: $19 \times 26 = 494$. A 4-26. fejezetek 10 beszédében is hasonló a helyzet, ahol a 442 szó is szimbolikus: $17 \times 26 = 442$ és most járunk 936-nál ($36 \times 26 = 936$). Ehhez jön a könyv többi fejezetének (27-34) 10 beszéde, már összesen 1343 szóval, mely megint a 17 többszöröse (79×17).⁷⁷

Vagyis az egész könyvben minden szó, amit YHWH kimond, vagy a 17, vagy a 26 többszöröse, tehát szorosan Hozzá kötődik ilyen módon is. Ennek a történetírásnak komoly üzenete volt Isten népe életében, mert hirdette, hogy egyedül Ő a történelem Ura.⁷⁸ Ha valamit a nép valaha elrontott, az a YHWH-nak

reading for a single witness to the Old Greek) és a könyv szír változatában (S-Syriac). - *אלה דרביים* - *Deuteronomy Biblia Hebraica Quinta*, IX-XV. 3.

⁷⁵ „In this canonical structure, the book of Deuteronomy stands as a bridge connecting the so-called Tetrateuch and the Former Prophets (the Deuteronomic history).” – CHRISTENSEN, *Josephus and the Twenty-two-book Canon*, 44. Ebben a kanonikus struktúrában Mózes ötödik könyve hídként köti össze az úgynevezett Tetrateuchoszt és a korábbi prófétákat (ez a Deuteronomista történet).

⁷⁶ „Such a structure may reflect the canon of postexilic Judaism in the Persian period. Deuteronomy would have been the center of this canonical activity, serving as a bridge between the four categories of subsequent Masoretic tradition arranged in chiasmic fashion. The Torah is set over against the Hagiographa of Josephus, with the Former Prophets set over against the Latter Prophets.” – CHRISTENSEN, *Josephus and the Twenty-two-book Canon*, 45. Egy ilyen szerkezet valószínű a fogság utáni zsidóság kánon értelmezését tükrözi a perzsa időszakban. Mózes ötödik könyve lehetett a központja ennek a kánonizáló aktivitásnak, hidat képezve a későbbi maszoréta tradíció chiasztikus szerkezetének négy kategóriája között. A Tóra állt Josephusnál a Szent Íratokkal szemben, míg a korábbi próféták képezték a későbbi próféták ellenpárját.

⁷⁷ C.J. LABUSCHAGNE, *The Literary and Theological Function of Divine Speech in the Pentateuch* = Congress Volume Salamanca, J. A. EMERTON, ed., 1983. (Supplement to *Vetus Testamentum* 36), Leiden 1985. 154-173. 170.

⁷⁸ „Since Martin Noth published his *Überlieferungsgeschichtliche Studien* in 1943, many agree that the Deuteronomist was the first Israelite historian(s) to construct a whole picture of Israel's past, in a self-contained and comprehensive historical work, by drawing on various traditions and sources and reframing them in the light of the theological perspective of Deuteronomy. ... intended it to teach the true meaning of the history of Israel. The meaning which he discovered was that God was recognizably at work in this history...” – M. H. KO, *Fusion-point hermeneutics: a theological interpretation of Saul's rejection in light of the Shema as the rule of faith*, *Journal of Theological Interpretation* 7 no 1 Spr 2013. 57-78. 63. Mióta Martin Noth publikálta *Überlieferungsgeschichtliche Studien* című művét (1943), sokan egyetértenek abban, hogy a Deuteronomista volt az első Izráli történész (akár többen is lehettek), akinek célja volt, az Izráel múltjáról alkotott teljes kép önálló és átfogó történelmi műként való megalkotása, különböző hagyományok és források alapján, átformálva azokat a Deuteronomium

való engedelmesség, s tulajdonképpen ez volt a fogság oka. Mindez már magában hordozta a megoldást is, a Neki való engedelmséget, mindazzal együtt, ami abból következően határozhatta meg a történelmet.

Ennek a gondolkodásnak a jegyében beszélhetünk az 5Móz 1,1 első Masorah-járól (ה), mely szerint az אלה הדברים kifejezés ötször fordul elő a Héber Bibliában. Ezt mutatja a circellus a kifejezés felett: אלה הדברים,⁷⁹ WEIL pedig felsorolja ezeket a Masorah Magna száma szerinti listán, úgy, ahogy az a Masorah Parva-hoz tartozik: ¹ה, ¹Mm 617.⁸⁰

617

אלה הדברים ה

ואתם תהיו לי ממלכת כהנים	Ex. 19,6
ויקהל משה	Ex. 35,1
אלה הדברים אשר דבר משה	Dt. 1,1
אלה הדברים עשייתם	Jes. 42,16
אלה הדברים אשר תעשו	Sach. 8,16

Már az első szövegből - 2Móz 19,6 - nyilvánvaló az összefüggés. YHWH szándéka mutatkozott meg eddigi tetteiben, s Ő maga foglalta így össze a történéseket népe számára: ואתם אתכם עליבנו נשרים - 2Móz 19,4. Sasszárnyakon hordozta népét. A költői szépségű mondat gyakorlatilag YHWH és népe szövetségének összegzése.⁸¹ Ennek a hordoztatásnak a tanúja a múlt. Semmi más nem történt a néppel, mint ez a YHWH általi hordoztatás. Ő szövetségéből adódóan megmutatta szeretetét, ennek dokumentálása történik a Sínai-hegyen, ahova Mózes az előző versben felment. A Masorah jellemző módon arra irányítja a figyelmet, ami a szöveg lényege: Izrael YHWH tulajdonaként nem politikai erejénél fogva marad meg, hanem papi funkciójában hirdetve YHWH tetteit. Ez különbözött meg minden néptől: YHWH-val való kapcsolata és tőle kapott feladata: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים - 19,6. Ennek az üzenetnek az összefoglalása a Masorah szerint a szövetség dokumentálásának pillanatában az, aminek hangsúlyozása Mózes feladata: אלה הדברים אשר תדבר אליבני ישראל. Tulajdonképpen ezeket kell

teológiai szempontjának világosságában – azzal a szándékkal, hogy megtanítsa Izrael történelmének valódi értelmezését ... Az általa felfedezett értelmezés tulajdonképpen az volt, hogy Isten munkája felismerhetően jelen van ebben a történelemben

⁷⁹ אלה הדברים *Deuteronomy Biblia Hebraica Quinta*, 3.

⁸⁰ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, 283.; WEIL, *Masorah gedolah*, 74.; A Biblia Hebraica Quinta már a számozott Masorah Magnát nem tartalmazza, hanem egyenesen felsorolja az idézett szövegrészeket.

⁸¹ „4-6 is a poetic summary of covenant theology. These verses may very well have been taken from a standard covenant renewal liturgy.” – J. I. DURHAM, *Exodus Word biblical commentary (volume 3)*, Waco, Tex 1987. 261. 4-6 – a szövetség teológiájának költői összefoglalása ... Ezek a versek kiválóan átvehetők voltak egy szabályos, szövetség megújulását tartalmazó liturgiából.

elmondania Izráel fiainak. Érdekes, hogy az Izráelt YHWH tulajdonaként feltüntetető fogalom a szövegkörnyezetben - מַלְכָּה – összesen nyolcszor fordul elő az egész Héber Bibliában, ebből csak egyetlen egyszer itt, Mózes második könyvében, és utána legtöbbször - háromszor – Mózes ötödik könyvében,⁸² ezzel is megalapozva a két könyv kapcsolatát, hangsúlyozva YHWH és népe kapcsolatának, s az ebből fakadó küldetésnek sajátos, egyedüli voltát.

Ugyanez a helyzet szó szerint a ממלכת fogalmával is. Ez is egyetlenegyszer fordul elő Mózes második könyvében, és a következő legtöbb előfordulási hely Mózes ötödik könyve – háromszor a tizenkettőből, ráadásul ez az egy hely is az Ex-ban a ממלכת כהנים, a papok királysága.⁸³ Ezt a gondolatot viszi tovább a Masorah, amikor arra utal, hogy Mózes összegyűjti a gyülekezetet: ויקהל משה Ex. 35,1. Amikor ezeket a dolgokat mondja - אלה הדברים - a nép gyülekezeti minőségét hangsúlyozva beszél ugyanebben a versben (עדת בני ישראל) mindenekeelőtt a hetedik nap, a szombat ünnepének (שבת שבתון - 35,2) megszenteléséről. Tehát ezeknek a dolgoknak - אלה הדברים - Mózes szavaiban csak úgy van értelme, ha a nép megérti belőle sajátos identitásának üzenetét:⁸⁴ Izrael YHWH népe, és miközben megtartja a szombatot, Teremtőjére emlékezik, aki a világ Ura. A világ újjáteremtése felé vezető úton YHWH eszközeként teljesíti népe küldetését. YHWH eme szándékának megerősítéseként említi János a nép királyi és papi funkcióját: και ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλείαν, ἱερείς - Jel 1,6.⁸⁵ Jézus messiási munkájának is ez volt a tartalma, s az Ő küldetése teljesítésének „a múltban beálló” következménye, hogy a gyülekezet királyok és papok közösségeként állhat majd a „megkezdődött cselekvés”⁸⁶ eredményeként az idők végezetén Isten színe elé.⁸⁷

⁸² מַלְכָּה - A new concordance of the Bible: thesaurus of the language of the Bible: Hebrew and Aramaic roots, words, proper names, phrases and synonyms (Ed.) Abraham Even-Shoshan Jerusalem 1992. 802.

⁸³ ממלכת - A new concordance of the Bible, 674. 675.

⁸⁴ „1-3... the remainder of Israel's special identity as the people among whom Yahweh dwells...” - DURHAM, Exodus, 475. 1-3 ... Arra irányuló emlékeztető, hogy Izráelnek különleges identitása van, mert népe tagjai között Jahve lakozik.

⁸⁵ NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum Graece* 28. rev. -Ausfl., Stuttgart 2012. 735. „Jezus laat de zijnen delen in zijn koninklijke en priesterlijke waardigheid (1,6).” - H. R. van de KAMP, *Openbaring: profetie vanaf Patmos*, Kampen 2000. 60. Jézus megosztozik övével a maga királyi és papi méltóságában (1,6).

⁸⁶ VARGA, ZS. J., *Bibliai görög olvasó-és gyakorlókönyv*, Sárospatak, 2010. 39.

⁸⁷ Értethető módon beszélnek héber fordítások királyokról és papokról: מַלְכֵי וְכֹהֲנֵי - Franz DELITZSCH, *Jord., Hebrew New Testament Translation from the Greek*, Jerusalem 2002. 262., Das Abstraktum βασιλεία - „Königtum” steht für das Konkretum βασιλείς „Könige”. - H. L. STRACK, P. BILLERBECK, P., *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, Dritter Band Die Briefe des Neuen Testaments und die Offenbarung Johannis, München 1979. 788., A „királyság” absztraktuma a „királyok” konkrétumát helyettesíti.

Ez az értelmezés konkrét királyokban gondolkodik. Más fordítások visszatérnek az idézett Ex 19,6 szövegéhez: וַיִּקַּח אֱלֹהִים מַלְכֵי כֹהֲנֵי - Hebrew-English Bible Jerusalem 1997. 393. Papok királyságává tett minket. Ebben a fordításban jobban benne van az aoristos múltban beálló jelentése, viszont a királyságot és papokat nem veszi külön. A legújabb magyar fordítás sem mer önmagában a görög szöveg szerint királyságról beszélni (ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλείαν), hanem átértelmezi a fogalmat.

Bizonyára nem véletlen, hogy WEIL listájának emlékeztető szavai az אלה הדברים -hoz az összegyűjtés tényére irányítja a figyelmet: ויקהל משה Ex. 35,1. A קהל főnévi formája a konkrét ázsiai gyülekezetek újszövetségi megfogalmazása Jánosnál (Jel 1,4) az előbb említett összefüggésben: ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ - אלה הדברים אשר בקרב אלהים.⁸⁸ Amikor Mózes a versben Izráelt összegyűjti, akkor a nép gyülekezetként áll előtte: ויקהל משה את־לשׁערת בני ישראל - Ex 35,1. A versben előforduló szó fordítása - עדה - jelöli Palmál (Ef 5,25) a Krisztus által szeretett egyházat - ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν ἐκκλησίαν - הקשר אהב את־העדה. Azt az az egyházat, mellyel Neki célja van: „Hogy tenné azt magánac dítfőségeifé, tudni illic az alya szentegyházat” (ἐκκλησίαν - עדה) - Ef 5,27.⁸⁹ Amikor Mózes ezeket mondja - אלה הדברים - és elsőként az Úr nyugalmanak szombatjáról beszél (שבת שבתון - 35,2), - gondolata magában hordozza annak a nyugalomnak a csíráját, mely Isten népének nyugalma - מנוחת שבת לעם אלהים - Zsid 4,9.⁹⁰ YHWH kezdettől fogva nyugalmat szánt népének, és erre kötött szövetséget Övéivel, hogy beviszi őket a nyugalomba. Ennek megvalósulása mindig egyetlen akadályba ütközött csupán, az engedetlenségbe. Erre hívta fel tulajdonképpen Mózes a figyelmet, és ennek az akadálnak a leküzdésére bátorították az Újszövetség írói a gyülekezeteket, biztosítva őket arról, hogy Isten szándéka változatlan az Ő nyugalomába való bemenetelre vonatkozóan.⁹¹ Ez a bemenetel nem történik automatikusan. Isten népének különleges helyzetéből adódóan ebben speciális kötelezettsége van: Isten királyi hatalmának meghirdetése. Az Ő királyi hatalma mindenképpen érvényre jut a sötétség erői fölött. Ennek hirdetése Isten népének feladata, királyi papságként, minden körülmények között (βασιλῆιον ἱεράτευμα - מַלְכֻת כֹּהֲנִים - 2Móz 19,6; βασιλῆιον ἱεράτευμα - מַלְכֻת כֹּהֲנִים - 1Pt 2,9).⁹² Vagyis kiválasztott volta,

„országa népévé tett minket” – Biblia, Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága, Budapest, 2014. 1325

⁸⁸ NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum*, 735., *Hebrew New Testament*, 262.

⁸⁹ *Szent Biblia az az Istennek: O és Wj Testamentumának prophétia és apostoloc által meg íratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítottatott egészen is nagyon, az Istenek Magyar országban való Alya szent Egyházának épülésére*, CAROLI Gáspár ford., 1-2 kötet, Vizsoly, 1590. Budapest 1981. 176.; NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum*, 600., *Hebrew New Testament*, 207.

⁹⁰ *Hebrew New Testament*, 235.

⁹¹ „De ingang in Gods rustplaats kan worden gebarricadeerd door ongehoorzaamheid. Daarom is uiterste inspanning nodig om niet vlak voor de finish het doel te missen... Rust staat niet voor het allerheiligste in de hemelse tempel, maar voor de komende wereld.” – H. R. van de KAMP, J. van BRUGGEN, *Hebreen: geloven is volhonden*. Kampen 2010. 124-125. Az Isten nyugalomába való bemenetelt megakadályozhatja az engedetlenség. Ezért rendkívüli erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy ne pont az utolsó pillanatban hiúsuljon meg a célbaérés. A nyugalom nem a szentek szentjére utal a mennyei templomban... hanem az eljövendő világra vonatkozik.

⁹² *Septuaginta id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* edidit Alfred Rahlfs Editio nona Volumen I Stuttgart 1935 118; *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, 117.; NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum*, 699.; *Hebrew New Testament*, 248.; „Zoals de priesters een afgezonderde groep vormen met eigen normen en plichten, zo is ook Israel een volk met speciale voorrechten en extra verplichtingen...” – P. H. R. HOUWELINGEN, *1 Petrus: rondzendbrief uit Babylon*. Kampen 2010. 82.;

YHWH-hoz fűződő egyedi viszonya nem csupán megkülönbözteti a népet a világban minden más néptől, hanem Övéit rendkívüli állapota rendkívüli dolgokra kötelezi, sőt teszi képessé. Ő nem csupán elhívja Övéit a sötétségből az Ő csodálatos világosságára (מִתְחַשֵּׁךְ לְאוֹר בְּלֵאלָא - 1Pe 2,9),⁹³ hanem Ő maga teszi előttük a sötétséget világossággá: מִתְחַשֵּׁךְ לְפָנֵיהֶם לְאוֹר - Ézs 42,16.⁹⁴ Ő ezeket a dolgokat teszi: אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים עֲשִׂיתֶם Jes. 42,16. Ez a Masorah lényege, mely félreérthetetlenül teszi az üzenetet Mózes korában: az ígéretek beteljesedése útján mindig az a lényeg, amit YHWH tesz Mózes vagy Ézsaiás korában, ezen áll vagy bukik az ígéretek beteljesedése, hogy mit tesz YHWH, akinek semmi sem lehetetlen. Ezt bizonyítja a történelem, melyet kérelhetetlenül és végérvényesen az határoz meg minden pontján, mit tesz Ő népével: עֲשִׂיתֶם - Ézs 42,16.⁹⁵ A jövő kapujában állva Urának adhat hálát az ember, aki odavezette, de a hálaadás egyetlen helyes és igaz módja, ha YHWH-val való szoros kapcsolata meglátszik magatartásán, embertársaihoz való viszonyán. Mózes nemzedéke, amikor ezeket a dolgokat hallotta (אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים - 5Móz 1,1), már nemzedékek hosszú sorának letéteményese volt, paradigmaszerűen járta azt az utat, melyen mindenkit kötelezett az út tanulsága, YHWH vezetése. Ezeknek a tanulságoknak az összefoglalásáról szól majd Mózes ötödik könyve parancsolatokba foglalva. Azt az üzenetet hordozva, hogy aki jól érti a történelmet, tudni fogja mi a dolga, mire kötelezi a múlt, mivel tartozik YHWH-nak, aki annyi mindent tett érte. Ez az alapvető szemlélet évszázadok múlva is a történelem megértésének mérőfoka lesz: hogy mit értett meg az ember abból, ami vele történt, az abból derül ki, mit cselekszik YHWH hűségéből fakadóan, embertársával: אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אִתְּךָ הַעֲשֵׂה Sach 8,16.⁹⁶

Ahogy a papok külön csoportot alkotnak saját normákkal és kötelezettségekkel, Izraelnek is mint népnek megvannak a maga különleges kiváltságai és sajátos kötelezettségei.

„Peter reveals that believers are priests in a royal priesthood...” – S. J. KISTEMAKER, *James, Epistles of John, Peter, and Jude*, Grand Rapids, MI 2007. 92. Péter kijelenti, hogy a hívők tulajdonképpen egy királyi papság papjai.

⁹³ מִתְחַשֵּׁךְ לְאוֹר בְּלֵאלָא London 2005. 384. Ez a Salkinson-Ginsburg Héber Újszövetség pontos neve.

⁹⁴ *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, 740

⁹⁵ „16b” onherrooepelijkheidsclausule” – W. A. M. BEUKEN, *Jesaja deel II -1 Nijkerk* 1986. 146.; A végleges és visszavonhatatlan döntés megfogalmazása. „The new age changes many things, but God's commitment to lead his people does not change.” – J. D. W. WATTS, *Isaiah 34-66*, Nashville, Tenn. 2005. 672. Az új korszak sok mindent megváltoztathat, de Istennek az az elkötelezett döntése, hogy népét vezesse, nem változik.

⁹⁶ „Wanneer je je op een bijzondere manier verbonden weet met de HEER die bij je woont, dan laat je je gedrag niet afhangen van omstandigheden. Je stemt jouw hart af op zijn hart de manier waarop je omgaat met mensen heeft dan alles te maken met wat je weet over hoe God tegen de dingen aankijkt” – G. V. LOREIN, W. H. ROSE, *Geschriften over de Perzische tijd: Daniel, Ezra-Nehemia. Eerste Haggai, Zacharia, Maleachi*, Heerenveen 2010. 297.; Ha tudod, hogy Istennel, aki veled van, különlegesen szoros a kapcsolatod, akkor ne a körülmények határozzák meg cselekedeteidet. Hangold rá szívedet az ő szívére és akkor az, ahogy te bánsz az emberekkel, azt tukrózi, hogy Isten a te ismereteid szerint miként nézi a dolgokat. „First Zechariah ends with seven oracles, each containing a vivid unage of Jerusalem's future splendor (8:1-17) – B. K. WALTKE, C. YU, *An Old Testament theology: an exegetical, canonical, and thematic approach*, Grand Rapids, MI. 2007. 846.; Első Zakariás hét,

A Masorah tehát a történelem fordulópontjaira irányítja a figyelmet, ahol mindig a jövő forgott kockán, és az annak függvénye volt, hogy levonja-e az ember a történelem tanulságait, felvállalja-e küldetését a történelemben, hajlandó-e gyülekezeti közösségként odaállni Ura elé, és tudja-e végtelen politikai hatalom helyett istentiszteleti közösségként értelmezve önmagát, egyedül az Ő akaratára hagyatkozva, vezetésének engedve.

A hangsúlyjelek ugyanebben az összefüggésben segítik a megértést. Amikor az első szó alatti összekötő múnah - מִנַּח - és a második szó feletti elválasztó רַחֲוֵא - רַחֲוֵא - egységgé formálja az אֱלֹהִים מִנַּח רַחֲוֵא két szavát, elkülönítve ezeket a továbbiaktól, akkor ugyanazt hangsúlyozza, mint a circellus utalása: אֱלֹהִים מִנַּח רַחֲוֵא WEIL listájában, hirdelve, hogy „ezeket a szavakat” külön kell kezelniük, mert ezeknek valóban sajátos súlyuk van különböző korok történelmi helyzeteiben pontosan úgy, ahogy ezt az előzőekben részleteztük.⁹⁷ Mózes korában a nép a jövő kapujába érkezett, és az elmondott dolgok azt akarják megakadályozni, hogy emberi magatartás ne tegye alkalmatlanná a népet a jövőre. Amit YHWH tett, épp elég tanulságul szolgál arra, hogy elkerüljék mindazt, ami megakadályozza a jövő kibontakozását a maga teljes dicsőségében. Az ígéret földjéhez vezető út tanulságai arra is elegendőek, hogy ezek a dolgok megérleljék a nép szívében a bizonyosságot a távoli jövőre nézve is: amit YHWH a népért a múltban tett, azt Ő folytatja. Sok minden megváltozhat a jövőben, de YHWH vezetésének szándéka, népe iránti hűsége változatlan marad.

Zusammenfassung:

Verständnis der Botschaft der hebräischen Bibel durch deren Aufbau, die Akzentuierung, die Massora und deren Betrachtung als Elemente eines ganzheitlichen Konzeptes

Ich werde anhand des Aufbaus der hebräischen Bibel darlegen, dass die Tora, Nevi'im und Ketuvim Elemente eines ganzheitlichen Konzepts sind und diese Elemente eine in sich geschlossene Geschichte erzählen.

Zur Untermauerung dieser These wird der Aufbau, die Akzentuierung und die Masora gründlicher betrachtet, darüber hinaus wird die Struktur der einzelnen Texte eingehend erörtert. Dabei bildet das Deuteronomium den Anfang und die Bücher Ester und Hiob die Vollendung der Geschichte.

Die Einteilung der hebräischen Bibel, deren Aufbau, die Massora und die Akzentuierung der einzelnen Texte sind somit unerlässliche Bausteine zum Verständnis der Botschaft der hebräischen Bibel.

jövendőre vonatkozó látomással végződik, ezek mindegyike élénk színekkelfesti meg Jeruzsálem csodálatos jövődjének képét. „In 8 16-17 the redactor revealed that these moral failures were still very much a problem in the post-exilic community and would postpone the arrival of the new day in all its glory.” – P. L. REDDITT, *The new century Bible commentary - Haggai, Zechariah, Malachi*, Grand Rapids, MI London 1995. 87. A 8, 16-17- ben a szerkesztő megfogalmazza, hogy ezek az erkölcsi bűnök még a fogság utáni gyülekezeten is nagyon sok a problémát jelentettek és késleltették az új jövőndő teljes dicsőségben való eljövételét.

⁹⁷ אֱלֹהִים מִנַּח רַחֲוֵא *Deuteronomy Biblia Hebraica Quinta*. XXXI.



Keresztelő János a Jordánnál keresztel (Nicolas Poussin festménye alapján W. H. Mote metszete)
(Mt 3,6: „És megkeresztelkednek vala ő általa a Jordán vízében, vallást tevén az ő bűneikről”)

Oláh
Róbert

KAPOSI JUHÁSZ SÁMUEL ÉS IFJABB CSÉCSI JÁNOS ARCKÉPEINEK FORRÁSA ÉS HITELESSÉGE

A kutatás során nyújtott segítségért köszönettel tartozom a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei munkatársainak, elsősorban Dienes Dénesnek és Kovács Áronnak.

Természetes igény, hogy a kutatás tárgyául választott személy kéziratos és nyomtatott forrásokból rekonstruálható lelki alkata mellett az arcvonásait is szeretnénk megismerni. A nyugat-európai nyomtatványokban gyakran találkozunk a szerzőt ábrázoló rézmetszetes portrékkal, ám a hazai református értelmiség megismeréséhez többnyire nem áll rendelkezésünkre semmilyen kép, amelyre pillantva elmondhatnánk, hogy ő volt az, aki előadásaival diákok százait vezette be a tudományokba, vagy hivatalviselésével meghatározta egyháza történelmét. A 17. század közepéig mindössze három személyt említhetünk kivételként: Szegedi Kis Istvánt (1505–1572), Baranyai Decsi Jánost (1560?–1601) és Szenci Molnár Albertet (1574–1634).² Szegedi képmását tanítványa és életrajzírója, Skaricza Máté saját készítésű festménye alapján adatta ki Szegedi Európa-szerte nagy népszerűségnek örvendő, negyed évszázad alatt 10 kiadást megért *Loci communes*ében.³ A történetíró Baranyai Strasbourgban készült arcképét egy korai művéből ismerjük.⁴

² SZABÓ András, *A humanista életrajzi beszéd Magyarországon a 16. század második felében = Classica, mediaevalia, neolatina II*, ed. Ladislaus HAVAS, Emericus TEGEY, Debrecen, Societas Neolatina Hungarica Sectio Debreceniensis, 2007, 131.

³ Lásd: SZEGEDI Kis István, *Theologiae sincerae loci communes de Deo et homine cum confessione de trinitate, perpetuis tabulis explicati, et scholasticorum dogmatis illustrati*, Basel, Konrad Waldkirch, 1608. – RMK III. 1052. Szegedi arca félhosszú hajjal és bajusszal-szakállal keretezett. Zsinóros mentét, fölötté prémgalléros hosszú kabátot visel, amelynek hasitékaiból előtűnő kezeit kapcsos fóliánson nyugtatja.

⁴ Baranyai Decsi külföldi öltözetben jelenik meg: mellényt és bő ujjú inget visel, keményített „spanyol” gallerral, baljában kesztyűt tartva. Rövid, enyhén hullámos, elől kissé kopaszodó hajját hátrafésüli, csontos arcát kétfelől hegyesre pödört bajusz teszi karakteressé. Lásd: BARANYAI DECSI János, *Syntagma institutionum iuris imperialis et Un-*

A szintén öntudatos humanista Szenci *Dictionarium Latinoungaricum*ának (1604) egyes példányaihoz Heinrich Ulrich nürnbergi rézmetszővel készített karakteres portrét.⁵ A szótár megjelenésekor mindössze 30 éves szerzőről fennmaradt egy későbbi ábrázolás is az *Institutio*-fordítás (1624) rézmetszetes címlapján.⁶ Felmerült továbbá, hogy a Tiszántúl legjelentősebb 16. századi püspökének, Melius Juhász Péternek a mellképét metszették az 1563-ban, Debrecenben kinyomtatott prédikációgyűjteménye (RMNy 194.) címlapjára, a zászlós bárányt ábrázoló nyomdászjelvény fölé, ám ennek hitelességét cáfolták.⁷ Bánfi Szilvia egy készülő tanulmányában ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a szerzőre való képi utalás nagyon is jellemző volt Raphael Hoffhalter gyakorlatára.⁸ Hosszan sorolhatjuk az egyház-, az irodalom-, vagy a művelődéstörténetben meghatározó személyeket, akiknek vonásait sosem ismerhetjük meg: Miskolci Csulyak István, Apáczai Csere János, Tolnai Dáli János, Geleji Katona István, Medgyesi Pál, Komáromi Csipkés György. A korszak nemességét nyert egyházi értelmiségijeinek (Martonfalvi Tóth György, id. Köleséri Sámuel, Szilágyi Tönkö Márton) címeres levelén megjelenő, lelkészi öltözetet viselő alakokkal kapcsolatban Csorba Dávid állapította meg, hogy a címer tulajdonosa helyett inkább annak jelképességét, társadalmi pozícióját jelzik.⁹ A 17. század végéig példaként a gályarabságra ítélt prédikátorokat, Harsányi Móricz Istvánt és Séllyei Balog Istvánt ábrázoló képet említhetjük, amelyet Konrad Meyer festett Zürichben.¹⁰ A szűkös hazai portréki-

garici..., Kolozsvár, Heltai, 1593. – RMNy 719. A Debreceni Református Kollégium példányába (RMK 939.) nem ragasztották be a metszetet.

⁵ IMRE Mihály, *Szenci Molnár Albert arc(kép)másai*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2009 (Református művelődéstörténeti füzetek, 2), 11–19. A portré Szencit „díszes, mintás ruházatban, buggyos kabátujjal ábrázolja negyedprofilban, csipkés gallérral, gondosan ápolott bajusszal és szakállal”. Lásd: Uo., 19.

⁶ JEAN CALVIN, *Az keresztyeni religiora es igaz hitre valo tanitas*, ford. SZENCI MOLNÁR ALBERT, HANAU, DANIEL AUBRY, DAVID AUBRY, 1624. – RMNy 1308. A legismertebb portréján Szenci balra néz, haja rövid és hátrafésült, hegyesre nyírt szakála és bajusza hosszú, gombos mentéjére fehér gallér borul, bal kezében kisméretű könyvet tart. A háttérben a heidelbergi ostrom során elszennvedett megkínzatasát látjuk, fölötte olvasható Szenci jelmondata (Gal. 6,14). Ez a metszet lehetett a mintája a Kecskeméti Református Egyházközség padlásán 1967-ben megtalált időskori képének is. Az ismeretlen festő irreálisan nagy, bogárfekete szemmel, valamint őszülő szakállal-bajusszal és hátrafésült hajjal ábrázolta a fehér galléros, fekete ruhás Szencit, bal kezében kikalakú, vaskos énekes- vagy imakönyvet tartva. Lásd: *Kálvin hagyománya, Református kulturális örökség a Duna mentén*, kiállítási katalógus, szerk. FARBAKY Péter, KISS Réka, Bp., Budapesti Történeti Múzeum, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2009, 182–183.

⁷ FEKETE Csaba, *Melius Juhász Péter hitelesnek vélt arcképehez*, MKSz 124(2008)/2, 170–180.

⁸ BÁNFI Szilvia, *Ki ábrázolta a debreceni városi nyomda első nyomdászjelvénye, avagy Debrecen város címere?* (megjelenés alatt)

⁹ CSORBA Dávid, *Református tanári címerek 1665–66-ból*, Egyháztörténeti Szemle 2009/1, 65–71.

¹⁰ *A magyarországi gályarab prédikátorok emlékezete: Galeria omnium sanctorum*, szerk. MAKKAJ László, Bp., Magyar Helikon, 1976, 57. A mellig érő szakállal és félhosszú hajjal ábrázolt lelkészek fejükön fekete pilist viselnek, öltözkük fekete talár, alatta fehér, csuklóban szűkített ing.

nálat miatt a rajzokon, metszeteken, festményeken megörökített személyek azonosításához többnyire nincs lehetőségünk összehasonlításra.

Az okokat ezúttal is a hazai nyomdászat sajátos helyzetével magyarázhatjuk: ha nagy nehézségek árán meg is jelenhetett nyomtatásban egy mű, nem állt rendelkezésre metsző, aki élethű ábrázolást készíthetett volna az auktorról. A magyar szerzőktől külföldön megjelent munkák esetében pedig a metszet elkészítéséhez szükséges anyagi forrás hiányát említhetjük. Szabó András feltételezi továbbá, hogy a nyomdatechnikai hiányosságok mellett a 17. század második felében azért sem készült több portré a protestáns értelmiségről, mivel a „puritanizmus nem kedvezett a műfajnak”.¹¹ Ezzel szemben a tehetősebb református nemesség körében kevésbé ódzkodtak az önreprezentációtól, s annak részeként számos ábrázolás született. Az uralkodói szerepkörből adódóan átlagon felüli gazdagsággal tárul fel az erdélyi fejedelmek arcképcsarnoka, Bethlen Gábor portréit például megtaláljuk a külföldön nyomtatott históriák lapjain, valamint különböző vert érmein.¹² Nem törvényszerű ugyanakkor, hogy akár csak a szűkebb értelemben vett fejedelmi család tagjainak vonásait ismerjük: a pataki Kollégium jeles patrónáját, Lorántffy Zsuzsannát megörökítő, illusztrációként számtalanszor közölt festmény hitelességével kapcsolatban is felmerült, hogy eredetileg talán a bázeli Wibrandis Rosenblattot (1504–1564) ábrázolta.¹³

A református értelmiségről különböző technikával alkotott festmények jórészt csak a 18. század első harmadától szaporodtak meg, vagy legalábbis ettől kezdve ismerünk példákat a mai múzeumi állományokból. Debrecenben Maróthi György (1715–1744) volt az első professzor, aki hosszú peregrinációja idején Zürichben Marti Leon Zeüggerrel elkészíttette portréját¹⁴, ám a század végéig is csak néhány jelentősebb tanáregyéniségről maradt fenn kép (Sinai Miklós, Hatvani István, Budai Ézsaiás).

* * *

A Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszéke szervezésében 2012. április 19–20-án Debrecenben megrendezett *Magyarország és Németalföld kapcsolata a*

Jobbjukban barna bőrkötéses Biblia, a háttérben a Szenvedésükre utaló evezősgálya úszik a tengeren.

¹¹ Szabó András, *A szerző arcképe: Portré és irodalom a magyarországi protestáns késő humanizmusban = Ghesaurus: Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, szerk. Csórsz Rumen István, Bp., rec.iti, 2010, 564.

¹² Lásd: Gyulai Éva, „Nézd meg ezt sok ország népe, Bethlen Gábornak ez képe”: *Bethlen Gábor ikonográfiai reprezentációja = Bethlen Gábor képmása*, szerk. Papp Klára, Balogh Judit, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 2013 (*Speculum historiae Debreceniense*, 15), 251–270.

¹³ Lásd: Szentmártoni Szabó Géza, *Wibrandis Rosenblatt mint Lorántffy Zsuzsanna*, *Irodalomismeret* 2000/2–3, 102–106. Elmélete szerint a címerek hasonlósága miatt azonosíthatták a festményen szereplő, 16. századi német polgári viseletbe öltözött hölgyet a református egyház bőkezű nagyasszonyával.

¹⁴ Tóth Béla, *Maróthi György*, Debrecen, 1994, 69–70.

kora újkorban című konferencia előadásainak szerkesztett változatát közreadó kötetben két portré is napvilágot látott, amelyek a Sárospataki Református Kollégium egykori tanárait ábrázolják.¹⁵ A képek alkotóit ismerjük, színvonaluk változó, s feltétlenül hiteles ábrázolásként hatnak az egykor élt értelmiségiekről.

Kronológiai sorrendben az elsőt, Kaposi Juhász Sámuelnek (1660–1713),¹⁶ a Gyulafehérvárra menekült Kollégium¹⁷ professzorának képét Csorba Dávid közölte¹⁸ Kaposi *Heidelbergi Káté*hoz írott magyarázatának a pataki Tudományos Gyűjteményekben található kéziratos másolata alapján. A portrét a felirata szerint 1722. április 30-án „metszette” (helyesebben: rajzolta)¹⁹ Szathmári M. János, aki 1717. június 21-én iratkozott be a marosvásárhelyi kollégiumba. Két alkalommal volt köztanító (praeses), majd seniorrá választották,²⁰ 1722. augusztus 13-ától a franekeri akadémián tanult²¹. Az 51 éves Kaposit ábrázoló²² kép még 1701-ben készülhetett (nagyjából Szathmári születése körül), így léteznie kellett egy másik kéziratos példánynak is, amit a vásárhelyi senior lemásolhatott. Amennyiben Szathmári Gyulafehérváron kezdte tanulmányait (majd együtt vándorolt az iskolával), még láthatta a professzort, akinek 1700-tól haláláig „egymagának kellett gondoskodnia népes intézete minden tagjának szellemi és anyagi táplálásáról”.²³ Ám ha Szathmári kizárólag Marosvásárhelyen diákoskodott, akkor feltehetően sosem találkoztak.

¹⁵ *Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, Printart-Press Kft., 2014.

¹⁶ Kaposi a pataki Kollégium diákjaként követte iskoláját az exiliumba Debrecenben és Kolozsváron át Gyulafehérvárra. Rövid ideig szülővárosában, Rimaszombatban rektorkodott, majd 1681 és 1688 között Utrechtben és Leidenben tanult, de eljutott Angliába is. Teológiai doktori fokozattal tért haza, hogy egykori alma materét szolgálja haláláig. Lásd: CSORBA DÁVID, *Kaposi Juhász Sámuel, „az európai utas” és peregrinációja a naplója alapján = Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, Printart-Press Kft., 2014, 121–122.

¹⁷ A Sárospatakról elűldözött Kollégium 1672-től 1716-ig Gyulafehérváron, majd Marosvásárhelyen működött, ahol a helyi gimnázium (összeolvadva a megmaradt patakiakkal) 1718-ban emelkedett kollégiumi rangra. 1703/1704 folyamán Patakra is visszatért a diákok egy csoportja és id. Csécsi János vezetésével újraindult a tanítás.

¹⁸ CSORBA DÁVID, *Kaposi Juhász Sámuel, „az európai utas” és peregrinációja a naplója alapján = Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, Printart-Press Kft., 2014, 117.

¹⁹ „Johannes Szathmari Sculpsit Anno D(omi)ni MDCCXXII 30 Aprilis”. A rajz valójában tussal készülhetett.

²⁰ *A marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848*, bev. TONK Sándor, Szeged, JATE, 1994 (Fontes rerum scholasticarum, 6), 55.

²¹ BOZZAY Réka, LADÁNYI SÁNDOR, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Bp., ELTE Levéltára, 2007 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15), 797.

²² „Samuel Kaposi S(acro) S(anctae) Theo(logiae) Doctor et Illust(rissime) Col(legii) S(aros) P(atachinae) Albensis Professor Fructuosissimus An(n)o Milles(im)o Septingentes(im)o Primo”.

²³ KONCZ József, *A Marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollegium története*, Marosvásárhely, Kollégium, 1896, 136.

duló, de középre néző Descartes-ot elől csaknem szemöldökig, hátul vállig érő hullámos hajjal és tömött bajusszal, valamint ajka alatt hegyesre nyírott szakállal ábrázolta a metsző. Széles, fehér, keményített gallérja ráhajlik a gazdag mintával szövött anyagból készült, sűrűn gombolt, hasított ujjú kabátjára. Jobb vállára sötét színű, hurkolt-zsinórozott szélű hosszú palástot vetett, derekán széles övvel (vagy az előrehúzott palást részletével). A szabadkézi rajzon nem szerepelnek Huygens Cartesiust dicsőítő sorai sem, ezeket nem tarthatta Kaposira alkalmazhatónak Szathmári, esetleg már eleve sem szerepeltek a másolás alapjául szolgáló példányon.



Szathmári meglehetősen elnagyoltan dolgozta ki a másolatot (a szemek vizenyősek, az orr jobbra ferdül, az arc kissé puffadt), de összességében jól felismerhetően jelenik meg rajta Descartes. Nem lehetett véletlen, hogy a másoló választása éppen egy Descartes-portréra esett: a karteziánus filozófia és fizika jeles oktatója, Kaposi Juhász Sámuel előtt tiszteltgetett ezzel is.

* * *

Ifjabb Csécsi János (1689–1769) pataki professzor 190 x 150 mm méretű arc-képét a sárospataki Tudományos Gyűjteményeiben őrzött kézirat²⁸ alapján Szabadi István²⁹ közölte ugyanott, valamint megtalálható Dienes Dénes és Ugrai János frissen megjelent kollégiumtörténeti kötetében³⁰ is. Csécsi Kassán és Patakon tanult, majd 1709-től Utrechtben és Franekerben peregrinált. Bejárta fél Európát, több egyetemre is beiratkozott. Hazatérve (1713) a pataki Kollégiumban tanított 1734-ig, amikor is tanártársaival (1719-től Nagymihályi Szomoló Gergellyel) és

²⁸ Jelzete: TIREK Kt. 202. Coll. 1.

²⁹ SZABADI István, „Batavia urbs, quam incoló...”: *Jacobus Canter Vischer levele ifj. Csécsi Jánoshoz = Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, Printart-Press Kft., 2014, 512.

³⁰ DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád, 2013, 59.

a városi lelkésszel folytatott állandó csatározásai miatt eltávolították. Zsidó régiségtant, hébert, görögöt, egyháztörténelmet, mennyiségtant, földrajzot, összesen mintegy 40 tárgyat taníthatott, egy ideig egyedüli professzorként vezette az iskolát.³¹

Philipp Clüver (1580–1622) német tudós, a történeti földrajz megalapozója *Introductio in universam geographiam* címmel először 1624-ben (posztumusz) megjelent, majd számtalanszor átdolgozott és újra kiadott kézikönyve több mint egy évszázadon át szolgált a földrajzoktatás alapjául,³² Debrecenben Lisznyai Kovács Pál is tanította.³³ Szabadi felfigyelt arra, hogy Cluverius *Introductiója* egyik kiadásának címlapmetszete lehetett a mintája a Csécsit ábrázoló képnek, vagy szerinte inkább karikatúrának. Továbbá arra is, hogy a pataki professzor – a korszakban általánosan bevett gyakorlat szerint – plagizálta Cluverius munkáját, s ennek bizonyítékeként párhuzamosan közölte a Kelet-Indiát bemutató részt az *Introductióból* és a Csécsi-féle népszerű szövegek egyikéből. Az egyezés kétségtelen. Úgy vélte továbbá, hogy a „korabeli pataki hallgatóságnak (akik között szép számmal találunk Csécsi-elleneseket is) feltűnt az azonosság, ennek szép bizonyítéka a pataki dictatum elején lévő rajz, amely egyértelműen Cluveriusra utal, az ő munkájában lévő rézmetszetet utánozza”.³⁴ Valóban hasonlít az általa közölt 1678. évi braunschweigi („Guelpherbytum” – azaz helyesen: wolfenbütteli) kiadásban található ábrázolás,³⁵ azonban érdemes összevetni Csécsi portróját egy másikkal, amely 1694-ben, Wolfenbüttelben jelent meg. Ebben a kiadásában található ugyanis az a metszet, amely a Csécsi portróját készítő diáknak mintául szolgált. A hasonlóság már első pillantásra is egyértelmű.

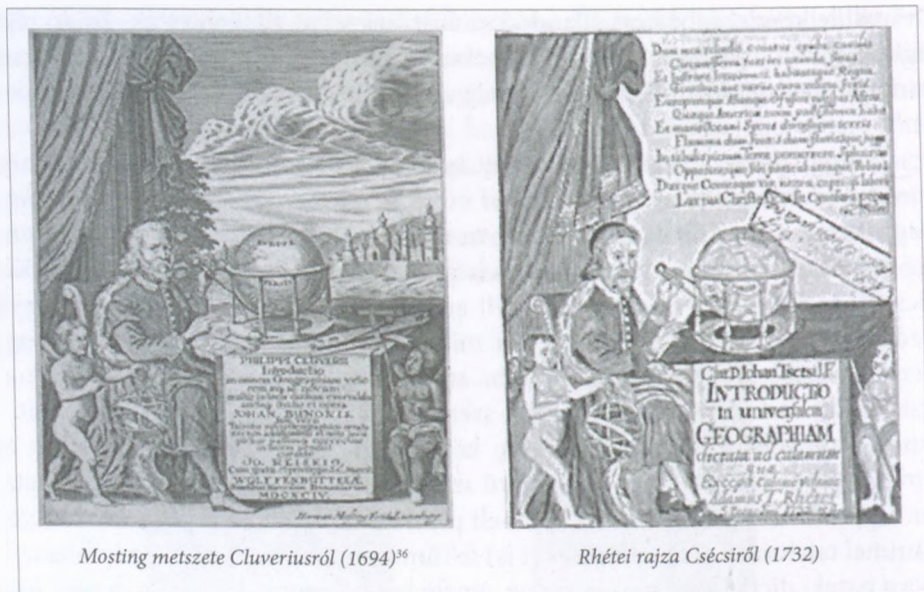
³¹ Lásd: DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád, 2013, 55–59.

³² Kiállítás az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Könyvtárának régi könyveiből. <http://www.mtafki.hu/kiallitas/oldbooks/cluver.html> (2014. július 26.)

³³ CSORBA Dávid, *Debreceni Ember Pál kéziratos naplója a puritán Debrecenből*, Könyv és Könyvtár 2000/2001, 178.

³⁴ SZABADI István, „Batavia urbs, quam incolo...”: *Jacobus Canter Vischer levele ifj. Csécsi Jánoshoz = Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, Printart-Press Kft., 2014, 509–510.

³⁵ Szabadi István közlése szerint ismerte az 1694. évi kiadást is, de nem rendelkezett megfelelő minőségű másolattal.

Mosting metszete Cluveriusról (1694)³⁶

Rhétei rajza Csécsiről (1732)

A drapériával félig takart oszlop előtt, csigavonalban végződő támlájú karosszékben ülő alak prémszegélyű palástját maga köré terítve foglal helyet. Haja vállig ér, szakálla és bajusza félhosszú. Gombolható, rövid ujjú, tógyszerű öltözéket, alatta visszahajtott kézelőjű kabátfélét és csuklóban ráncolt fehér inget visel. Emelt sarkú, hegyes orrú, csattal záródó cipős lábait harisnyába bújtatta. A jobb láb van elől, amely kitakarja a feliratos tábla bal alsó sarkát. Jobb karja a szék karfáján nyugszik, két ujjja kinyújtva, a balban körzöt tart, amellyel egy esztergált oszlopokon nyugvó állványba foglalt földgömbön végez méréseket. A két földgömbön olvasható feliratok szintén egyeznek („Europa”, „Persia”, „Africa”). Két puttó társaságában ábrázolták a tudóst: a bal oldali egy égboltot modellező gyűrűs gömböt (armillaris szférát), a másik földmérő rudat tart a kezében. A legfontosabb különbség, hogy a pataki diák rajzán eltűntek az asztról az íróeszközök, mérőműszerek és vonalzó, illetve megváltozott a háttér: a metszeten fallal kerített várost ábrázoló tájkép helyét latin szöveg foglalta el. A könyv címének és kiadási adatainak helyébe a következő felirat került: „Clar(issimi) D(omini) Johan(nis) Tsetsi J(ohannis) F(ili) Introductio in universalem Geographiam dictata ad calammum quae Excepit calamo volante Adamus T. Rhétei S(aros) Patachini 1732. 18. Sept(embris)”. Vagyis a tollba mondott diktátum alig két évvel Csécsi pataki professzorságból való menesztése előtt készült, a mintául szolgáló metszet pedig a lüneburgi Herman Mosting munkája volt.³⁷ Közelebről szemügyre véve az arccokat, markáns különbségeket figyelhetünk meg: Csécsi arca hosszúkás, Cluveriúsé in-

³⁶ Az 1694. évi wolffenbütteli kiadásnak ma nincs példánya sem a debreceni, sem a pataki gyűjteményben. A kép forrása: <http://commons.wikimedia.org> (2014.09.12.)

³⁷ A metszet jobb alsó sarkában: „Herman Mosting Fecit Lunaeburg”.

kább kerekded, máshogyan nyírott a szakálluk (Csécsi állánál egészen az alsó ajak vonaláig ér). Ezek alapján Rhétei rajza feltehetően a pataki tanár arcát mintázta.



Miért éppen Cluveriusra esett Rhétei T. Ádám³⁸ választása, amikor a professzor előadásának címlapját díszítette? Csécsi már németalföldi peregrinációja idején is kitűnt kortársai közül a geográfiában szerzett jártasságával, „1711 májusában és a következő évben három hónapon át (áprilistól június végéig) a földrajzot naponként két órában magyarázta az ott tanuló magyaroknak, kik egytől-egyig érett és tudós férfiak voltak, és előadását hűségesen lejegyezték”. Patakon professzorsága első évétől (1713) tanította a földrajzot, a korabeli tankönyvhiánynak és metodikának megfelelően diktálás útján, amelyhez latin nyelvű rövid summát is készített.³⁹ Szabadi István a Pápan, Patakon és Debrecenben őrzött diktátumok összevetésével azt is megállapította, hogy az 1713 és 1734 közötti évtizedekben nem sok változáson ment át a szöveg.⁴⁰ Szerinte a „bodrogpárti híres múltú »Athén« legnagyobb marakodóját”⁴¹ azért ábrázolták éppen Cluveriusként, mivel a „nagy Mihályista”⁴² deákok előtt nem maradt rejtve a professzor előadásainak eredeti forrása. Valószínűbb, hogy a rajzoló inkább a „csécsista” párt tagja volt, s tisztelete kifejezéséként applikálta Csécsi arcát a Cluverius-ábrázolásra. Ennek bizonyítéka a portrét tartalmazó levél verzóján olvasható háromsornyi szöveg,

³⁸ Adamus T. Rétei 1727. november 17-én subscribált Patakon. 1737-ben Szerencsen rektorkodott, a következő évben szentelték lelkésszé, 1739-ben Csajágon temették el. Lásd: HORCSIK Richárd, *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777*, kiad. DIENES Dénes, Sárospatak, SRK Tudományos Gyűjteményei, 1998, 239.

³⁹ HORVÁTH Cyrill, *Adalékok ifj. Csécsi János életéhez*, (Első közlemény), ItK 17(1907)/1, 5–7. Ezt az összefoglalót fordította magyarra később Vécsei Pataki István, s adta ki Csécsi nevének elhallgatásával az első anyanyelvű földrajz tankönyvként. Lásd: Uo., 7, 1. láb.

⁴⁰ SZABADI István, *„Batavia urbs, quam incoló...”: Jacobus Canter Vischer levele ifj. Csécsi Jánoshoz = Történetek a mélyföldről: Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, szerk. BOZZAY Réka, Debrecen, Printart-Press Kft., 2014, 507–508.

⁴¹ HORVÁTH Cyrill, *Adalékok ifj. Csécsi János életéhez*, (Negyedik és befejező közlemény), ItK 17(1907)/4, 420.

⁴² (Mező)Nagy Mihályi Szomoló Gergely teológiai professzor volt Csécsi ellenfele a hosszúra nyúlt (1719–1734) és gyakran méltatlan eszközökkel vívott csatározásokban. Lásd: DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád, 2013, 58.

amelyben a diktátumot lejegyző Rhétei⁴³ elsíratta a pataki professzort: „Chronosticon In memoriam tristissimi diei 15. Martii quo Cl. Joh Tsétsi expositus est. / Psal 74. v. 1. / qVID fVrIS aVt qVonaM nostrI tVa CVra reCessIt.” Az iskola felügyelő szervei ugyanis megelégték a két párt közötti évtizedes zenebonát, s 1734. március 13-án Patay Sámuel, a kollégium főkurátora gondos előkészítés után 5 „benefactor” kíséretében eltávolította Nagymihályi Szomolót és Csécsit.⁴⁴ A chronosticon szerint a bejegyzés két nappal a rendteremtést követően született (1734. március 15-én), melyben Rhétei a 74. zsoltár első versével,⁴⁵ valamint az *Aeneis* második énekének 595. sorával⁴⁶ búcsúztatta professzorát.

* * *

A különböző diáknévsorok, jegyzőkönyvek, naplók és törvények arról tanúskodnak, hogy a református kollégiumok diáksága kedvét lelta a rajzolásban. Az iratok címlapjait gyakran díszítették növényi ornamentikával, állat- és emberábrázolásokkal, vagy a nyomtatott könyvekhez hasonló oszlopos-kapuzatos kerettel.⁴⁷ A legkézenfekvőbb példa éppen Rhétei kéziratos kolligátuma második darabjának⁴⁸ tarka virágkoszorúval övezett címlapja. A többnyire élénk színekben pompázó rajzok kvalitása változó, némelyik a templomok bútorzatát készítő gyakorlott festőasztalosok munkáival vetekszik. Debrecenben a rézmetsző diákok társasága révén már a 18. század közepétől öntevékeny módon tanulhattak rajzolni (és illusztrálni) a hallgatók, intézményi keretek között a 19. századtól indult meg a képzés. Az 1804. évi „Álmosdi Literaria Deputatio” tervezetében olvashatunk arról, hogy „A negyedik „Magyar oskolában” a tanulók (...) Tanulhatnak (...) [a] Rajzolás”, s ugyanekkor jelent meg Sárvári Pál *A rajzolás mesterségének kezdetei* című tankönyve is a városi nyomdában.⁴⁹ Patakon is épp a 19. század legelején kelt életre az iskolai rajzoktatás Nyíry István professzor erőfeszítéseinek

⁴³ „P(er) A(damum) T R(hétei) S(aros) P(atakinae)”

⁴⁴ HORVÁTH Cyrill, *Adalékok ifj. Csécsi János életéhez*, (Negyedik és befejező közlemény), ItK 17(1907)/4, 408–413.

⁴⁵ „Miért vetettél el, Istenem, oly régóta,
miért lángol haragod
legelőd nyája ellen?”

– Rhétei megnyilatkozása a külső ellenségtől (a közbelépő patrónusok és a kurátor?) szorongatott egyház (Kollégium?) „miért”-jével szintén arra utalhat, hogy fájlalta a professzora eltávolítását.

⁴⁶ „...mekkora fájdalom az, mi e vak dühre gyújtott?” Lásd: VERGILIUS, *Aeneis*, ford. KARTAL ZSUZSA, tan. SZÖRÉNYI László, Bp., Eötvös József Kvk., 1995 (Eötvös klasszikusok, 2), 35.

⁴⁷ GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, *A Debreceni Református Kollégium kincsei: egy „keresztény respublika” szellemi és tárgyi öröksége*, Debrecen, Blende Bt., 2006, 40, 63, 69, 72–73, 118–119, 123, 160–161.

⁴⁸ *Compendiolum historiae universalis a' Clar. D. P. Johanne TSÉTSI J. F. concinnatum Anno am. D. 1732 descriptum per Adamum T. RHÉTEI S. Patachini*. Jelzete: TIREK Kt. 202. Coll. 2.

⁴⁹ *A Debreceni Református Kollégium története, szerk. BARCZA József, Bp., MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988, 151–153.*

köszönhetően.⁵⁰ Csécsi portréját tekintve úgy tűnik, hogy az iskolai oktatás hiánya ellenére is képezhették magukat a diákok, hiszen láthatóan nem első próbálkozás eredményeként jött létre az arányokat megtartó másolat, hanem egy gyakorlot-tabb kéz vonalvezetésével és magabiztos technikai megoldásaival.

A megfelelő mennyiségű nyomtatott tankönyv hiányában kéziratokat másoló diákok természetes módon igényelheték a nyomtatványok szerzőit megjelenítő ábrázolást, így készülhettek el az itt bemutatott portrék. Kaposi Juhász Sámuel és ifj. Csécsi Jánost a tisztelet és megbecsülés jegyében külföldi öltözetben, tudóshoz illő formában mintázták meg. Hogy nem maguk szolgáltak modellként a rajzok-hoz, hanem Descartes és Clüver képében jelentek meg, akár abból is eredhetett, hogy sokkal egyszerűbb volt egy nyitott könyv lapjáról másolni, mint háromdi-menziós modellről méretarányos rajzot készíteni.

A Kárpát-medencébe eljutó nyugat-európai nyomtatványok nem csak tudományszerző vagy teológiai szövegeik, de metszeteik útján is hatással voltak az olvasók-ra. A textusok hatástörténetének vizsgálata terén is rengeteg elvégzendő munka vár ránk, ugyanakkor az illusztrációs céllal közölt képek hagyományozódásának és recepciójának feltérképezése tulajdonképpen még el sem kezdődött. Kivételek természetesen vannak, az erdélyi templomokban fennmaradt festett kazettás mennyezetek és azok nyomtatott forrásainak összevetése például szép eredményt hozott.⁵¹

⁵⁰ DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád, 2013, 93.

⁵¹ „Virágozódott... anno”: *Az Umlingok Kalotaszegen*, The Umling family, Makers of fine painted furniture in 18th century Transylvania, a kiállítást rend. Kiss Margit, fotó, szöveg Kiss Margit, LÁNGI József, MIHÁLY Ferenc, Bp., Néprajzi Múzeum, 2007, 40–48.

Abstract

The Sources and Authenticity of Sámuel Kaposi Juhász's and János Csécsi, Jr.'s Portraits.

Until the middle of the 17th century only three portraits of the Hungarian Reformed intellectuals are known, and the sources are slight from the next decades as well. This is why every emerging portrait is so precious. This paper aims to investigate two drawings of the professors of the Reformed College of Sárospatak from the first decades of the 18th century, which appear to be authentic ones.

A portrait of Sámuel Kaposi Juhász's (1660–1713) survived in his commentary to the *Heidelberg Catechism* manuscript copied by János Szathmári M. in 1722. The original of this drawing was made by Frans van Schooten for the 1644 Latin edition of René Descartes' *Geometry*.

János Csécsi, Jr.'s (1689–1769) depiction was drawn by Ádám Rhétei T. in the title page of a manuscript copy of the professor's lectures on geography. We can find the original portrait in the Wolfenbüttel edition of *Introductio in universam geographiam* by Philipp Clüver, the founder of the historical geography. The copper engraving was made by Herman Mosting of Lüneburg.

Due to the lack of a sufficient quantity of printed textbooks, college students making manuscript copies could have demanded portraits of the authors, this is why these drawings were produced. Kaposi Juhász, the excellent Cartesian philosopher was represented as Descartes and Csécsi, preferring Cluverius' texts in his teachings, in foreign clothing, as it was a proper way of depicting outstanding scholars. The copper engraved portrayals of the printed works of Descartes and Clüver served as patterns to this type of depiction.

Megtapasztalható-e Isten a filmes médiumon keresztül? Milyen hittartalmakat közvetíthet a filmes médium? Mivel járulhat hozzá a teológia műveléséhez, ebben az értelemben milyen mértékben válhat a teológia forrásává? Jelen tanulmány ilyen és hasonló kérdésekre keresi a választ a vallás transzcendens funkciója mentén.¹

Amikor teológiai szempontból közelítjük meg a filmes médiumot, ezt annak tudatában tesszük, hogy a filmelmélet maga többdimenziójú,² több szempontú³ és hibrid⁴ elméletnek tekinthető, vagyis olyan folyamatosan fejlődő és bővülő fogalomkészletet takar, melynek segítségével a mozgóképet annak összes dimenziójában (esztétikai, társadalmi, pszichológiai) igyekszik megragadni, és amelynek megalkotásában részt vesznek nemcsak filmesztéták és társadalomtudósok, hanem érdeklődő nézők is. A filmelmélet tehát egyfajta „elméleti kubizmusnak” felel

Rácsok
Gabriella

TEOLÓGIA ÉS FILM

¹ Jelen tanulmány a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen 2013-ban megvédett doktori értekezés (*A film mint missziói eszköz korunk változó vallásosságának kontextusában*) harmadik fejezetének átdolgozott változata. A dolgozat második fejezete („Vallás, értelemtalálás, jelentésalkotás, mediatisáltság”, megjelent: Sárospataki Füzetek 18, 2014/4, 65-89.) a vallás egzisztenciális vagy hermeneutikai funkciója mentén vizsgálta a filmes médium vallási jelentésalkotó szerepét, ott inkább a „vallás és film” viszonyulása volt a témánk, itt a „teológia és film” viszonyulása lesz az. Az előbbi inkább a vallástudományok antropológiai, kulturális és fenomenológiai érdeklődését, míg az utóbbi a keresztyén teológia dogmatikai és filozófiai kérdésvetéseit helyezi előtérbe – jöhetnek az átfedések elkerülhetetlenek.

² Melanie J. WRIGHT, *Religion and Film: An Introduction*, London – New York, I. B. Tauris, 2007, 26.

³ Robert STAM, *Film Theory: An Introduction*, Malden, MA – Oxford, Blackwell, 2000, 8.

⁴ Brian BAKER, *Key Concepts in Film Studies = Cinema Divinité :Religion, Theology and the Bible in Film*, eds. Eric S. CHRISTIANSON, Peter FRANCIS, William R. TELFORD, London, SCM Press, 2005, 44-60, 57.

meg: többszörös szempont- és keretrendszer sorakoztat fel, mindegyiknek megvan a maga látószöge és vakfoltja, és mindegyiknek szüksége van a többi „többlet látására”.⁵ Meggyőződésünk tehát, hogy a teológia és a teológusok, illetve a teológiai szempontból laikus vallásos néző meglátásai is helyet kaphatnak ebben az elméletalkotásban.

Teológia és film interakciója azt kívánja meg, hogy ebben a viszonyban a teológiai diskurzus mozgásterét ne egy tudományos szűk körön,⁶ sőt még csak nem is valamilyen egyházi közösségen belül határozzuk meg, hanem nagyobb nyilvánosságnak adjunk teret, hiszen vetítőtermekben, nappalikban, szórakozóhelyeken – azaz nem kifejezetten tudományos és szakrális közegben – kerülnek felszínre és megvitatásra teológiai tartalmak. Következésképpen teológia és film viszonya nemcsak annak vizsgálatáról szól, hogy egy filmnek mikor tulajdoníthatunk kifejezetten teológiai jelleget, vagy mikor válik legitimmé egy film teológiai szempontú elemzése. Tágabb értelemben annak vizsgálata történik, hogy a teológiai témák hogyan jelentkeznek nem tudományos és nem egyházi közegben: film és filmnézők interakciójában.⁷ Ennek elengedhetetlen része az előző fejezetben már érintett „média befogadás” vagy „művészi befogadás” tanulmányozása: mit kezdenek a vallásos vagy éppen nem vallásos nézők teológiai természetű témákkal, amelyeket a film megnézéséből fogalmazznak meg, a filmbe látnak, vagy akár a filmbe belevisznek.

Teológia és film kapcsolata kezdetben a mozifilmek tartalmának erkölcsi szempontú értékelését jelentette, és olyan kategóriákban merült ki, mint a tiltás és az óvatosságra intés.⁸ Teológia és film kapcsolatának még ma is gyermekcipőben járó interdiszciplináris tudománya azóta számos egyéb szemponttal kiegészült, például valláskritikai, valláslélektani, etikai, esztétikai, kulturális, feminista, vallásszociológiai, egyháztörténeti szempontokkal. Ez a fejezet azonban nem ezek áttekintését kívánja megkísérelni, hanem arra keresi a választ, hogyan válnak részévé az Istenről szóló beszédnek a filmek és a filmnézők. Hol érhető tetten az isteni jelenlét az emberi kultúra produktumában? Létrejöh-e találkozás a Transzcendenssel a filmes médiumon keresztül? A konkrét kérdésfelvetések mögött a kultúra teológiája, azaz kijelentés és kultúra viszonyának teológiai kérdése áll.⁹ A következőkben azokat a legmeghatározóbb elméleteket ismertetjük, amelyek arra keresik a választ, hogyan kerülhet a filmes médium a teológiai tájékozódás érdekkörébe.

⁵ STAM, *Film Theory*, 1,6.

⁶ Vö. Margot KASSMANN, *Közvetett sóhaj a jó teológiáért = Milyen a jó teológia?* szerk. Wolfgang HUBER, Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 59-69, 60.

⁷ Clive MARSH, *Theology and Film = The Continuum Companion to Religion and Film*, ed. William L. BLIZEK, London – New York, Continuum, 2009, 59-69, 60.

⁸ Az 1920-as évekkel kezdve történeti áttekintést nyújt erről többek között Robert K. JOHNSTON, *Theological approaches to film criticism = R. K. J., Reel Spirituality: Theology and Film in Dialogue*, Grand Rapids, MI, Baker Academic, (2000) 2006, 55-85.

⁹ Ezzel a témával az értekezés 5. fejezete (A kultúra teológiai megközelítései – meghatározó 20. századi modellek) foglalkozik.

1. A film mint segédanyag a teológia számára: bibliai történetek a filmvásznon
 A film és teológia viszonyáról gondolkodva a legtöbb embernek a bibliai történetek,¹⁰ vagy híres keresztyén emberek, vallási személyek életét bemutató filmek jutnak eszébe. A Paul V. M. FLESHER – Robert TORRY szerzőpáros szerint a bibliai történetek megfilmesített változatai modernkori targumokként is felfoghatók. Az írott szöveg új közegben való megjelenítése ugyanis – akár irodalmi, akár filmes feldolgozás esetén – új anyagot és a történet megváltozott jelentését is eredményezi. Az elbeszélés három alapelemét különösen is érinti a megfilmesítés: a jellemábrázolást, a cselekményt és a díszletet. A jellemábrázolás során a filmes értelmezés (vagy a fenti értelemben targumizálás) például arckifejezésekkel, testmozgással, hangszínekkel, narrációval, belső hanggal és párbeszédekkel jelezheti az illető személyiségét, motivációit, céljait. A szereplők interakciói a történet cselekményének előrehaladását szolgálják. Ennek egyik gyakori filmes eszköze az eredeti írott szövegből hiányzó ok-okozati összefüggések hozzáadása. A díszlet vagy helyszín kiválasztása megint csak kiegészítésnek számít a film készítői részéről: külső vagy belső, sivár vagy tarka, időjárás, fényviszonyok, épületek, bútorzat, ruházat egyaránt kiegészítő jellegűek. Ez a három elem végső soron a filmes elbeszélésre, következképpen annak jelentésére is hatással van.¹¹

1.1. Jézus-filmek

Az első bibliai történetet feldolgozó film Jézus szenvedéstörténetéről készült 1887-ben (*La Passion du Christ*), azaz nem sokkal a mozgóképek megszületése után. Párizsban mutatták be először ezt a mindösszesen ötperces filmet.¹² A szenvedéstörténet egyik kortárs (2004) feldolgozása a 127 perces Mel GIBSON-féle *Passió*. Híradások szerint mostanában kezdték el forgatni a legújabb, 3D technikával készülő Jézus-filmet.¹³ A Jézus-filmek bő százéves történelme során számos feldolgozás készült: szinte nem volt olyan filmes műfaj vagy technika, melyet ne próbáltak volna ki a Jézus-történet elmondására. A megannyi feldolgozás megannyi Jézus-képet jelentett. A feldolgozások és Jézus alakok különböző szempontú ismertetésére, csoportosítására, elemzésére gazdag, elsősorban angol nyelvű iroda-

¹⁰ Összefoglaló írást I. erről: Richard WALSH, *Reading the Gospels in the Dark: Portrayals of Jesus in Film*, Harrisburg, PA, Trinity Press International/Continuum, 2003, 222-230. Idetartoznak az ún. Jézus-filmek, de ezeket külön tárgyaljuk, l. lejjebb.

¹¹ Paul V. M. FLESHER, Robert TORRY, *Film and Religion: An Introduction*, Nashville, Abingdon Press, 2007, 17-20, 22-24. Walsh is egyértelműen fordításoknak tekinti ezeket a filmeket. Richard WALSH, *Bible Movies = The Continuum Companion to Religion and Film*, ed. William L. BLIZEK, London – New York, Continuum, 2009, 222-230.

¹² W. Barnes TATUM, *Jesus at the Movies: A Guide to the First Hundred Years*, Polebridge Press, (1997) 2004, 2-3; Lloyd S.J. BAUGH, *Imaging the Divine: Jesus and Christ-Figures in Film*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 1997, 8.

¹³ A film tervezett címe: *Harminc ezüstpénz*, Babu THOMAS, *First 3D Film on Jesus Soon*, Christian Today India, bejegyzés időpontja: 2012.06.01., <http://in.christiantoday.com/articledir/print.htm?id=7345> (Megtekintés ideje: 2012.11.13.).

adatik meg számára.¹⁹ BRINKMAN számára ezek a Krisztus-alakok az ószövetségi előképek mintájára a mai modern „utóképek” szerepét töltik be.²⁰ Ezekben az utóképekben a krisztológia számára lát lehetőséget a teológia és a kortárs kultúra közötti dialógus folytatására.²¹ Abból indul ki, hogy a Názáreti Jézus története még nem ért véget (Jel 21. és 22.), és még nem minden jelentetett ki számunkra (1Kor 13,9.12). Az ószövetségi messiási próféciaik csak részben teljesedtek be, vagyis a már, de még nem feszültségében élünk. Sok minden láthatóvá vált Krisztusban, de nem minden. Az újszövetségi szerzők bizalommal tekintenek a jövőbe, ez a bizalom pedig új megfogalmazásokat és új képeket tesz lehetővé. Természetesen ezeknek valamiképpen kapcsolódniuk kell a létező (már kijelentett) megfogalmazásokhoz és képekhez, már csak azért is, hogy igaz voltuk lemérhető legyen.²²

Másban látja a Krisztus-alakok azonosításának célját Robert POPE. Szerinte a filmes rejtett Krisztus-alakok azonosításával zsákutcába jutunk, ha a krisztológia számára keresünk forrást, mivel a tökéletlen nem tudja megjeleníteni a tökéletest. Minden filmes Krisztus-alak rendelkezik az ember gyarlóságából fakadó hibákkal, fogyatékkal, bűnökkel, ez pedig akadályként jelentkezhet a néző számára az analógiák megtalálásában. Ezek a tökéletlenségek inkább azt teszik lehetővé, hogy a néző azonosuljon ezekkel a szereplőkkel, az azonosulás azonban nem a Krisztus mivolt, hanem a Krisztus-követés megértését segíti.²³ POPE megközelítést továbbgondolva a Krisztus-filmeket tekinthetjük a bonhoefferi „kicsoda nekünk Krisztus?” - kérdésre adott válaszokként. A kortárs filmművészeti vagy populáris filmes alkotások egyrészt segíthetnek abban tájékozódni, hogyan gondolkodik korunk embere Krisztusról és megváltásról, másrészt pedig – a bonhoefferi kérdésfelvetés inkább erre irányul – az *imitatio Christi* vagy a tanítványság sajátos keresztyén ethosának kérdését tárhatják a néző elé.

A Krisztus-filmek témájának lezárásaként azt kell mondanunk, hogy a bármilyen katalógusszerű felsorolásnak való megfeleltetés azzal a veszéllyel járhat, hogy inkább kierőszakolja a nézőből az azonosítást anélkül, hogy az jelentéssel bírna számára. Ha egy filmes szereplő a forgatókönyv, a rendezői vagy előadói szándék szerint nem Krisztus-alak, akkor semmilyen szubjektív teológiai vagy vallási spekuláció sem teheti azzá. Ugyanakkor mint minden művészeti alkotás, a film is túlmutathat a művész eredeti szándékán: más és más értelmet alkotva a befogadóban.

¹⁹ Martien E. BRINKMAN, *Jezus incognito: De verborgen Christus in de westerse kunst vanaf 1960*, Zoetermeer, Uitgeverij Meinema, 2012, 35.

²⁰ BRINKMAN, *i.m.*, 50.

²¹ Teológia és film dialógusának lehetőségeiről lásd lejjebb!

²² BRINKMAN, *i.m.*, 23.

²³ Robert POPE, *Salvation in Celluloid: Theology, Imagination and Film*, London – New York, T&T Clark/Continuum, 2007, 104-108.

1.3. Teológiai igazságok mozgóképi analógiája

Teológia és film viszonyának megállapításában érthető igényként fogalmazódhat meg, hogy a film illusztráló, szemléltető segédanyag lehet a teológia számára. Ez nemcsak a bibliai történetek megfilmesítését, hanem egy-egy teológiai tétel, szubjektívan megélt vallási igazság vagy etikai dilemma szemléltetését is jelentheti. Steve NOLAN szerint ebben az esetben a teológiai filmkritika „mozgóképi analógiákat” keres.²⁴ Az analógiák megtalálására TELFORD a következő szempontrendszert ajánlja:²⁵

- a film címe vallási/teológiai témát, motívumot vagy szimbólumot tartalmaz;
- a film cselekményének része a természetfeletti vagy a transzcendens;
- a film cselekményének kontextusa valamilyen vallási közösség;
- a film közvetlen vagy közvetett módon vallási személyekről, szövegekről vagy helyekről szól;
- vallási fogalmak mentén mutatja be a szereplő(k) átalakulását, jellemfejlődését (megtérését);
- vallási vagy etikai témákat és kérdéseket dolgoz fel.

Idetartozik még jellemzően a rendezői szándékot vagy a rendező életrajzát mint vallásos háttérrel alapul vevő teológiai filmkritika is. Ebben a szemléltető funkciót hangsúlyozó, és a filmművészetet Robert K. JOHNSTON szerint inkább szolgálóleánnyá minősítő, kisajátító²⁶ megközelítésben a teológia statikus felfogásával találkozunk. A teológia egyfajta heteronóm²⁷ hozzáállást tanúsít, amikor is teológia és film kapcsolatának értékelési szempontjait a teológia szabja meg. Ez a

²⁴ Steve NOLAN, *Towards a New Religious Film Criticism: Using Film to Understand Religious Identity Rather Than Locate Cinematic Analogue* = Jolyon P. MITCHELL (Editor), Sophia MARRIAGE, (Author) *Mediating Religion: Studies in Media, Religion and Culture*, London – New York, Continuum, 2003, 169-78. Bibliai történetek mozgóképi analógiáját gyűjti egybe: Adele REINHARTZ, *Scripture on the Silver Screen*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 2003.

²⁵ William R. TELFORD, *Religion, the Bible and theology in recent films 1993–1999*, *Epworth Review* 27 (2000/4), 31–40; William R. TELFORD, *Religion, theology and the Bible in recent films (1993–2004)* = *Cinema Divinité: Religion, Theology and the Bible in Film*, eds. Eric S. CHRISTIANSON, Peter FRANCIS, William R. TELFORD, London, SCM Press, 2005, 347–352. A szempontrendszer lehetővé teszi az explicit és implicit vallási tartalom azonosítását egyaránt.

²⁶ Robert K. JOHNSTON, *Reel Spirituality: Theology and Film in Dialogue*, 70-73. Johnston szerint ebből az is következik, hogy egy film kifejezetten vallásos szimbólumok és formák nélkül is lehet vallásos, amennyiben hiteles ábrázolását adja az embervoltnak. Ld. még erről: Linda MERCADANTE, *Using Film to Teach Theology*, *Theological Education* 42 (2007/2), 19-28. További példák erre a megközelítésre. John R. MAY, *Nourishing Faith through Fiction: Reflections of the Apostles' Creeds in Literature and Film*, Franklin, WI, Sheed and Ward, 2001.

²⁷ T. S. Eliot irodalomelméleti kategóriájából indul ki John R. MAY, *Visual Story and the Religious Interpretation of Film* = John R. MAY (author), Michael BIRD (contributer), *Religion in Film*, Knoxville, TN, University of Tennessee Press, 1982, 23-43.

megközelítés hajlamos arra, hogy a film és egyéb szövegek között olyan összefüggéseket lásson, amelyek csak az értelmező gondolkodásában léteznek.²⁸

2. A film a teológia dialógus partnere – intertextuális megközelítések

Ahogy arról korábban írtunk, a filmek új kontextusba helyezik, és ezáltal újraírják a bibliai történeteket. Ugyanazok a szavak új jelentést kaphatnak egy új médiumban, illetve egy új kulturális kontextusban: a bibliai történetek filmes feldolgozásai tehát egyben értelmezések is, mozgóképi kommentárok nemcsak magukról a történetekről, hanem azokról a kultúrákról, amelyekben az írott szöveg és a filmes alkotás létrejött. A filmes megjelenítés ebben az esetben úgy is a teológia részévé válhat, hogy a film mint „szöveg” más „szövegek” mellé helyezhető, lehetővé téve ezzel a dialógust. Például a filmes feldolgozás olyan módon hivatkozik egy korábbi szövegre (esetünkben a Szentíráásra), hogy azzal a korábbi szöveg felidézésén túlmutat, ezzel szinte megköveteli az olvasótól/nézőtől, hogy ki nem mondott vagy elrejtett összefüggéseket fedezzen fel a két szöveg között. A lényeg tehát az intertextuális összefüggések keltette hatások megértése. POPE az irodalomból ismert metalepszis²⁹ elnevezést használja erre a megoldásra. A filmes „szövegre” alkalmazva ez azt jelenti, hogy a film tartalma a szentírásbeli szövegekkel kerül összevetésre, mely során – legalábbis elméletben – az összefüggések feltárása új jelentések felfedezését teszi lehetővé mindkét „szövegben”, mivel a jelentés nem magában a szövegben található, hanem azon túl, a szöveggel való dialógusban.³⁰

2.1. Értelmezési híd múlt és jelen között

Teológia és film viszonyának vizsgálatában és szemléltetésében az egyirányúság szűkített értelmezési kerethez vezet. Erre hívja fel a figyelmet Robert JEWETT, amikor e vizsgálatban a múlt és a jelen között húzódó „értelmezési ív” szükségességéről beszél. Az ív hidat képez antik és modern szövegek és elbeszélések között. Az ív egyik vége az antik világban gyökerezik, a másik a kortárs kulturális helyzetben, ahogyan az egy konkrét filmben kifejezésre jut. A filmkritikus ebben az esetben nem pusztán a már létező bibliai, vallási fogalmak mozgóképi analógiáját keresi, hanem a dialógust az értelmezési ív mindkét végéről szemügyre veszi, hiszen a szentírók (JEWETT esetében konkrétan Pál apostol) és a filmkészítők is saját

²⁸ Melanie J. WRIGHT, *Religion and Film: An Introduction*, I.B. Tauris & Co Ltd, London – New York 2007. 20. Jó példa erre a Mátix trilógia első epizódja, amelyre keresztyén evangelizációs kampány építettek azzal a meggyőződéssel, hogy rejtetten keresztyén ortodox tanokat közvetít. Vagy éppen ríogattak vele, mint a keresztyén gnosztikus tanok burkolt közvetítőjével. De ugyanígy a buddhizmus és a hinduizmus egyes elemeinek filmes illusztrálására is gyakran citálták. L. erről William L. BLIZEK, *Religion and the Movies = The Continuum Companion to Religion and Film*, ed. William L. BLIZEK, London – New York, Continuum, 2009, 19-28, 19-20.

²⁹ Vagy: a metonímia azon faja, amelyben az ok helyett az okozatot, az előzmény helyett a következményt nevezik meg [pl. halál helyett sír].

³⁰ POPE, *Salvation in Celluloid...*, 23.

kulturális helyzetükkel interakcióban fejtettek ki témákat. JEWETT ezek közül a *tisztelet, szégyen, kegyelem és győzelem* fogalmaira összpontosít.³¹

A filmre irányuló figyelem ebben az esetben a kortárs teológiát a bibliai szövegekre adott reflexióval tájékoztatja, a dialógusból magából pedig az igazság kontextuális formái kerülhetnek felszínre. JEWETT értelmezésében ezek felismerése, megfogalmazása már nem filmkritikusi, hanem az egyház prófétai küldetéséből fakadó feladat. JEWETT státuszbeli különbséget lát egyrészt a regények és filmek, másrészt a Szentírás között. Megközelítése érinti a kijelentés és a Szentírás viszonyának kérdéskörét. JEWETT számára a Szentírás *primus inter pares*, mely kiállta az idők próbáját a keresztyén közösségben, és amely olyan végső igazságot jelent ki, amely nemzedékeket ragadott és ragad meg ellenállhatatlan erővel a konkrét történelmi helyzetekben megszólalva. Ugyanakkor azt is fenntartja, hogy a film saját jogán is képes igazságot kijelenteni, azaz a filmes elbeszélés megjeleníthet olyan világképet és felkínálhat olyan jelentést, amely megkülönböztethető a Szentírásban található vallási vagy teológiai jelentésektől. Ez indokolja számára az igazság filmes verziója és a bibliai szöveg közötti hiteles dialógus keresését.³²

2.2. A hermeneutikai folyamat megfordítása

Larry KREITZER ívek és hidak helyett inkább a néző (mint értelmező) és a film (mint szöveg) közötti „hermeneutikai körről” beszél, melyet az értelmező saját teológiájának és a szöveg történelmi kontextusának felismerése, valamint az eredeti jelentés feltárásának megkísérlése alkotják. KREITZER „interdiszciplináris hermeneutikája” egy sajátos elven alapul, amelyet a szerző a „hermeneutikai folyamat megfordításának” nevez. Ez abból a feltevésből indul ki, hogy a bibliai tudományok, az irodalom és a mozgóképek világa egymást átfedő területeket tartalmaz, amelyek új felfedezéseket kínálnak. KREITZER bibliai történetek irodalmi és filmes adaptációit elemzi, nem pusztán azért, hogy megvilágítsa (a már egyébként is ismert) jelentésüket, hanem mélyebb jelentésekről beszéljen, és közelebb kerüljön a bibliai szövegek értelméhez az irodalmi és filmes alkotások által megfogalmazott kérdéseknek és felvetéseknek köszönhetően. „Sokat nyerhetünk bibliaértelmezésünk tekintetében, ha megvizsgáljuk, a későbbi nemzedékek írói és filmkészítői hogyan fogtak fel, használtak fel és dolgoztak át bibliai fogalmakat, témákat és motívumokat.”³³ Az értelmezési folyamat a következőképpen fordul meg: mai kulturális kifejeződési formák (irodalom és film) visznek közelebb az ősi szövegek megértéséhez. Az értelmezési folyamat nem a Szentírásból, hanem annak a (nyugati) kultúrára gyakorolt hatásából indul ki. A filmkritikus feladata ebben az esetben a kapcsolódási pontok meglátása, majd az egymás mellé helye-

³¹ Robert JEWETT, *Saint Paul At the Movies: The Apostle's Dialogue with American Culture*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky 1993, 7,9,11; Robert JEWETT, *Saint Paul Returns to the Movies: Triumph Over Shame*, Grand Rapids, MI – Cambridge, Eerdmans, 1999, 4.

³² Uo.

³³ Larry J. KREITZER, *Pauline Images in Fiction and Film*, Sheffield Academic Press, 1999, 28-29.

zés eredményeinek kreatív továbbgondolása.³⁴ Jellemző tehát, hogy ebben a gondolkodási rendszerben nem a Szentírás a kizárólagos és teljes hordozója a teológia tartalmának, ami azonban még nem zárja ki a Szentírás elsődlegességét.

KREITZER gondolataira később sok elemző építi filmkritikáját. Hatása, intertextuális szemlélete érződik például JOHNSTON írásán is, aki az úgynevezett „teológiai imperializmus” vétkét akarja elkerülni, amikor amellettt érvel, hogy a filmmel folytatott teológiai párbeszédben először a filmet „önmagában”, saját szempontjainak megfelelően kell szemlélnünk. Filmnézés közben meg kell próbálnunk „kiiktatni” a körülöttünk lévő világot, meg kell szabadulnunk az „ez olyan mintha” érzésétől, és teljes mértékben át kell adnunk magunkat a mozgógép fantáziavilágának, illetve engednünk kell, hogy az sugalljon jelentést és irányt.³⁵ JOHNSTON szerint ez a mozgóképnek tulajdonított episztemológiai elsőbbség még nem teszi a teológiát másodlagos fontosságúvá. A hit primátusa továbbra is fennáll. Érvelése szerint a filmnézés és a vallásos hit természete egyaránt megkívánja azt, hogy a filmnézés élménye teológiai szempontokkal egészüljön ki. Módszerében tehát a sorrendiség válik hangsúlyossá: a teologizálás nem megelőzi, hanem követi az esztétikai élményt.³⁶

KREITZERT és JOHNSTONT egyaránt bírálja William ROMANOWSKI és Jennifer L. VANDER HEIDE írása.³⁷ A szerzőpáros úgy értékeli, hogy tévedéseket hordoz az az előfeltevés, miszerint előzetes állásfoglalásainkat (teológiánkat) képesek vagyunk zárójelbe helyezni annak érdekében, hogy a filmet „önmagában”, saját szempontjainak megfelelően szemléljük. Szerintük a teológia és film dialógusának ilyen felfogása számos alaptalan feltételezésnek enged utat arról, hogy a nézők képesek felfüggeszteni előzetes meggyőződéseiket és értékeiket. Szinte elképzelhetetlen, hogy a nézők kikapcsolhatják kognitív világukat, amelyen belül léteznek,³⁸ annak érdekében, hogy filmet nézhessenek. Ellenkezőleg, a film megértéséhez

³⁴ Larry J. KREITZER, *Gospel Images in Fiction and Film: On Reversing the Hermeneutical Flow*, London – New York, Continuum, 2002, 15-16; Larry J. KREITZER: *Pauline Images in Fiction and Film*, 29-30. Larry J. KREITZER, *The New Testament in Fiction and Film: On Reversing the Hermeneutical Flow*, Sheffield Academic Press, 1993, 19. Larry J. KREITZER, *The Old Testament in Fiction and Film: On Reversing the Hermeneutical Flow*, Sheffield Academic Press, 1994, 13.

³⁵ Brant tézise megegyezik Johnstonéval: ahhoz, hogy a film teológiai vagy vallási tartalmat közvetítsen, a befogadónak nincs szüksége előzetes teológiai vagy vallási ismeretre. Jonathan BRANT, *Paul Tillich and the Possibility of Revelation Through Film*, Oxford University Press, 2012, 49-50.

³⁶ JOHNSTON: *Reel Spirituality...*, 64-69.

³⁷ William ROMANOWSKI, Jennifer L. VANDER HEIDE, *Easier Said Than Done: On Reversing the Hermeneutical Flow in the Theology and Film Dialogue*, *Journal of Communication and Religion* 30. (2007), 40-64.

³⁸ Berger „plauzibilitási struktúráknak” nevezi ezeket a hihetőségi/elfogadhatósági szerkezeteket, melyek alapvetően befolyásolják, hogy mit és miért fogadunk el igaznak. Olyan társadalmi folyamatok, amelyek folyamatosan megerősítik vagy rekonstruálják a legitimizáló és a legitimizált világot egyaránt. Erős plauzibilitási struktúrák esetén a legitimizáció egyszerű; gyenge plauzibilitási struktúrák esetén a legitimizációnak erősebbnek és bonyolultabbnak kell lennie. A vallás mindkét esetben képes legitimizációs tényezőként jelen lenni. Peter L.

kifejezetten szükségük van ezekre. A néző mint értelmező részéről egyfajta apriori vallásos / teológiai ismeret, sőt elköteleződés szükséges a filmes és a bibliai szöveg intertextuális értelmezéséhez.³⁹

ROMANOWSKI és VANDER HEIDE kritikájának minden bizonnyal van alapja. A filmet filmes szempontok alapján nézni azonban mindössze a korábbi *heteronóm* megközelítéssel szemben a John R. MAY által *teonómnak* nevezett megközelítést jelenti. TILLICH korrelációs módszerét alapul véve MAY megállapítja, hogy teológia és kultúra (esetünkben annak részeként a film) egyaránt a „végső valóságban” gyökerezik, így egyik sem ítélné meg a másikat, mivel egyik sem abszolút.⁴⁰ Nem lehet tehát a megértésben a filmet a teológia szolgálatára rendelni, sem abból kiindulva, kizárólag annak fogalmaival értelmezni.⁴¹ Ha a filmet dialóguspartnernek tekintjük, az azt jelenti, hogy odafigyelünk arra, amit a film mond, miközben azt is tiszteletben tarjuk, hogyan fejezi ki magát. A JEWETT-KREITZER-JOHNSTON megközelítés erőssége az, hogy a teológiai párbeszéd során – amikor is film és teológia találkozása legitimitást kap –, sajátos nyelvezetüktől függetlenül, mindkét félnek ugyanúgy szava van.⁴²

2.3. Intergézis

Az előző két elmélet a szövegek statikus felfogását tükrözi, melyből az következnek, hogy a jelentésalkotás az intertextuális párbeszéd következménye. A George AICHELE – Richard WALSH szerzőpáros ezzel szemben a dialógus folyamatában magában véli felfedezni a jelentésalkotás forrását, elutasítva ezzel azt a feltevést is, hogy egy adott szövegnek egyetlen egy helyes értelmezése van. Módszerük erényét abban látják, hogy posztmodern módon a szövegeket (a bibliai szöveget magát, annak filmes olvasatát és azok olvasóját/nézőjét, azaz értelmezőjét) intertextusként fogják fel: „bármely szöveg olvasása más szövegek miriádjait foglalja

BERGER, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, Garden City, New York, Anchor Books, 1969, 45,47.

³⁹ Marsh szerint az is elegendő, ha van egy értelmező (igehirdetőnek nevezi), aki a vallási, teológiai jelentésre felhívja a figyelmet. Clive MARSH, *Cinema and Sentiment: Film's Challenge to Theology*, Paternoster Press, 2004, 4. Marsh bibliai paradigmát is talál érvelése alátámasztására: „Nektek megadatott az Isten országának titka, de a kívülállóknak minden példázatokban adatik, hogy akik néznek, nézzenek ugyan, de ne lássanak, és akik hallanak, halljanak ugyan, de ne értsenek, hogy meg ne térjenek és bűneik meg ne bocsáttassanak”. (Mk 4,10-12)

⁴⁰ Tillich megfogalmazásában: „Mind az öntörvényűség, mind a mástörvényűség az istentörvényűségben gyökerezik, és mindegyik félresiklik, ha istentörvényű egységük felbomlik.” Paul TILLICH, *Rendszeres teológia* (fordította Szabó István), Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 83.

⁴¹ John R. MAY, *Visual Story and the Religious Interpretation of Film* = John R. MAY, Michael BIRD, (contributor), *Religion in Film*, Knoxville, TN, University of Tennessee Press, 1982 (23-43.), 24-25,29.

⁴² Marsh ugyanakkor – Gerard Loughlinra hivatkozva – a „hasbeszéd” veszélyére figyelmeztet, hiszen a párbeszéd elnevezés elkendőzheti azt a tényt, miszerint a filmek egy ilyen párbeszédben nem beszélhetnek a maguk nevében, mivel a teológiai kritikus (le)egyszerű(sít)ően mindkét fél nevében megszólal. Clive MARSH, *Theology and Film = The Continuum Companion to Religion and Film*, ed. William L. BLIZEK, London – New York, Continuum, 2009 (59-69.), 66-67.

magában és értelmezi”. Szerintük a „szövegek”, „intertextusok” összevetéséből intertextus útján születik meg a jelentés. A jelentés tehát nem a szövegben, hanem a „szövegek” között, azaz a Szentírás (és kontextusa), a film (és kontextusa), illetve a néző (és kontextusa) interakciójában születik meg, következésképpen soha nem találunk két teljesen megegyező „szövegkombinációt”, azaz értelmezést. A filmes alkotások és a bibliai szöveg közötti párbeszéd új szempontokat kínálhat az ősi szövegek megértéséhez, miközben – és ez tűnik a fontosabbnak – új, kultúrák közötti megvilágításba helyezheti a populáris filmet és a kortárs kultúrát. Felfogásuk szerint „nincsenek jobb vagy helyesebb intertextusok, jóllehet egyesek elkerülhetetlenül érdekesebbnek – vagy provokatívabbnak – tűnnek, de erre a következtetésre is csak egy újabb olvasó vagy olvasat révén juthatunk el.”⁴³

Ez a megközelítés azonban minden erénye ellenére csak látszólag dialogikus, hiszen figyelmen kívül hagyja a bibliai szöveg integritását, illetve feltételezi, hogy az adott néző filmre adott személyes reakciója nem bír jelentéssel mások számára. Mindösszesen egyéni értelmezéssel van dolgunk, mely során a teológia az egyéni ízlés szintjére szűkül – amely természetes része a szubjektív fordulat vallásosságának –, az egyén egzisztenciális kérdéseit helyezi középpontba, és a kulturális formákat tekinti elsődleges forrásnak. POPE szerint ez pedig már inkább antropológia, mint teológia.⁴⁴

Az eddig ismertett elméletekben közös, hogy a film teológiai értelmezését elsősorban hermeneutikai, illetve exegetikai kérdésnek fogja fel, azaz a film mint „szöveg” jelenik meg számára, és nem igazán tesz különbséget az irodalmi szöveg és a film „olvasása” között, mivel figyelmen kívül hagyja a filmes médium sajátosságát. Amíg az írott szöveg a verbális jelrendszerre épít, addig a film különböző jelzések (vizuális, akusztikai, verbális) sokféleségét fogja (kép)keretbe, illetve keretek sorozatába. Amíg az írott szöveg olvasása megköveteli az olvasótól a szavak vizualizálását és hanggá alakítását, addig a film képeket és hangokat tár a néző elé, ezzel más jellegű igényt is támaszt vele szemben. Ebben a megközelítésben a filmes médium és az irodalmi szöveg közös dimenzióira, tehát az elbeszélő elemekre esik a hangsúly, ami limitált elemzést eredményezhet. A film építőelemeire kevés figyelem összpontosul.⁴⁵

2.4. Teológia és dialógus – értékelés

A dialógus szemlélet hívei gyakran nyúlnak a jellemábrázolás-központú filmelemzéshez, amely a szereplők jellemfejlődését az élet értelme keresésének folya-

⁴³ GEORGE AICHELE, RICHARD WALSH, *Introduction = Screening Scripture: Intertextual Connections Between Scripture and Film*, eds. GEORGE AICHELE, RICHARD WALSH, Harrisburg, PA, Trinity Press International, 2002, vii-xii; GEORGE AICHELE, GARY E. PHILLIPS, *Introduction: Exegesis, Eisegesis, Intergesis = Intertextuality and the Bible*, eds. GEORGE AICHELE, GARY E. PHILLIPS, Semeia – An Experimental Journal For Biblical Criticism 69/70, Atlanta, GA, Scholars Press, 1995, 7-18.

⁴⁴ POPE, *Salvation in Celluloid*, 27-28.

⁴⁵ WRIGHT, *Religion and Film*, 21-22.

matában vizsgálja, és magát az értelemkeresést a vallásos vagy spirituális útkeresés metaforájaként értelmezi. Melani WRIGHT szerint ez a megközelítés hajlamos egyfajta háromszatú hamis logika alkalmazására, miszerint (a) a filmek az életről és az élet értelméről szólnak; (b) a vallás is az életről és az élet értelméről szól; következésképpen (c) minden film vallásos vagy alkalmas a vallásos olvasatra,⁴⁶ azaz dialóguspartnernek tekinthető a teológia számára. POPE is gyanakvással tekint az ilyen alapon nyugvó dialógusra, amikor azon a véleményen van, hogy ebben a megközelítésben kísértést jelenthet a teológia antropológiává szűkítése, mely első rendben az emberrel foglalkozik, és csak másodsorban Istennel. BRINKMAN ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy antropológia és teológia nem különíthető el ennyire élesen, ha a teológia valódi dialógust kíván folytatni más tudományokkal, máskülönben „gettó teológiává” válik. Szerinte a Krisztusban való üdvösséget „olyan terminológiákban kell megmagyarázni, amelyek az emberi élet központi kérdéseit érintik. A krisztológiának tehát szótériológiaként antropológiai kérdésekkel kell foglalkoznia.” A teológia feladata ebben a dialógusban éppen az, hogy segítsen kiutat találni az antropológia útvesztőiből és tisztázza annak ellentmondásait.⁴⁷

Abban semmi meglepő nincsen, hogy egy filmes alkotást bibliai történetek mellé helyezve aktuális egzisztenciális kérdések, társadalmi konfliktusok fogalmazódnak meg, hiszen a film maga is egy konkrét kontextusban és konkrét kulturális közegben állt elő. Fontosabb ennél a bibliai szöveg szerepének és jelentőségének kérdése. Valóban csak kellemes dialóguspartnerként szolgál? Kérdéses az is, hogy a bibliai szöveg valóban szükséges-e a következtetések megfogalmazásához. Ha nem, akkor miért folytassunk egyáltalán ilyen dialógust? Az is kérdés, hogy amikor a teológia dialóguspartnernek tekinti a filmet, ezzel még mindig nem tulajdonít teológiai jelentőséget a filmnek magának, hanem mindezt a nézőtől vagy filmkritikustól mint értelmezőtől kívánja meg, az ő kezébe adja a döntést.⁴⁸ A Szentírással való intertextualitás sok esetben ugyanis inkább a bibliai szövegek egyetemességét támasztja alá, mintsem azok modern kontextusban való jobb megértését szolgálja,⁴⁹ vagyis kérdéses marad, hogy a dialógusban valóban Istentől, megváltásról, hitről szerzünk-e több ismeretet, vagy ezek a filmek inkább a kortárs kultúráról és arról tájékoztatnak, hogy annak mennyire központi témája a megváltás, szenvedés és szabadulás. Ez első látásra talán a folyamat egyirányúságának érzését kelti bennünk: a kortárs helyzet kerül jobb megvilágításba, és nem maguk az ősi szövegek, holott tekinthetjük ezt úgy is, hogy másféle szempontból teremődik meg a dialógus lehetősége. Felfigyelhetünk ugyanis arra, hogy film és teológia interakciójának gyümölcseként milyen teológiai témák születnek. Vagy

⁴⁶ *i.m.*, 16.

⁴⁷ Martien E. BRINKMAN, *Kölcsönösnek tekinthető-e az antropológia és krisztológia kapcsolata?* (fordította RÁCSOK Gabriella), Sárospataki Füzetek 16 (2012/1), (27-37), 34-35.

⁴⁸ POPE, *Salvation in Celluloid*, 23-24.

⁴⁹ David JASPER, *On Systematizing the Unsystematic = Explorations in Theology and Film*, eds. Clive MARSH, Gaye ORTIZ, Oxford, Blackwell, Publishing, (1997) 2006 (235-244.), 239.

izgalmas párbeszéd alakulhat ki arról, hogy film és filmnéző egy-egy konkrét interakciója révén milyen „hitek”, meggyőződések vagy kérdések kerülnek felszínre Istenről, emberről, megváltásról, reményről és egyéb központi témákról.⁵⁰ A teológia ekkor kiindulási kérdésekként tekinthet a művészi és egyéb kulturális formákban megfogalmazott létértelmezésekre, itt pedig már a teológia apologetikus jellege is előtérbe kerül.⁵¹

3. A film a találkozás helye

A harmadik alapvetőnek tekinthető megközelítés egybeesik azzal, amit MAY *autonómia elméletként* ismertet.⁵² MAY ezen alapvetően azt érti, hogy egyik terület (teológia, film) sem vethető alá a másik normáinak. Ebben az esetben a dialógus teonóm megközelítéséhez képest eltolva a hangsúlyt, magában a filmes nyelvben kell megnyilvánulnia a vallásos világnézőkép lehetőségének, a rendezői szándéktól és a szereplő vélt végső meghatározottságától függetlenül. Ebben az értelmezésben MAY számára a film teológiai elemzése során „a film alaki struktúráinak azokat a dimenzióit kell feltárni, amelyek a vallási [...] kérdések vizuális analógiáját jelenítik meg.” MAY a vallási kérdések három csoportját különbözteti meg: a világegyetemre (végső valóság), a másakra (teodicea kérdése) és az önmagamra (üdvösség) vonatkozó kérdések. A teológiai kérdések mozgóképi analógiájának elemzője a film által elbeszélte történetre összpontosít, mely a film alaki elemeiből áll össze: a kompozíció, a kameramozgás és a vágás a filmben ábrázolt világra vonatkoznak; a fizikai valóság megválasztása, a snitt (kameratávolság) és a beállítás (*mise-en-scène*) az emberi kapcsolatokra vagy azok hiányára utalnak; míg a kameraszög az emberi szubjektum érzését célozza meg a nézőben.⁵³ MAY vallási esztétikai megközelítésének lényege az, hogy a vizuális történet (mint elbeszélés és kép) olyan konkrét megjelenési forma, amely képes előhívni szakrális jelentést annak belső mélységeiből.⁵⁴ JOHNSTON ezt úgy fogalmazza meg, hogy a filmeknek olykor megvan az a sákramentális képessége, hogy a transzcendens megtapasztalását, az istenivel való találkozás élményét nyújtsák a nézőnek.⁵⁵ Ezekkel a felvetésekkel kapcsolatosan is több elméletet szükséges áttekintenünk.

3.1. Találkozás a Transzcendenssel

Az amerikai filmrendező és forgatókönyvíró, Paul SCHRADER *A transzcendentális stílus a filmben* című írásában a film az a médium, amelyen keresztül az isteni valóság közvetlenül közvetítődik olyan könnyed és hatékony módon, ahogyan az

⁵⁰ MARSH, *Theology and Film*, 61.

⁵¹ Vö. TILlich, *Rendszeres teológia*, 24.

⁵² John R. MAY, *Contemporary Theories Regarding the Interpretation of Religious Film = The New Image of Religious Film*, ed. J.R.M., Franklin, WI, 2000, 17-37.

⁵³ MAY, *Visual Story...*, 25-26, 31-32, 36, 43.

⁵⁴ *i.m.*, 28

⁵⁵ JOHNSTON, *Reel Spirituality...*, 74-77.

nem lenne lehetséges szavakon keresztül. SCHRADER azt vizsgálja, hol és hogyan érhető tetten a filmben (OZU, BRESSON, DREYER műveiben) az, amit „transzcendentális stílusnak” nevez, és amelynek „spirituális egyetemessége” van.⁵⁶ Szemléletének alapját sajátos kijelentés-értelmezése adja, amely szerint emberi művek nem tájékoztathatnak (*inform*) – nem adhatnak ismeretet – a Transzcendensről, csak *kifejezhetik* (*be expressive of*) azt.⁵⁷ Ennek megfelelően a „transzcendentális stílus” nem egyenlő a „vallásos témájú filmmel”, és nem is transzcendentális élményt mutat meg, hanem megnyitja a néző előtt az ilyen jellegű élmény kapuját. A film így válik teológiává, a teológiai feladatban való részvétel pedig esztétikai vállalkozássá. A teológia tehát nemcsak az, ami a film nézése után történik, amikor azonosítható vallásos keretben kognitív módon feldolgozzuk a film tartalmát; ami pedig a filmnézés közben történik, az nem pusztán találkozás egy elbeszéléssel, és még csak nem is a néző reakcióin van a lényeg, mint ahogy azt a befogadó elmélet állítja. SCHRADER szerint a film művészeti struktúrájára kell összpontosítani annak érdekében, hogy minél teljesebben megragadhasuk az esztétikai élményt. Az esztétikai élmény és értékelés így elengedhetetlen részévé válik a film teológiai megközelítésének.⁵⁸

A filmkritikus szerepe ebben az esetben az, hogy azonosítsa a stílust, jóllehet a kifejezendő kifejezhetetlen és láthatatlan.⁵⁹ SCHRADER szerint ennek a stílusnak három szintje van:

i) A film először egyfajta hétköznapias érzést vált ki: a mindennapi létezés egyhangú, banális közhelyeit mutatja be dominánsan dokumentarista vagy kvázi-dokumentarista jellegű ábrázolásmóddal. Ebben semmi nem utal semmi többetre, monotonitás uralkodik. A transzcendentális stílusban a valóságnak ilyen módon való megmutatása, a pusztá létezés ünneplése készíti elő a megváltás, a Transzcendens behatolásának útját.⁶⁰

ii) Az így bemutatott hétköznapiasságot egyfajta egyenlőtlenség vagy hiány zavarja meg: ember és a környezete egységének tényleges és potenciális hiánya, mely egy meghatározó tethben éri el csúcspontját, és olyan lelki-érzelmi (spirituális) kitöréshez vezet, amely teljességgel megmagyarázhatatlan a hétköznapi kontextusában. A nézőben ez egyfajta „skizoid reakció” vált ki: amíg a hétköznapiasság arról győzi meg a nézőt, hogy nem sok haszna van az érzelmeknek, addig

⁵⁶ Paul SCHRADER, *A transzcendentális stílus a filmben* (fordította Kiss Marianne, NOVÁK Zsófia), Franca Új Hullám Kiadó, 2011, 11.

⁵⁷ *i.m.*, 15.

⁵⁸ MARSH, *Theology and Film...*, 63. Schrader a vallás lényegi definíciójával dolgozik. Rudolf Otto-i módon amellett érvel, hogy a transzcendentális művészet megfelelő szerepe abban áll, hogy kifejezze a Szentet magát, nem pedig abban, hogy szent érzéseket fejezzen ki vagy illusztráljon. SCHRADER, *A transzcendentális stílus a filmben*, 15.

⁵⁹ *i.m.*, 16.

⁶⁰ *i.m.*, 48-49, 70-71, 132.

az egyenlőtlenség a hétköznapi banalitásokkal való elégedetlenség érzését váltja ki a nézőben.⁶¹ Mindez előkészíti a harmadik mozzanatot.

iii) Végül a pangás állapota (*sztaszisz*) következik: az élet tétlen, csendes, nyugodt szemlélése, mely nem oldja fel az egyenlőtlenséget, hanem transzcendentálja azt. Az első két szint tapasztalati, a harmadik formalista: nem az a célja, hogy a néző osztozzon az érzelmekben, hanem hogy az érzelmeket egy magasabb formába, nagyobb valóságba, a Transzcendensbe integrálja. A feszültség továbbra is fennáll, de ami kibékíthetetlen, az innen kezdve képes egymás mellett létezni.⁶²

A római katolikus Jacques MARITAIN-tól kölcsönözve SCHRADER két „világi eszköztárat” tart elérhetőnek a művészek és a teológusok számára: gazdag és szegény eszközöket. A gazdag eszközök – érzékiek, érzelmesek, individualisztikusak, empátiát keltenek – fenntartják a néző/olvasó érdeklődését. A szegény eszközök – hűvösek, stilizáltak, tiszteletet és elismerést váltanak ki – a néző/olvasó lelkét emelik fel. SCHRADER ez utóbbit tartja elsődlegesnek. A transzcendentális stílus a gazdagtól a szegény eszközök felé viszi a nézőt, az ismerős világból egy másikba. SCHRADER a túlzottan vallásos filmek sikertelenségével próbálja igazolni MARITAIN elméletét. Szerinte, amikor a film szereplőazonosulással, racionális cselekményszállal és különleges hatásokkal manipulálja a nézőt, akkor a végeredmény a hit aláasása. A Transzcendens nem lehet lehozni, csak felemelkedni lehet hozzá.⁶³

A vallásfilozófus Michael BIRD máshonnan közelíti meg a Transzcendenssel való találkozás lehetőségét, amikor a valóság percepciójának szintjén talál párhuzamot vallás és film között. BIRD Mircea ELIADE hierofánia definíciójából indul ki, ami „a szent megnyilvánulása [...] az anyagi valóságon keresztül”. BIRD szerint a filmes médium egyértelműen válhat a szent megnyilvánulásának *locusává*.⁶⁴

„Jóllehet a művészet képtelen a szent dimenzióját közvetlen módon megjeleníteni, mégis képes egy alternatív vallási funkció betöltésére: képes feltárni és megmutatni azokat a tereket és pillanatokot a kultúrában, ahol és amikor a végesség megtapasztalása és a transzcendens dimenzióval való találkozás magában a kultúrában érződik és fejeződik ki.”⁶⁵

BIRD részben TILlich egzisztencialista teológiájából kiindulva „implicit transzcendenciáról vagy a valóság mögötti mélységről” beszél, amellyel az eszté-

⁶¹ *i.m.*, 51-52,81-82,132-133.

⁶² *i.m.*, 57,93-94,133-134.

⁶³ *i.m.*, 166-182.

⁶⁴ Michael BIRD, *Film as Hierophany = Religion in Film*, eds. John R. MAY, Michael BIRD, Knoxville, TN, University of Tennessee Press, 1982 (3-22.), 3.

⁶⁵ *i.m.*, 4.

tikai élményben nem kognitív reflexió, hanem érzés útján lehet találkozni.⁶⁶ BIRD számára a film nem újraértelmezi, hanem felfedi a valóságot,⁶⁷ így számára azok a valóban vallásos filmek, amelyek a valóság kimondhatatlan misztériumának érzését keltik a nézőben.⁶⁸

3.1.1. Transzcendenciamodellek

SCHRADER és BIRD eltérő transzcendencia fogalommal dolgozik. A vallás és vallássság fogalmának – SCHLEIERMACHERrel kezdődő – változása egyben a transzcendencia fogalmának a változását is magával hozta. Wessel STOKER ezeket a változásokat figyelembe véve *négy transzcendenciatípust* különböztet meg. Tipológiája alkalmasnak tűnik a transzcendencia teológiai, művészeti, kulturális felfogásainak egybevetésére.⁶⁹ A típusoknál elmozdulást látunk a vertikális transzcendenciától a horizontális transzcendencia felé,⁷⁰ mely irány egyben megfeleltethető az 1. fejezetben leírt változás irányával a vallás(osság) terén.

(1) Az *immanens transzcendencia*

Az Abszolút az evilági valóságban és azon keresztül tapasztalható meg. Isten (az Abszolút) és az ember elidegenedésük ellenére közvetlen kapcsolatban állnak, mivel az embernek közvetlen tudomása van az Abszolútról, közvetlen nyitottsággal rendelkezik felé. Az elidegenedés leküzdésével az ember valami olyasmit fedez fel, ami ismerős számára, még akkor is, ha határtalan módon fölötte áll. A transzcendens ebben az értelemben olyasvalami, amitől az ember elidegenedett, de amitől soha nem szakad el végképp. Ennek a felfogásnak változatait találjuk meg például SCHLEIERMACHERNél és TILLICHNél.⁷¹

(2) A *radikális transzcendencia*

Az Abszolút a teljesen más, élesen elkülönül az evilági valóságtól. Isten (a Teljesen Más) és az ember radikálisan különböznek. Az ember istenivel való ta-

⁶⁶ *l.m.*, 8.

⁶⁷ Két alapvető filmnyelvi elmélet különböztethető meg, az egyik szerint a film nem egyszerű mozgókép, a jelentés nem a képben van, hanem a képek egymáshoz való viszonyában (montázs) és a képek plasztikájában (megvilágítás, diszlet), ebben a felfogásban a filmes ábrázolás hozzáad a valósághoz. A másik elmélet szerint a kép kifejező értéke és a montázs háttérbe kerül, a filmes megjelenítés nem hozzáad a valósághoz, hanem felfedez benne valamit. André BAZIN, *A filmnyelv fejlődése* = A.B., *Mi a film?* (fordította BARÓTI Dezső), Budapest, Osiris Kiadó, 2002 (24-43.), 27-28,30.

⁶⁸ BIRD, *Film as Hierophany*, 12-14.

⁶⁹ Példa erre BRINKMAN: *Jezus Incognito...*, 35-36., ill. Heidi DE MARE, *Moments of transcendence in A.I.: The Moving Image and the Power of Imagination = Looking Beyond? Shifting Views of Transcendence in Philosophy, Theology, Art, and Politics*, eds. Wessel STOKER, W. L. VAN DER MERWE, Amsterdam – New York, Rodopi, 2012, 447-470.

⁷⁰ Az egyes típusok sajátos kijelentés- és kultúrafelfogást is tükröznek. Wessel STOKER, *Culture and Transcendence: A Typology = Looking Beyond? Shifting Views of Transcendence in Philosophy, Theology, Art, and Politics*, eds. Wessel STOKER, W. L. VAN DER MERWE, Amsterdam – New York, Rodopi, 2012 (5-28), 7.

⁷¹ *l.m.*, 6.

lálkozása egy idegennel, ismeretlennel való találkozás. Mindig Isten (az Abszolút) kezdeményezi az emberrel való találkozást. Ennek a felfogásnak a változatait találjuk meg például KIERKEGAARDnál és BARTHnál.⁷²

(3) A radikális immanencia

Az Abszolút keresése nem az evilági valóságon kívül történik. Mindkét valóság ugyanabba az irányba mutat, az Abszolút az evilági valóságban üresíti ki magát. Az „itt” és a „túli” annyira szorosan összetartozik, hogy a transzcendens pólus semlegessé válik, és csak az immanens marad. Ehhez a felfogáshoz tartoznak pl. az „isten halott” teológia képviselői.⁷³

(4) A transzcendencia mint alteritás

A transzcendens és az immanens kapcsolata nem ellentétet jelent. A radikális transzcendenciahoz hasonlóan itt is a Másik kifejezhetetlenségére kerül hangsúly, de másképpen. Az ellentétben az mutat túl, hogy a Teljesen Más minden más(ik)ban megtalálható. Következésképpen ennek a típusnak vallásos és nem vallásos tartalma is lehet. Ehhez a felfogáshoz sorolhatók egyes posztmodern teológiák.⁷⁴

BIRD transzcendencia fogalma – éppen mivel TILlichre alapoz – az immanens transzcendenciának felel meg. BRINKMAN szerint a transzcendenciának ezzel a formájával találkozunk leginkább a filmekben, ezek kaphatnak leginkább vallási értelmezést, ebben az esetben ugyanis a vallási dimenzió a mindennapi életben érhető tetten. A film cselekménye, szereplői nyerhetnek önmagukon túlmutató, szimbolikus értelmezést. Ez egyben a szimbólumok és következőképpen az értelmezés ambivalenciájának problematikáját is jelenti.⁷⁵ Ez a megközelítés teheti azt lehetővé, hogy mindenféle spirituális vagy egzisztenciális útkeresést a Transzcendens, azaz Isten keresésével azonosítsunk. SCHRADER felfogása a stokeri tipológiának a transzcendencia mint alteritás kategóriáját tükrözi. BRINKMAN szerint a film mint kulturális forma a radikális transzcendencia ábrázolását gyakran az alteritás transzcendenciájából kiindulva mutatja be, vagy a radikális immanencia útján a negatívum ábrázolásával, amikor a kontraszt megdöbbentő hatása révén teszi lehetővé a transzcendensre hivatkozást,⁷⁶ vagy éppen a transzcendens, sőt a megváltás utáni vágyat ébreszti a nézőben.⁷⁷

⁷² *i.m.*, 6-7.

⁷³ *i.m.*, 8.

⁷⁴ *i.m.*, 8.

⁷⁵ BRINKMAN, *Jezus incognito...*, 47,51-52.

⁷⁶ *i.m.*, 58.

⁷⁷ Hasonlót fogalmaz meg II. JÁNOS PÁL is a művészeknek szóló levelében: „Még ha a lélek leg-sötétebb mélységeiben vagy a rossz legszörnyűbb rétegeiben jár is, a művész a megváltás egyetemes vágyának ad hangot.” II. JÁNOS PÁL pápa: *Levél a művészeknek*, 1999. április 4. (10). MALONE „*de profundis*” filmeknek nevezi ezeket az alkotásokat. Peter MALONE, Robert MOLHANT, *Cinema, Religion and Values*, Brussels, OCIC, 1999, 15.

3.2. Találkozás az Igével

Hasonlóan hangsúlyos szerepet játszik az esztétika Gerard LOUGHLIN megközelítésében, aki amikor egyfajta „mozgóképi teológia” mellett érvel, azon nem a film cselekményének és jellemábrázolásának teológiai kritikáját érti, hanem a mozgóképi alkalmazásokra és a filmes nyelvre való odafigyelést állítja középpontba. Megközelítésével annak lehetőségét keresi, hogyan lehet teologizálni „a filmen keresztül, illetve a filmről való írás révén”.⁷⁸

LOUGHLIN lehetségesnek tartja, hogy a jézusi példázatok „utáztatai” jelenjenek meg egyes filmekben. Megközelítésében Karl BARTHra kivatkozik.⁷⁹ BARTH a világot az „összetett és viszonylagos szekularizmus világaként” jellemzi. Olyan világ ez, amely ismeri a keresztyénséget, nem tud nem tudni róla, ugyanakkor megtanulta, hogyan lehet vele tisztességesen együtt élni anélkül, hogy megengedné, hogy a keresztyénség áthatoljon mindazon, ami a szekularizált gondolatok és vágyak mögött rejtőzik – amire pedig a keresztyénség képes lehetne és képesnek is kell lennie, ha valóban hirdetni akarja a rábízott üzenetet.⁸⁰ LOUGHLIN ez alapján olyannak írja le ezt a világot, ahol az egyház Krisztusról szóló beszéde még vis-szhangzik, de már csak háttérzajként más evangéliumok, más megváltók hangja mellett.⁸¹ BARTH számára ez a „keresztyén vagy keresztyéniesített kultúra” világa, melynek „istentelenségében” is megszólal Isten hívása. BARTH ebben párhuzamot von Jézusnak az Isten országáról szóló példázatai és a világi szféra jelei és szavai/igéi között. Jézus a hétköznapi életről szóló történetekben beszélt Istenről és az Isten országáról, mintha azok a „hétköznapi történések fotográfiái lennének.” A történetek azonban Jézus elbeszélésében átalakulnak: „a hétköznapi történések azzá válnak, amik nem voltak azelőtt, és amik nem lehetnének önmagukban és önmaguktól.” Amikor Jézus mondja el ezeket a „munkásokról, tulajdonosokról, királyokról, apákról és fiakról szóló” történeteket, azok egyszerre másról szólnak. BARTH szerint Jézus példázatai annak a rendnek a prototípusai, amelyben „Isten Igéje mellett létezhetnek más igaz igék is, amelyeket Isten Igéje teremt és határoz meg, amelyek Isten Igéjével összhangban vannak, azt teljes mértékben kiszolgálják, és éppen ezért élvezik annak hatalmát és tekintélyét”.⁸² Szerinte fel lehet és fel kell készülnünk arra, hogy Isten országa példázataival a Szentírás és az egyház bizonyágtételén kívül is, azaz a szekuláris szférában is találkozhatunk.⁸³ BARTH több olyan jelet és jelenséget (természetben, embervoltban) is felsorol, amelyeket megdöbbenően gyakran *extra muros ecclesiae* találunk, olyan körökben, ahol ke-

⁷⁸ Gerard LOUGHLIN, *Alien Sex: The Body and Desire in Cinema and Theology*, Blackwell Publishing, 2004, xx.

⁷⁹ *i.m.*, xii-xiv. A hivatkozott barthi szöveg: Karl BARTH, *Church Dogmatics IV/3/I: The Doctrine of Reconciliation*, Edinburgh: T&T Clark, (1961) 1976, §69. („The Glory of the Mediator”) 2. („The Light of Life”).

⁸⁰ *i.m.*, 120.

⁸¹ LOUGHLIN, *Alien Sex*, xiii.

⁸² BARTH, *Church Dogmatics IV/3/I*, 113.

⁸³ *i.m.*, 117.

veset vagy semmit sem tudnak a Szentírásról vagy arról, hogy mit hirdet az egyház. Szerinte akármilyen idegenek legyenek is ezek a formák, nyelvezetük az igaz igék, az Isten országa példázatainak nyelvezete.⁸⁴

LOUGHLIN mindezek alapján arra biztat, hogy a mozgókép számunkra ideg-
ennek tűnő más igéit ne hagyjuk figyelmen kívül. Előfordulhat, hogy csak vissz-
hangozzák a jézusi példázatokot, talán éppen kifordítva azokat, de az is megtör-
ténhet, hogy a barthi értelemben vett Isten országa példázatainak történeteivel
vagy képeivel találkozunk bennük, általuk.⁸⁵

3.3. A film mint képzeletbeli utazás

A film és teológia egymással való viszonyával kapcsolatban POPE a képzelet fogal-
mát veszi kiindulásul, melyet a teremtett rend részeként az ember arra való képes-
ségének tekint, hogy olyan fogalmakat és (gondolati) képeket alkosson, amelyek
segítik önmaga és a világ értelmezését. A BRUNNER-BARTH vita fogalmi készletét
felhasználva John MCINTYRE-ral⁸⁶ és Garret GREENnel⁸⁷ egyetértve POPE a kép-
zeletet megfelelteti azzal a kapcsolódási ponttal (*Anknüpfungspunkt*), melyen ke-
resztül Isten – megelőző kegyelme és a Szentlélek jelenléte révén – kapcsolatba
lép az emberrel, és lehetővé teszi, hogy az ember Őt megismerhesse.⁸⁸ MCINTYRE
szerint a képzelet nemcsak a világban lévő dolgok azonosítását, hanem azok eset-
legességének felismerését is szolgáló képességünk. Másképpen megfogalmazva a
képzelet segíti az ember eszkatológiai orientálódását, annak felismerését, hogy az
„ahogyan a dolgok vannak”, nem az egyetlen lehetséges mód, ezáltal pedig az al-
ternatívák és a megvalósulásuk érdekében tehető lépések elképzelését. Ez Isten
ajándéka, mely „képessé tesz arra, hogy teljesen nyitottak és befogadóak legyünk
az iránt, ami körülöttünk van, és az iránt is, ami a jelen szituáció folytatása lehet.”⁸⁹
GREEN a kijelentés *Anknüpfungspunkt*jának a képzelettel való azonosítását azzal
egészíti ki, hogy az a közvetlen látás hiányában a Szentírás képeire támaszkodik.
Ennek megfelelően „paradigmatikus képzeletről” beszél, mivel a képzelet hű ma-
rad a Szentírásban található paradigmákhoz, irányadó képekhez.⁹⁰ Megállapítja,
hogy a képzelet „kifejezetten keresztyén tartalma nem abból a tényből fakad, hogy
elképzelünk, hanem abból, hogy mi az, amit elképzelünk. A keresztyén képzelet
– mint minden más emberi képzelet – azokra a paradigmákra támaszkodik, ame-
lyeknek köszönheti formáját és tartalmát. GREEN ugyanakkor különbséget tesz Is-

⁸⁴ *i. m.*, 125. BARTH elemzéséhez még visszatérünk az 5. fejezetben.

⁸⁵ LOUGHLIN, *Alien Sex...*, xiv.

⁸⁶ John MCINTYRE, *Faith, Theology and Imagination*, Edinburgh, The Handsel Press, 1987.

⁸⁷ Garrett GREEN, *Imagining God: Theology and the Religious Imagination*, Grand Rapids, MI, Eerdmans – Cambridge, 1998, 34.

⁸⁸ POPE, *Salvation in Celluloid*, 43-50.

⁸⁹ MCINTYRE, *Faith, Theology and Imagination*, 75. McIntyre egészen odáig elmegy, hogy a Szent-
lelket a világban, az emberi életekben, szavakban és tettekben munkálkodó isteni képzelettel
azonosítja. *i. m.*, 64.

⁹⁰ GREEN, *Imagining God...*, 145.

ten kiábrázolása (*imaging*) mint tiltott képalkotás és Isten elképzése (*imagining*) mint paradigmán alapuló gondolkodás között. A képzelet tehát nem mimetikus képesség, mely pontos képet alkot a tárgyáról, hanem sokkal inkább paradigmatis, mely megalkotja és felismeri azokat a mintákat, sémákat, melyek – a teológiai képzelet esetében – összhangban vannak a Szentírás Igéi által nyújtott látással.⁹¹ E nélkül a megelőző kijelentés mint paradigma nélkül a képzelet csupán a FEUERBACH által kritikusan megfogalmazott képalkotásra képes.

A képzeletnek tehát csak akkor tulajdoníthatunk vallási, illetve teológiai jelentőséget, ha a szentírásbeli paradigmákkal mint az istenismeret elsődleges forrásaival számol az egyéb ismeret- és tapasztalatforrások mellett. POPE számára az a kérdés, hogy a film ösztönzőleg hathat-e a vallási vagy teológiai képzeletre, és ha igen, akkor hogyan. POPE a filmes elbeszélésbe (látvány, jellemábrázolás, cselekmény, hang) való belépést (bevonódást), mint a mindennapi realitásokból az alternatív realitásba való átlépés lehetőségét tulajdonítja a képzelet munkájának, mely élményszerűsége révén járul hozzá a jelentésalkotáshoz. A stokeri kategóriákat alkalmazva ez a transzcendencia alteritásként való megtapasztalása:

„...ez a transzcendencia egyszerűen az emberi korlátok egyfajta felfedezése és legyőzése, nem pedig az istenivel való találkozás. Az én, a személyes határok transzcendenciája, és annak a »másiknak« az átmeneti, képzeletbeli megtapasztalása, aki szabad azoktól a korlátoktól, melyek továbbra is behatárolják a nézőt.”⁹²

Csak a bibliai paradigmákra támaszkodó vagy a teológiai hagyományba beágyazott képzelet tulajdoníthat ennek az élménynek vallási vagy teológiai jelleget, és vonatkoztathatja azt a Transzcendens, azaz az isteni, a Teljesen Más megtapasztalására. Ez pedig – ahogyan arról az előző fejezetben írtunk – sokszor a rendezői szándéktól függetlenül a nézőben/befogadóban dől el.

POPE megközelítésében tehát az kap hangsúlyt, amit MARTIN a megjelenítésben való részesülésnek (*participation*) nevez.⁹³ A filmek irodalomelméleti megközelítését bíráló NOLAN ezen a ponton talál párhuzamot liturgia és film között: mindkettő „a megjelenítés médiuma”, és az általuk jelzett valóság(oka)t az istentiszteleten résztvevők, illetve a filmnézők valamiképpen megtapasztalják, élményszerűen átélik. Az istentiszteleten résztvevő közösség hasonló módon kapcsolódik, lép be (vonódik be) a sákramentumi elbeszélésbe, mint a filmnézők a filmes elbeszélésbe.⁹⁴

⁹¹ *i.m.*, 84,93-94,134.

⁹² POPE, *Salvation in Celluloid...*, 53-66.

⁹³ Thomas M. MARTIN, *Images and the Imageless: A Study in Religious Consciousness and Film*, Associated University Presses, 1991, 48.

⁹⁴ Steve NOLAN, *Film, Lacan and the Subject of Religion: A Psychoanalytic Approach to Religious Film Analysis*, London – New York, Continuum, 2009, 40,53.

POPE-nál és LOUGHLINNál is azt láthattuk, hogy a film teológiai megközelítésében a megértés és értelmezés mellett meghatározóvá válik az alkalmazás is, igazodva ezzel a klasszikus homiletika szabályaihoz. Hans-Georg GADAMER „horizont-összeolvadás” elméletével a következőképpen írhatjuk ezt le: a néző mintegy áthelyezi magát abba a horizontba, melyből a (film) szöveg megszólal. A horizont ebben az esetben a néző szempontjából értelmezett látókör. Itt nem a más szemszögből való látásmód elsajátításáról van szó, hanem fúzióról: olyan összeolvadásról, mely során valami új jön létre, a néző nem maradhat az, aki korábban volt. A megértés, értelmezés szorosan összetartozik az alkalmazással, az addig idegen, a más(ik) sajátja való vonatkoztatásával. Maga a megértés is azzal kezdődik, hogy az alternatíva megragad. Ez a megközelítés is feltételezi, hogy a néző rendelkezik előzetes meggyőződésekkel és feltevésekkel (paradigmákkal), amelyek a filmmel való kreatív találkozás révén kerülnek előhívásra.⁹⁵ Ez egyben azt is jelenti, hogy az explicit vallási tartalom nem feltétlenül vált ki vallásos élményt a nézőben, ugyanakkor az előzetes vallási paradigmákkal rendelkező nézőben vallásos élményt válthat ki az explicit vallási tartalom nélküli filmes alkotás is.⁹⁶

3.4. Esztétikai megközelítések – értékelés

Az áttekintett esztétikai megközelítésekben azt láthattuk, hogy közös a narratív módszer alkalmazása. Esetükben a teológia nem az igazság kereséséről, a Végső Valóság igazságának, egy személyes objektív Isten igazságának vagy az egzisztenciális szorongásról szóló igazságnak a kutatásáról, vagy általában az ember értelemkereséséről szól, hanem sokkal inkább az Isten-történet elbeszélője és megértője kíván lenni. Ha a filmet ebben az értelemben narratívaként kezeljük, azzal egy olyan elméleti keretbe állítjuk, mely lehetővé teszi az értelemkeresést és a jelentésalkotást a néző számára a narratív analógiák egymás mellé állításával. Ennek során a néző saját személyes elbeszélése, élettörténete lép be (vonódik be) dinamikus módon a filmes narratívába. Ez a találkozás már nem pusztán dialogikus jellegűt ölt, hanem interaktív és tapasztalati.⁹⁷ Albert J. BERGESSEN a vallásnak éppen ezt az elbeszélés jellegét hangsúlyozza, miszerint reménységmegújító élményeket ragadunk meg szimbólumokban és szőjük őket történetekké, amelyeket újból és

⁹⁵ Gadamer a „megértés horizontja” kifejezéssel utal arra a tényre, hogy nézőpontunk meghatározó abban, hogy mit látunk, és milyen szempontból tapasztaljuk azt. (Egy könyv elolvasására vagy egy film megnézésére is igaz, hogy saját nézőpontból olvassuk vagy nézzük azt, saját élményeinkkel és tapasztalatainkkal együtt.) Az így szerzett ismeretünk egyszerre személyes (szubjektív) és a tárgy által meghatározott (objektív) – az objektív tényező egyben azt is jelenti, hogy a valóság maga ellenáll az önkényes értelmezésnek. Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer*, Budapest, Osiris, 2004.

⁹⁶ Richard BLAKE, *Secular Prophecy in an Age of Film*, *Journal of Religious Thought* 27 (1970/1) (63-75), 72.

⁹⁷ POPE, *Salvation in Celluloid...*, 29,32. A lindbecki tipológiát alkalmazva a különbség a kognitív-propozicionalista és a tapasztalati-expresszív megjelölésekkel írható le. George A. LINDBECK, *A dogma természete: Vallás és teológia a posztliberális-korban*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998, 36.

újból elmondunk. Szerinte a filmek kifejezetten kortárs csatornájává válhatnak annak az elfojthatatlan emberi szükségnek, hogy történeteket meséljünk el az élet értelméről.⁹⁸

4. Összegzés

Teológia és film viszonyában három alapvető nézetet különböztettünk meg. A teológia tekinthet úgy a filmes médiumra, mint segédanyagra, szemléltetőeszköze. Ennél az instrumentalizáló megközelítésnél dinamikusabb felfogással találkozunk teológia és film dialogikus megközelítésében. Ebben a viszonyulásban teológia és film kapcsolatában egyrészt a teológia publikus – ennek részeként dialogikus, sőt interaktív – jellege kerülhet előtérbe. Helga KUHLMANN megfogalmazásában: „A teológiai beszéd korokat, embereket, helyeket és kapcsolatokat köt össze.”⁹⁹ Teológia tehát ott történik, ahol interakció jön létre. Érdekes ezt a gondolatot misz-sziológiai szempontból is továbbvinni. A teológia missziói feladatai közé tartozik ugyanis, „hogy kontextuálisan megvilágítsa azt a kapcsolatot, amely Isten, Isten világa és Isten egyháza közt fennáll. Ha úgy tetszik, Isten, Isten világa és Isten egyháza közötti »dialogus« ez...”¹⁰⁰ Következésképpen – és valamelyest leegyszerűsítve – a misszió egyház és világ, evangélium és kultúra (esetünkben a kortárs kultúra filmes formája) interakciójaként is felfogható. Ebben az értelemben a missziói teológia a „teológia publikus fórumává” válik.¹⁰¹

Amennyiben a filmet az istenivel, a transzcendenssel való találkozás helyének tekintjük, a niebuhri tipológiát alkalmazva teológia és film kapcsolatára, az egy-

⁹⁸ Albert J. BERGESSEN, *Movies as Story and Metaphor* = Albert J. BERGESSEN, Andrew M. GREELEY, *God in the Movies*, New Brunswick – London, Transaction Publishers, 2003 (15-26.), 15.

⁹⁹ Helga KUHLMANN, *A jó teológia mint az igazság és az eredményes élet gyakorlatának keresése = Milyen a jó teológia?*, szerk. Wolfgang HUBER, Budapest, Kálvin Kiadó, 2006, 87-96, 91.

¹⁰⁰ Verstraelent („Van zending – en missiewetenschap naar een gezamenlijke missiologie”, 438.) idézi David J. BOSCH, *Paradigmaváltások a misszió teológiájában* (fordította BOROS Attila), Budapest, Harmat – PMTI, 2005, 453.

¹⁰¹ Clive MARSH, Gaye ORTIZ, *Theology Beyond the Modern and Postmodern = Explorations in Theology and Film*, eds. Clive MARSH, Gaye ORTIZ, Oxford, Blackwell, Publishing, (1997) 2006 (245-255.), 254. A teológia nyilvános jellege (*Public Theology / Öffentliche Theologie*) több alapelvből is levezethető. A teológia publikus szerepe egyrészt Isten önkijelentéséből adódik: Isten kijelenti magát a világnak. Egy másik modell szerint a teológia felfogható úgy is, mint ami nyilvánossá teszi azt az ismeretet, amely választ ad az emberi létezés egyetemes kérdéseire. Egy harmadik megközelítés szerint pedig a vallás egyetemes jellegének ténye készíti a teológiát arra, hogy reflektáljon a hit és a nyilvános szférában cselekvés viszonyára. A nyilvános teologizálás módjára nézve is többféle megközelítést találunk. Az ún. közönség-modell különbséget tesz a teológia befogadó közönségei között, és megkülönböztet társadalmi, tudományos és egyházi közeget. Az apologetikus modell abból a feltevésből indul ki, hogy a teológia tartalmát egyetemes módon is ki lehet fejteni, úgy, hogy az hozzáférhető legyen mindazok számára, akik elfogadják az egyetemes tapasztalatot és racionalitáson alapuló érvelési kriteriumokat. Ehhez a teológiának fel kell adnia hitvallásos és dogmatikus tekintélyelvűségét. A harmadik, a kontextuális modell – ahogyan azt neve is mutatja – arra törekszik, hogy tudatosítsa a teológiai hagyományt és a jelen helyzetet mint meghatározó kontextusokat. Eneida JACOBSEN, *Models of Public Theology*, *International Journal of Public Theology* 6 (2012/1), 7–22.

beesik a „kultúra Krisztusa” felállással: teológiai igazságok kulturális formákban találhatóak meg.¹⁰² POPE szerint ez a megközelítés az egzisztencialista gondolkodás teológiára gyakorolt hatásának következménye, vagyis annak, hogy az istenfogalom egyre inkább áthelyeződik a kifejezetten vallásos környezetből a szekulárisba, illetve a spirituális tartalom a nevelő és építő jelzők helyett egyre inkább a személyesség és az egyénileg jelentést adó jelzőt veszi magára.¹⁰³

A hit esztétikai kategóriák mentén is értelmezhető. Beszélhetünk olyan „érzéki fogantatású, következőképpen esztétikai” élményről (*inventio*), mely során „ami már születése óta ott rejtőzött az ember istenképősége mélyén, s most egyszer csak feltaláltatik, nyilvánvalóvá, világossá válik számára; nevezetesen a benne nyomot hagyott és vele kapcsolatba került Isten ismerzik meg”.¹⁰⁴ Filmnézés közben adódhatnak ilyen felismerésszerű istenélmények, amelyek „később reflektív módon elméleti és gyakorlati tudássá”¹⁰⁵ (*certa notitia*) válhatnak, de önmagukban ezek az istenélmények, istentapasztalatok nem elegendők Isten megismeréséhez, még akkor sem, ha az istenélmény, istentapasztalás, mint olyan, fakadhat Isten lényéből. Ebben az esetben egy film megnézése nem hermeneutikai kérdéseket vet fel, hanem maga az élmény és annak értelmezése kerül a középpontba.¹⁰⁶

Az ismertetett elméletekben (a szemléltetéstől a dialóguson át a találkozásig) – mint magában a vallás(osság)¹⁰⁷ értelmezésében is – egyfajta elmozdulást találunk az intellektuálistól a tapasztalati, érzelmi irányába. A filmnézés egyben bevonódás is: a néző részévé válik a mozgóképi elbeszélésnek, mely során kapcsolatba kerül a transzcendenssel, amint beleérzően vagy analóg módon megéli vagy átéli a szereplők egzisztenciális kérdéseit (élet értelme, jelentésalkotás, értékek). Többféle transzcendenciáról beszélhetünk tehát: egyfelől amikor az én felül-, kívül emelkedik önmagán, miközben saját létére reflektál, másfelől amikor az én felül-, kívül emelkedik önmagán, hogy találkozhasson a M/másikkal. Mindez pedig felveti és

¹⁰² H. Richard NIEBUHR, *Krisztus és kultúra*, Harmat – SRTA, 2006, 87-115.

¹⁰³ POPE, *Salvation in Celluloid*, 10.

¹⁰⁴ BÉKESI Sándor, *ERGON – A keresztyén esztétika teológiája*, Budapest, Mundus Könyvek, 2010, 39-40.

¹⁰⁵ *i.m.*, 40.

¹⁰⁶ Az esztétikai élmény fontosságát hangsúlyozza a hermeneutikai megközelítésekkel szemben pl. Susan SONTAG, akinek a megállapítását akár a teológiai szempontú filmkritikára is érvényesnek tarthatjuk: „Nem az a föladatunk, hogy a lehető legtöbb tartalmat fedezzük föl egy adott műalkotásban, még kevésbé az, hogy több tartalmat préseljünk ki belőle, mint amennyi benne van. Nem, a mi föladatunk az, hogy visszaszorítsuk a tartalmat az őt megillető helyre, hogy képesek legyünk ismét magát a dolgot látni. A művészettel kapcsolatos bármiféle kommentárnak ma az a föladata, hogy a műalkotásokat – és hasonlóképpen tulajdon benyomásainkat – valóságosabbá tegye számunkra, nem pedig az, hogy kevésbé valóságossá. A kritikának azt kell megmutatnia, *miként van az, ami van*, nem pedig azt kell közölnie velünk, *mit jelent.*” Susan SONTAG, *Az értelmezés ellen, Látó – szépirodalmi folyóirat*, 11 (2000/7), <http://lato.adatbank.transindex.ro/?szerzo=Susan%20Sontag> (Megtekintés ideje: 2012.11.13.).

¹⁰⁷ L. az előző két fejezetet: *Korunk változó vallásossága*, Sárospataki Füzetek 18, 2014/3, 49-63.; *Vallás, értelemtalálás, jelentésalkotás, mediatizáltság*, Sárospataki Füzetek 18, 2014/4, 65-89.

szükségessé teszi, hogy a tapasztalatot és érzelmet mint a teológia forrásait az őket megillető helyükön megerősítsük, ami nem azt jelenti, hogy feladjuk a teológia forrásainak sorrendiségét.

Abstract

Theology and film

Setting out from a transcendental function of religion, theological approaches to film become essential. In linking theology and film, our inquiry cannot be confined exclusively to academic or church circles, but must include the wider public, social spheres as well. In establishing the relationship of theology and film, the first obvious option seems to be film retelling biblical stories and illustrating theological truths or ethical dilemmas. In this possessive approach illustrative and didactic functions are emphasized, and theology is viewed as rather static, when it seizes the task of interpreting the film narrative, and decides about its theological and religious content.

A more dynamic view is reflected when theology looks at film as a “text” that can be placed beside other “texts”, allowing a dialogue between them. An essential condition to the dialogue is to respect the different languages of the texts. If we set out from the linking ability of the theological language, the context of the relationship between theology and film seems to be a proper place for doing theology. In cases of films retelling biblical stories and/or theological truths theology can connect the biblical times and/or the church traditions with their cinematic treatments, by creating a mutually enlightening interpretative arch or hermeneutical circle. This connection is done by placing the contexts of the author of the biblical text and that of the filmmaker side by side; comparing the two may shed more light on both the biblical text and the cinematic work. In this process of connecting, the context of the interpreter is determining, as it seems unlikely that without former biblical or religious paradigms (s)he may assign theological or religious meaning to the film. This meaning-making process in the viewer may be accompanied with experiences or expectations of being transformed. The interpreting task of theology in this case is not to tell the viewer what to find in the film, but to help place the constructed meaning, lived experience or formulated alternatives into a theological or religious framework.

In the religious aesthetic approach to film, experiencing the divine as an aesthetic experience must be distinguished from the knowledge of God. Consequently, regarding the sources of theology (from special revelation to experience) one must differentiate and prioritize.



Menekülés Egyiptomba (Adriaen van der Werff festménye alapján R. Staines metszete)
(Mt 2,14: „Ő pedig fölkelvén, vevé a gyermeket és annak anyját éjjel, és Egyiptomba távozék.”)

KÖZLEMÉNYEK

SZATHMÁRY BÉLA

Szathmáry Béla

**A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS
EGYHÁZ 2013. ÉVI I. TÖRVÉNYE
A LELKÉSZEK SZOLGÁLATÁRÓL ÉS
JOGÁLLÁSÁRÓL - KOMMENTÁR**

4. rész



VII. fejezet

A LELKÉSZ KÖTELEZETTSÉGEI

A törvény az immár törvényi szinten szabályozott kötelezettségek és jogok rendszerében tudatosan a kötelezettségeket helyezi előtérbe, de azzal, hogy a kötelezettségek és a jogok együttes érvényesülését biztosító szabályozást alkalmazza. Ennek megfelelően a szolgálati viszony tartalmát illetően minden esetben e két elem harmonikus együttesét kell érvényesíteni. Így a kötelezettségeit teljesítő lelkész élhet jogaival, a jogait érvényesítő lelkész pedig nem feledkezhet meg kötelezettségei teljesítéséről. Bár egyik sem feltétele a másiknak, bizonyos jogok érvényesíthetők a kötelezettségek teljesítése nélkül is azzal, hogy felróhatóság esetén a kötelezettségeit elmulasztó lelkész fegyelmi és kártérítési felelősséggel tartozik, amely jogkövetkezmények alkalmazásával járhat, de jogvita esetén mindkét szempont vizsgálendő a végső döntés meghozatala előtt.

A lelkésszel szemben támasztott alkalmassági, szolgálat ellátási és általános viselkedési kötelezettségeket a Szentírás mint minden egyházi törvényünk alapja több helyen is részletesen tartalmazza (így pl. Lk 17,1-10; Lk 22,26-27; ApCsel 6,1-4., Róm 2,1-29.; Róm 8,1-17.; Róm 8,28-30.; Róm 9,16.; Róm 12,1-21; Róm 13,1-14.; Róm 14,1-23.; Róm 15,1-13.; 1Kor 1,10; 1Kor 3,1-23.; 1Kor 5,1-13.; 1Kor 6,1-20.; 1Kor.7, 1-39. 1Kor 9,19-27.; 1Kor 10,23-24.; Ef 4. és 5.; Kol 3.; 1Thessz 4.; 2Thessz 3,6-15.; 1Tim 2,5-12.; 1Tim 3,1-7.; Tit 1,5-9.; Tit 3,1-11.; Jak 2,14-20.; 1Pt 1,13-15.; 1Pt 2.; 3. és 4.; 1Ján 2,15-17.; 1Ján 3,13-23.; 1Ján 4,7-11.;), a törvény ennek rövid összefoglalását adja csak. A lelkészi köteleességek teljesítése során azonban a vizsgálat mindig a teljes, nem csak az egyház emberek által megalkotott törvényeire, hanem a Szentírás rendelkezéseire is kiterjed. Így, ami nincsen ebben a törvényben, de szerepel a Szentírásban, a lelkész számára ugyanolyan, feltétlen érvényesülést kívánó köteleességeként értelmezendő.

91. § (1) A lelkész általános kötelessége, hogy:

a) szolgálatát a Szentírás és hitvallásaink szerint, egyházi törvényeinket betartva, teljes odaadással végezze és ezt életvitelével is megerősítse,

Ahogy a törvény 2. § (1) bekezdéséhez írt magyarázatban is részletesen kifejtésre került, a lelkészi szolgálatokat elsősorban a Szentírás, az elfogadott hitvallások és az egyház törvényei, törvényes szabályrendeletei alapján kell ellátni. Az így megjelenő erkölcsi és jogszabályi kötelezettségeket a lelkésznek maradéktalanul és következetesen be kell tartania. A lelkésznek úgy kell végeznie szolgálatát, hogy életét teljes egészében e szabályrendszer alá kell vetnie, ennek kell meghatároznia gondolkodását, életfelfogását és a mindennapi életét is. Szóbeli, írásbeli megnyilatkozásaiban, mindennapi életében, családtagjaival, gyülekezetének tagjaival,

települése lakóival, de az egész emberiséggel kapcsolatosan is e szabályrendszer következetes betartásában és betartatásában kell megjelennie elkötelezettségének.

b) az istentiszteleti alkalmakra felkészüljön, azokat az egyház rendtartása szerint pontosan megtartsa, gondoskodjon a sákramentumok hitvallásaink szerinti helyes kiszolgáltatásáról,

A lelkész legfontosabb szolgálati feladatai az ige hirdetése és a sákramentumok kiszolgáltatása. Lelkészi szolgálatának teljesítése során elsősorban e tevékenységében kell elkötelezettségének megjelenni, belső elhívásának kiteljesedni és láthatóvá válni. E kötelezettsége magában foglalja a később külön kötelezettségként előírt folyamatos tanulást, a prédikációkra való alapos felkészülést, annak írásba foglalását, dokumentálását, azok későbbi ellenőrizhetősége okán. Az írásba foglalás és archiválás kötelezettségének előírása nem csak az egyéni felkészülés megtörténtét szolgálja, hanem vita esetén annak ellenőrizhetőségét is, hogy igehirdetése, szolgálata megfelelt-e a Szentírásnak, hitvallásainknak. Az istentiszteleti alkalmakat a rendes és ünnepnapos liturgiai előírásoknak megfelelően, az előre meghirdetett időben, azt pontosan megkezdve kell megtartani. A jelenlegi egyházi jogrendszer szerint a lelkésznek joga van a prédikációja alapjául szolgáló igéjének szabad megválasztására és a prédikáció szövegének szabad meghatározására, de a lelkész felelős a szószéken elmondott minden beszédének tartalmáért és annak következményeiért. A szólás és véleménynyilvánítás szabadsága azonban eltér a világi és egyházi értelmezés tekintetében. A szólás és véleménynyilvánítás szabadsága az egyház esetében jelentősen korlátozott. A szószéki beszéd nem lehet ellentétes a Szentírással, az Egyház által elfogadott hitvallásokkal, és nem sértheti az állami törvényeken, jogszabályokon túl az egyházi normákat, ugyanakkor az egyház által irányadónak tekintett erkölcsi normákat sem.

A sákramentumok kiszolgáltatásának szabályait és eljárásrendjét az Egyház által elfogadott liturgia határozza meg. Az ezzel kapcsolatos ajánlásokat az Egyház honlapján megjelenő rendtartások tartalmazzák, egységesen alkalmazandó rendtartás nincsen.

c) gyülekezetét gondozza, szolgálati területét építse,

A lelkész a lelkipásztori gondviselés keretei között állandó kapcsolatot kell hogy tartson a gyülekezet tagjaival. Nem csak a betegeket, özvegyeket, árvákat, elesetteket kell lelkigondozásban részesítenie, számukra vigasztalást, biztatást, lelki támogatást nyújtania, hanem az egészséges, kiegyensúlyozott életet élők között is rendszeresen meg kell jelennie, gyülekezetének minden tagját ösztönöznie kell a Szentírás tanulmányozására, hangsúlyoznia kell az egyéni és közösségi imák fontosságát, a közösségi élet értékeit. Valamennyi egyháztagnak módot és lehetőséget kell adnia arra, hogy a közösség munkájában részt vegyen, számukra

kisebb-nagyobb, de eredményesen ellátható feladatot kell adnia. Különös gondot kell fordítania a gyermekekkel, fiatalokkal való foglalkozásra. A gyülekezet életét úgy kell szerveznie, hogy abban a közösség tagjai örömeiket leljék, készítse őket az újabb és újabb együttlétre, s legyen vonzó a kívülállók számára is. Nem csak a templomot, a parókiát kell építenie, hanem a lelkeket is. Az élő példával vonzza ebbe a közösségbe a passzív egyháztagokat és az egyházon kívül álló, de Isten után sóvárgó lelkeket.

d) magát a teológiai tudományokban és a szolgálat ellátásához szükséges ismeretekben állandóan tovább képezze,

A lelkész a gyülekezetének tanítója, ezért szükséges, hogy a tanulmányai alatt megszerzett ismereteit folyamatosan bővítse. A Szentírás és a hitvallások ismeretén túl ismernie kell a teológiai szakirodalmat, hogy a ma már gyakran nagy műveltségű, rengeteg helyes, de ugyanakkor sok helytelen információval találkozó közösség bármely tagjának kérdésére megfelelő válaszokat tudjon adni. Képes legyen a mai valláspiacon uralkodó sokszínűség közepette hitvallásaink mellett kellő alaposággal érvelnie. A lelkészi szolgálat komplex, több tudományterületre is kiterjedő ismeretet igénylő hivatás. A lelkésznek feladatai ellátásához nem csak a Szentírást és a hitvallásokat alaposan ismerő embernek, hanem annak közvetítése *érdekében jó tanítónak, pedagógusnak, a lelkigondozás eredményes ellátásához pszichológusnak, a közösségi élet szervezéséhez, irányításához értő, a jog világában is jártas vezetőnek, s a felekezeti közti kapcsolatok helyes szervezése érdekében más hitvallásokat, más egyházak működését is ismerő, s azt diplomatikusan kezelni is tudó személynek* kell lennie. Nem kevés terület az, ahol folyamatos ismeretszerzése kívánatos. A megfelelő olvasottsága folytán legyen képes a gyülekezet tagjainak épülését szolgáló irodalom, folyóiratok ajánlására, az internet világában a megfelelő oldalak javaslatával segíteni az eligazodást a helyes és helytelen dolgok között. A továbbképzés ma már kötelező, a szervezett képzéseken való részvétel és kreditpontok további gyűjtése mellett azonban az önképzésnek van a legnagyobb szerepe. A tanítva tanulás, azaz a gyülekezet tagjai ismereteinek bővítésére szervezett előadásokra, tanfolyamokra való felkészülés megfelelő terepe lehet az ismeretek bővítésének, karbantartásának.

e) ápolja és óvja testi-lelki egészségét, hogy ennek hiánya ne akadályozza meg szolgálatait,

A gyülekezet tagjai, s köztük a lelkész is – ha és amennyiben kötelezettségeit híven és buzgón teljesíteni kívánja – a közösségért végzett munka során nem csak fizikai, hanem lelki terhelésnek is ki vannak *téve. Szükséges tehát, hogy fizikai és lelki egészsége – amelyek egyébként nem nélkülözhető alkalmassági feltételek – a lehető legjobb állapotban legyen. A beteg ember nem jó példa és nehezen is kö-*

vethető. Ezért a lelkész, ha nem végez fizikai munkát, egyéni vagy társas közegben rendszeresen sportoljon, mozogjon, étkezzen egészségesen, szánjon időt a pihenésre, vegye igénybe a ma már jogosultságként meghatározott pihenő időt, fizetett szabadságot.

f) lelkésztársaival éljen testvéri egyetértésben, és mindenképpen a békeségre törekedjék,

A törvény 4. § (1) bekezdése mondja ki hitvallásaink szellemében a lelkészek egyenlő tekintélyének elvét, hangsúlyozva ezzel, hogy az Egyház feje egyedül a Krisztus Jézus, a lelkészek pedig egymással egyenlő sorban szolgálják őt. Ezért a felebaráti szeretet parancsából következően is úgy tekintsen a lelkész minden szolgatársára, mint testvérére. Szeresse, tisztelje őt, segítse szolgálatának ellátásában, hogy joggal várja el tőlük ugyancsak ezt a szeretetet, tiszteletet, segítséget. A lelkészek közötti békétlenség rossz fényt vet az egyházra, s a szeretet parancsának megcsúfolását jelenti, mellyel a lelkész Isten iránti elkötelezettségének hiányát bizonyítja. Ez a követelmény nem csak a szűken értelmezett Egyház lelkészeire, hanem valamennyi egyház lelkészére vonatkozó követelmény, hiszen a más keresztyén és nem keresztyén egyház lelkésze is felebarátunk.

g) más gyülekezet területén lelkészi szolgálatot csak az illetékes helyi lelkész hozzájárulásával végezhet, tartsa tiszteletben a parókiális jogokat,

A parókiális jogok kezdettől a lelkész megélhetését biztosító egyházközség kizárólagos szolgálatához kapcsolódnak. E jogok megsértése adott esetben a lelkészek megélhetését veszélyeztette. Bár a mai körülmények nem veszélyeztetik ezt, de a kötelezettség előírása a törvény 92. §-ában meghatározott javadalomhoz való jogát hivatott biztosítani, a többi lelkészt tartózkodási kötelezettség meghatározásával e jog megsértésétől kívánja visszatartani. A törvény nem zárja ki a más gyülekezeti lelkész területén végzendő szolgálat lehetőségét, de azt a helyi lelkész hozzájárulásához köti. Megszívlelendő azonban az is, hogy indokolt esetben – családi, baráti kapcsolat, ragaszkodás korábbi, de jelenleg más területen szolgáló lelkészhez stb. – ezt a hozzájárulást az illetékes lelkész ne tagadja meg, tartsa tiszteletben nemcsak a szolgatárs, hanem a szolgálatot ilyen módon igénylő gyülekezeti tagjának kívánságát.

h) magatartásával és nyilatkozatával ápolja és erősítse az evangélium szerinti tiszta erkölcsöt, az emberszeretetet és a hazaszeretetet, egyháza jó hírét és tisztességét, legyen szolidáris az elesettekkel,

A törvény a 2. és 3. §-ában megfogalmazott általános elvek, továbbá az e § a) pontban általánosan megfogalmazott kötelezettség részletesebb kibontását ha-

tározza meg ebben a pontban. Ahogyan a 3. § (1) bekezdése előírja: a lelkészek személyes felelőssége, hogy a figyelmet Jézus Krisztus jelenlétére irányítsák, és a közösséget arra hívják, hogy életükkel és bizonyágtételükkel az Urat szolgálják. Ezért mind hivatali, mind magánemberi viselkedésével, nyilatkozataival ápolni és erősíteni kell az evangélium szerinti tiszta erkölcsöt. Ennek keretében törekedni kell annak kifejezésére, hogy Krisztus szolgálata egyben a bűneitől megváltott emberiség szolgálata. A lelkész legyen hű hazájához, honfitársaihoz, szeresse és tisztelje hazájának történelmi és kulturális hagyományait, őrizze értékeit. Viselkedése, magatartása, nyilatkozata során tartsa szem előtt, hogy minden tevékenységével az Egyházat képviseli, az ő megítélése egyben az Egyház megítélését is jelenti. A törvény itt szolidaritást ír elő az elesettekkel, de tudjuk, hogy a lelkész a diakóniai feladatok jegyében s az irgalmas szamaritánus példáján ettől sokkal többre köteles, legyen a rászoruló egyháztag vagy egyházon kívüli személy.

i) kerülje a viszálykodást és személyes ellentéteket, az olyan magatartást, amely másokban megütközést, megbotránkozást válthat ki,

Az előző ponthoz szorosan kapcsolódó, azzal több ponton is átfedést mutató kötelezettség a békességre törekvés, a viszály, ellenségeskedés elkerülésére vonatkozó előírás. Isten titkai sáfárának feddhetetlen, példamutató életet kell élnie. Így tartózkodnia kell minden olyan magatartástól, amellyel bárkit, elsősorban gyülekezetének tagjait megbotránkoztatná. A kezdeti szigorú előírások mára jelentősen enyhültek. Tiltották, hogy a lelkész vadásszon, zenéljen, énekeljen, táncoljon. Ma már nem botránkoznak meg az emberek, ha a lelkész énekel, az alkalomhoz illő módon táncol, netán mértékkel alkoholt fogyaszt. A kulcsszó azonban a mérték és a tartózkodás. Ne feledje a lelkész, hogy életével, viselkedésével Krisztus szolgálaként kell megjelennie, s méltónak kell lenni Mesteréhez, mert aki őt ítéli meg, az a Mestert is megítéli. Legyen türelmes és megértő embertársaival szemben. Igyekezzen megérteni az emberek viselkedését, magatartásának motívumait, hogy segíteni tudjon problémáik megoldásában.

j) tartózkodjék minden olyan tevékenységtől, amely akadályozza a lelkészi szolgálat végzésében, vagy amely az egyház, a gyülekezet, a szolgált közösség megosztásához vezethet,

A türelem és a megértés e kötelezettség megtartásában is követelmény. A lelkésznek úgy kell szerveznie szolgálatát és magánéletét, hogy a szolgálat minőségi ellátását tartsa mindenben szem előtt. Példamutató családos életet folytat, melynek keretében össze kell tudni hangolnia a család elvárásait a gyülekezet elvárásaival, amely sok esetben komoly nehézségeket okozhat. Ezért csak olyan kötelezettséget vállaljon, amely a szolgálat ellátását nem akadályozza. A közösségi élet szervezésében igyekezzen egyeztetni az eltérő érdekeket, kívánságokat, s a konfliktusokat

türelemmel és kitartással oldja fel. Ne erőltesse akaratát adminisztratív eszközökkel közösségére, inkább józan érveléssel győzze meg őket az általa helyesnek tartott megoldásról. De ugyanakkor értelmetlenül ne ragaszkodjon álláspontjához, a saját véleményétől eltérő, ugyanakkor a közösség hasznát ugyanúgy szolgáló javaslatokat, megoldásokat – még ha nem is tűnnek olyan jónak és helyesnek, mint amit ő szeretne elérni – fogadja el, s hajtsa végre. Ne követeljen olyan áldozatot, különösen nem saját érdekében, amelyet a gyülekezete nem vagy csak jelentős nehézségek, erejüket meghaladó *áldozatvállalás útján tudna* teljesíteni.

k) tevékenyen vegyen részt az egyházi közéletben, a vállalt tisztséget lelkiismeretesen lássa el,

A nagy tapasztalatokkal, kellő szakmai ismeretekkel rendelkező lelkészre szüksége van az Egyháznak élete megszervezéséhez, az ékes és szép rend biztosításához. Ezért rátermettsége esetén fogadja el az ezekre szóló elhívásokat is, és tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy ismereteit és képességeit az Egyház, a közösség javára fordítsa. Ha elvállalta a tisztséget, mindaddig, amíg betölti azt, lelkiismeretesen, a közösség javát szolgáló módon lássa el, ne a maga javát keresse, hanem csak a másét.

l) lelkiismeretesen hajtsa végre a fokozatos egyházi testületek döntéseit,

A lelkész tagja egy látható, jogilag szervezett *közösségnek, ahol* a közösség szabályok felállításával biztosítja a rend és a működőképesség fenntartását. Ennek érdekében szükségképpen működik a szervezet irányításában egy hierarchia, amelyben a magasabb hatáskörű szervek kötelező *rendelkezéseket hoznak, ezek* végrehajtása nem csak elvárható, hanem kötelező is. A törvény e felsőbb szervek döntésének lelkiismeretes végrehajtását várja el a lelkésztől. Ez kétirányú kötelezettséget jelent. Jelenti egyrészt a törvényes határozatok következetes és alapos betartását, végrehajtását, de jelenti a nem törvényes vagy nem helyesnek ítélt határozatokkal szembeni, szintén az Egyház belső szabályai szerinti jogorvoslat igénylését is. A határozatokkal szembeni fellépésnek csak jogszerű módja lehetséges. Ha a lelkész kimerítette a tiltakozás jogszerű lehetőségeit, de továbbra is úgy látja, hogy a határozat végrehajtása ellentétes a Szentírással, hitvallásainkkal, felettesétől lelkiismereti okra hivatkozással kérje felmentését a feladat végrehajtása alól. Ha erre nincsen módja, megtagadhatja az utasítás végrehajtását, de számolnia kell azzal, hogy ezzel szolgálati helyét, végső soron lelkeszi jogviszonyát is elveszitheti.

m) éljen békeességben családjával és környezetével, és az egyház érdekét nézve munkálkodjon együtt presbiterekkel és az egyház világi segítőivel,

A lelkész mint Krisztus és az Egyház szolgája nem élhet a társadalmon kívül, nem vonulhat el a világtól, szolgálatát benne kell teljesítenie. A törvény 3. § (2) bekezdése arra inti a lelkészt, hogy közte és kisebb (család), illetve nagyobb (gyülekezet és településének lakói) közössége között bensőséges kapcsolatot alakítson ki, ahol vezető szerepét ellátva irányítja őket Isten akaratának megvalósítása felé. Ezt a munkát csak családtagjai és gyülekezte, települése lakóival együtt munkálkodva végezheti el. Közösségei tagjainak érezniük kell szerepük fontosságát ebben a feladatban, mert együttműködésük csak ekkor lesz eredményes és hatékony.

n) környezete legyen rendezett, óvja azt, személyes és családi életével is jó példát adjon, hogy mindenki előtt nyilvánvalóvá legyen: ő és az ő háza népe az Úrnak szolgálnak,

A lelkész csak úgy lehet példa és követendő vezető, ha példamutató életet él. A teremtett világ valamennyi elemére fordítson gondot, így óvja szűkebb és tágabb környezetét. Lakóhelyét, szolgálatának helyét tartsa karban, tisztán, rendezetten, s ebben elől járva vonja be gyülekezetének tagjait is. A parókia, a templom, a gyülekezeti alkalmakra szolgáló helyiségek, a temető karbantartása és tisztántartása az Egyház erejét és tisztaságát hivatott közvetíteni.

o) tartsa be Magyarország Alaptörvényét, törvényeit és törvényes rendelkezéseit, mindaddig, amíg azok nem ellentétesek Isten törvényeivel,

A kötelességek felsorolása sorában valójában az a) ponthoz kapcsolódó kötelezettsége a lelkésznek az Isten és az emberek által felállított szabályok, törvények szerinti élet és munkálkodás. Az egyház tagja kettős alávetettség alatt él. Tagja az Egyház közösségének és polgára egy világi közösségnek, az államnak úgy, hogy mindkét autoritás igényt tart engedelmisségére. A Róm 13,1-7 alapján mind a lelkésznek, mind az egyháztagoknak be kell tartaniuk az állam törvényeit mindaddig, amíg az azoknak való engedelmisség nem ellenkezik a feltétlen engedelmisséget kívánó Isten törvényeivel.

Az állam és az Egyház egymáshoz való viszonyának kérdése egyidős a keresztyén egyház létevel. Az egyház és benne a Magyarországi Református Egyház történelme során sokszor eltérően rendezte ezt a viszonyt. 2009-ben a Barmeni Teológiai Nyilatkozat elfogadásának 75. évfordulóján a Magyarországi Református Egyház kinyilvánította, hogy arra az Isten Igéjének engedelmeskedő keresztyén közösség hitvallásaként tekintünk, amely éppúgy ítéletet mond az idegen eszméket szolgáló és az államhatalom eszközéül felkínálkozó keresztyén tévelygésre, mint arra az állami beavatkozásra, amely az egyház belső életét lehetetleníti el. A Barmeni Zsinat maradandó példája a Krisztushoz hű egyháznak, amely ellenséges politikai közegben is inkább hallgat Urára, mint világi hatalmasságokra. Ezzel pél-

dát adott az élő hitből születő szabad közösség megélésére, amelyik a reménység jeleként, a Krisztusban való egység felmutatásával tanúskodik Isten kizárólagos hatalmáról a világban. A Barmeni Teológiai Nyilatkozat 5. pontja így szól:

5. „Az Istent féljétek, a királyt tiszteljétek.” (1Pt 2,17)

Az Írás azt mondja nekünk, hogy az államnak isteni rendelése szerint az a feladata, hogy ebben, a meg nem szabadított világban, amelyben az egyház is él, emberi belátás és emberi képesség mértéke szerint, fenyegetéssel és a hatalom gyakorlásával a jogról és a békéről gondoskodjék. Az egyház Isten iránti hálával és alázattal ismeri el Isten szent rendelésének jótéteményét. Emlékeztet Isten országára, Isten parancsára és igazságosságára, és ezzel együtt a kormányzók és a kormányzottak felelősségére. Az Ige erejében bízunk, és annak engedelmeskedünk, mely által Isten minden dolgot hordoz. Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az államnak különleges megbízásán túl az emberi élet egyetlen és totális rendjévé kellene és lehetne lennie, és így az egyház rendeltetését is be kellene töltenie és be is tölthetné. Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az egyháznak különleges megbízásán túl állami módszert, állami feladatokat és állami tekintélyt kellene és lehetne elsajátítania, és ezáltal az állam orgánumává kellene és lehetne válnia.

p) gyermekeit református vallásban nevelje,

A lelkész csak abban az esetben tudja közvetíteni a világban Isten örömhír üzenetét, ha a családjának élete, viselkedése élő példaként mutat Isten országáért való munkálkodásának irányába. Ezért elsősorban a családi élete, gyermekeinek nevelése mutassa elkötelezettségét az általa helyesnek elfogadott és erre életét áldozó vallásának követendő voltára! A gyermekek fejlettségének megfelelően tanítsa őket Isten igéjére, az imádság fontosságára, vallásunk erkölcsi szabályainak megismertetésére, betartására! Elvárható a lelkésztől, hogy gyermekei iskoláztatása során az alapfokú oktatástól kezdve egészen a felsőfokú tanulmányokig az egyházunk oktatási intézményeit válassza. A hitben erős gyermekek pozitívan hatnak közösségükre, erősítik, segítik református oktatási intézményeinkben a hitre nevelés munkáját. Rossz példa viszont, ha a református lelkész gyermekét más felekezet (pl. katolikus) iskolájába adja. *Kétségtelenül ott is részesülhet református hitoktatásban*, de egy jó felekezeti intézmény valamennyi tantárgy oktatása és nem utolsósorban a nevelési feladat ellátása során alkalmazott eszközökben, módszerekben saját nézetrendszerét alkalmazza, amelyet nem lesz képes ellensúlyozni az egy hittanóra.

q) a hivatali és a hitéleti szolgálat végzése során tudomására jutott személyiségi jogot érintő információt köteles megőrizni.

A protestáns egyházak történelmi fejlődésük során elvetették az üdvösség papi közvetítését demonstráló fülbegyónás gyakorlatát. Ugyanakkor a lelkigondozói tevékenység során a lelkész megismerheti más ember legszemélyesebb titkait. Ezt a lelkésznek bizalmasan kell kezelnie. Nem beszélhet erről sem családi, sem baráti körben, sem az egyházi, sem állami szervek előtt. Az állam törvényei is tiszteletben tartják a lelkész ezen kötelezettségét, így a hatóságok, bíróságok előtt a lelkésznek csak abban az esetben kell feltárni a lelkigondozás során tudomására jutott információkat, amennyiben erre az adott személytől kifejezett engedélyt kapott. Így a lelkész szolgálati előjárója, adott esetben egyházi törvény által is meghatározott lelkigondozójának feltárt, adott esetben fegyelmi vétségnek minősülő információ birtokában az egyébként a fegyelmi eljárást hivatalból megindítani köteles előjáró nem indíthat eljárást, az így megszerzett információt sem közvetlenül, sem közvetett formában nem adhatja ki.

(2) A lelkész házastársa csak református vagy evangélikus egyháztag lehet.

A párválasztás, a családalapítás alapvetően érzelmi és nem racionális dönté- sen alapuló választás. Ezért az állami törvények a szabad párválasztást alapvető emberi jogként kezelik. A lelkész, amikor esküt tesz lelkészi hivatásának ellátására ezt az alapjogát önkéntesen korlátozza, és elfogadja egyházának ezen előírását is. A lelkész által vezetett gyülekezetben a egyes házasságok általánosan tapasztalt elterjedésére figyelemmel lehet, hogy ez már nem lenne botránykeltő magatartás, de a lelkésznek az n) és p) pontban előírt köteletségére is figyelemmel példát kell mutatnia abban, hogy hitvallásának megfelelően nem csak saját tevékenységével, hanem családjával együtt azonos módon elfogadott és imádott Úrnak szolgál.

(3) A lelkész egyéb kötelezettségei:

a) a lelkésznek az istentiszteleti és sákramentális szolgálatok végzésénél palástot kell viselni. Egyéb esetben akkor viselhet palástot, ha azt az alkalom egyházi jellege indokoltá teszi.

A lelkész az istentiszteleti és szakrális szolgálatai végzése során mint az Egyház hivatalos képviselője van jelen. Egyházunk ősi hagyományainak megfelelően ezt a történetileg kialakult sajátos öltözködés viselésével demonstrálja. A szolgálati öltözködés mikéntjének meghatározására *külön szabályrendelet vonatkozik.*

b) A lelkész szolgálaton kívül is úgy viselkedjen és öltözködjön, hogy az a lelkészi hivatás méltóságának megfeleljen.

A lelkész szolgálaton kívül is lelkész, mert eskütételével egész életét Istennek szentelte, ezért mindenkor ennek megfelelően is kell viselkednie. A lelkész a hi-

vatalos istentiszteleti és szakrális szolgálatokon kívül is szolgál, szolgál minden tevékenységével. Ezért öltözékével, viselkedésével minden esetben méltónak kell lennie hivatásához.

c) A lelkész

- **nem vehet részt olyan szervezetben vagy mozgalomban, amelynek célja, tevékenysége az egyház hitvallásával vagy érdekeivel ellentétesek,**
- **nem végezhet olyan tevékenységet, amely az egyházi étellel, a lelkészi tisztség méltóságával összeegyeztethetetlen.**

A lelkésznek a társadalomban elfoglalt helye és szerepe alapján közéleti szerepe is van. Ezen a téren a szerepvállalása azonban korlátozott. Egy plurális társadalomban az emberek különböző erkölcsi értékrendek alapján szerveződhetnek, így megfogalmazott céljaik is különbözők lehetnek. A lelkésznek tartózkodnia kell olyan szervezetek munkájában való részvételtől, amelyek bármely célja, vagy az egyébként helyes célok elérésének bármely módja, tagjainak tevékenysége ellentétes az Egyház hitvallásaival, érdekeivel.

A lelkész magánemberként, közéleti emberként részt vehet, mi több, tevékenyen részt kell, hogy vegyen a tágabb közössége életében. Ennek során polgári foglalkozást, tudományos, művészeti tevékenységet is folytathat. E tevékenysége azonban nem lehet olyan, amely az egyházi étellel, a lelkészi tisztség méltóságával összeegyeztethetetlen.

d) A gyülekezeti lelkész köteles szolgálati helyén lakni, amennyiben a gyülekezet azon kötelességének eleget tett, hogy lelkészének megfelelő életkörülményeket biztosító lakást bocsát rendelkezésére. Az ettől való eltérést a presbitérium előterjesztésére az egyházmegyei tanács engedélyezi.

A lelkésznek a szolgálati feladatai ellátása során a feladatok által megköveteltek szerint gyülekezetével együtt, velük közösségben kell élnie. Ezért Egyházunk ősi hagyományai folytán a közösségnek kötelessége a lelkésznek és családjának szolgálati helyén megfelelő lakhatást biztosítani. Ha ilyen a szolgálati helyen rendelkezésre áll, a lelkész a tisztség elvállalásával kötelezettséget vállal arra is, hogy állásával együtt a rendelkezésére bocsátott szolgálati lakást is elfoglalja. Erről egyébként a díjlevélnek is rendelkeznie kell, így a lelkész szolgálati szerződésének része a felajánlott parókia elfoglalása. Ha megválasztása, kinevezése, kirendelése után fogalmazza meg kifogásait a díjlevélben feltüntetett lakással kapcsolatosan, és hivatalát erre hivatkozással nem foglalja el, szolgálati viszonya létre sem jön, továbbá fegyelmi vétséget követ el. Indokolt esetben, különösen nagyvárosban, ahol több egyházközséget is szerveztek, s a lelkész saját tulajdonú lakásban él, elő-

fordulhat, hogy ez a lakás nem a lelkész szolgálati helyének megfelelő területen található. Ilyen és hasonlóan indokolt esetben az egyházmegyei tanács a presbitérium előterjesztése alapján engedélyezheti a szolgálati helyen kívüli lakhatást. A társ- és leányegyházközségek esetében, amikor is a lelkész szolgálati helyéhez több település kapcsolódik, az egyiken való lakással a lelkész eleget tesz e törvényi kötelességének.

(4) Egyes lelkészi kötelezettségek teljesítésének rendjére és módjára és a lelkészi liturgikus öltözék szabályaira vonatkozóan a Zsinat külön szabályrendeletet alkot.

A Zsinat, az Egyház a kötelezettségek egységes érvényesítése érdekében szabályrendeletekkel határozza meg egyes kötelezettségek teljesítését és az öltözködést. A liturgiára rendtartásokat tesz közzé.

(5) Az egyházi fenntartású intézmények lelkipásztori kötelezettségeket sajátos alkalmazási feltételeként határozhatnak meg, melyeket a lelkészi állás meghirdetése előtt a jogviszonyt keletkeztető okiratba kell foglalni. Nem egyházi fenntartású intézményeknél a lelkészi szolgálat ellátásának szabályait a jogviszonyt keletkeztető okiratba kell foglalni.

VIII. fejezet A LELKÉSZ JOGAI

A lelkészek jogállásáról szóló törvény kiemelkedő újdonsága, hogy az Egyház történetében először kodifikálta a lelkészek jogait. Természetesen a lelkészek eddig is rendelkeztek jogokkal, amelyekkel éltek is, de törvényi szabályozás hiányában kétség esetén nehéz volt érvényesítésük. Ezen a téren tehát jelentős előrelépés történt. A lelkészt megillető jogok felsorolása azonban továbbra sem taxatív, a törvény a lelkészi szolgálattal kapcsolatos legfontosabb jogositványokat nevesíti csak. Így pl. nem szól a Magyarország Alaptörvényében rögzített, valamennyi embert megillető jogokról. Mindezek a jogok a lelkészeket is megilletik, bár bizonyos alapvető jogok a lelkészi szolgálat vállalásával csak korlátozottan, mégpedig a lelkész által vállalt önkéntes korlátozással érvényesülnek csak. A lelkészt az egyházi szolgálat alatt nem illeti meg egyházában a vallásszabadság jogának valamennyi összetevője, ekként szolgálata alatt nem változtathatja meg vallását, nem hirdethet vallásával ellentétes tanokat, kötik a házasságkötéssel kapcsolatos egyházi előírások, tehát házastársa csak református vagy evangélikus vallású lehet, szolgálati jogviszonyával kapcsolatos jogvitáit nem viheti állami bíróság elé stb. Ha nem kívánja e kötöttségeket vállalni, csak a szolgálatából való kilépéssel teheti meg. Ugyancsak nem sorolja fel a törvény a más egyházi jogszabályok által nevesített speciális jo-

gosultságokat, mint például a lelkész által betölthető tisztségekre való választhatóság jogát, az egyházi bírósághoz fordulás jogát, az ott szabályozott anyagi és eljárásjogi jogositványokat.

E törvény többféle módon szól a lelkészeket megillető jogokról. Bizonyos jogok esetében rendelkezései deklaratívák (pl. tanuláshoz való jog), vagy azok részletes szabályait külön jogszabály szabályozza (pl. a szociális és időskori ellátásokhoz való jog), más esetben részletes tételes jogi szabályozását adja a jog tartalmának kibontása mellett (p. a javadalomhoz való jog, pihenéshez való jog, betegellátási jog).

Javadalomhoz való jog

92. § (1) A lelkésznek joga van arra, hogy szolgálatának ellátásáért méltó javadalomban részesüljön.

(2) A lelkészi javadalomról a díjlevél rendelkezik.

(3) A javadalom pénzbeli és természetbeli részből áll. Lelkeszi javadalom mindazon pénzbeli és természetbeli juttatás, amelyet az egyházi tisztségviselő szolgálati ellátásáért az egyházi állás, tisztség fenntartójától kap. Összegét, mértékét, a juttatás módját díjlevélben kell megállapítani. A lelkészt megillető természetbeni javadalom járulékalapot képező egyenértékét háromévenként a Zsinati Tanács állapítja meg.

(4) A lelkészt illeti a temetési, esketési szolgálatért járó stóla. A keresztelésért stóla nem kérhető. A stóla megváltásáról a díjlevelében kell rendelkezni.

(5) Az illetékességi területen végzett és az ahhoz csatlakozó javadalmi tételek felvételének joga a területileg felelős lelkészt illeti.

93. § Az önálló lelkész minimális pénzbeli javadalmáról egyházkerületi határozatban kell rendelkezni. A pénzbeli javadalomról a fenntartó éves költségvetésében kell rendelkezni. A lelkészi pénzbeli minimál-javadalom összegére a Zsinati Tanács a költségvetés elfogadásakor ajánlást ad ki.

94. § (1) Az egyházközségi lelkész parókián való lakhatási joga a szolgálathoz kötődik, mely az Egyház tartási kötelezettségéből fakad, az javadalmi jellegű. A parókia költségviselés szabályait a díjlevélben kell rögzíteni.

(2) A lelkész parókia-használati joga a szolgálati jogviszony megszűnésével megszűnik, és a lelkész köteles azt 30 napon belül elhagyni.

(3) A parókián csak a lelkész (107. § (2) bekezdésében meghatározott) közeli hozzátartozói lakhatnak, akiknek lakhatási joga a lelkész lakhatási jogával együtt szűnik meg.

(4) A parókiáról történő kiköltözés esetén – a nyugdíjtörvényben meghatározott esetet kivéve – a lelkészt térítés, anyagi juttatás nem illeti meg.

(5) A parókia bármilyen eltérő használatára a presbitérium az esperes jóváhagyásával adhat engedélyt.

Nem vitásan a legősibb joga a lelkésznek a maga és családja fenntartását biztosító tisztességes javadalmazáshoz való joga. A javadalmat az állásfenntartó köteles biztosítani, a lelkész joga pedig e kötelezettség teljesítésének igénylése, végső esetben pedig a követelés egyházi bíróság előtt való érvényesítése.

A javadalmazás főbb formáit a díjlevél, a lelkész szolgálati szerződése tartalmazza. Két fő csoportra osztható, a pénzbeli és a természetbeni javadalmakra. *Pénzbeli* javadalomnak minősül a havonta rendszeresen fizetendő javadalom („fizetés”), továbbá az egyes szolgálatok elvégzéséért az egyháztagok által kifejezetten a lelkésznek juttatott pénzbeli adományok, mint a temetésért és az esketésért adott stóla. Tekintettel arra, hogy az egyháztagok jogai között sorolja fel az egyházalkotmányunk, hogy az egyháztagnak joga van, de egyben kötelezettsége is az egyház szolgálatait igénybe venni gyermeke keresztelésénél, házasságkötésénél, hozzátartozója temetésénél, joga van az úrvacsorai közösségben e sákramentum kiszolgáltatását igényelni, ezért tőle szolgáltatási díj nem követelhető. Különösen nem kérhető díj a sákramentumok kiszolgáltatásáért. A törvény kifejezetten rendelkezik is ezért, hogy a keresztelésért stóla nem kérhető. De ugyanígy helyteleníthető az a gyakorlat is, ha az egyháztagok számára végzett szolgáltatásokért fix díjat kér a lelkész, s azt mintegy díjjegyzéket a lelkészi hivatalban kifüggeszti. Kérhető díjazás, költségtérítés a szolgáltatások elvégzéséért azoktól az egyháztagoktól, akik bár tehetnék, de az egyház fenntartásához nem járulnak hozzá, azonban az egyházfenntartói járulékot a törvényi előírások szerinti mértékben fizető egyháztagoktól semmiképpen. Annak megfizetésével ugyanis az egyháztag teljesíti tagi kötelezettségét, így az egyház szolgáltatásait már alanyi jogként igényelheti. Kérhető költségtérítés a templom, az orgona, a harang használatáért a nem egyháztagoktól, a rendes liturgikus szertartást meghaladó igények teljesítéséért az egyháztagoktól is. A felajánlott, önkéntes adomány elfogadható, s elfogadása esetén a lelkész jövedelmét képezi, mely után nyugdíjjárulékot köteles fizetni mind az egyházközség (fenntartói járulék), mind a lelkész (tagsági járulék). Ebből következően a bevételek között szerepeltetni kell teljes mértékében, részbeni vagy teljes eltitkolása az értékhatártól függően szabálysértésnek vagy bűncselekménynek, és természetesen egyházi fegyelmi vétségnek minősül. Bevett gyakorlatnak számít az ún. stólamegváltás, amikor is a szolgáltatásokat igénybe vevő egyháztag vagy kívülálló adománya nem a lelkész, hanem az egyházközséget illeti, s a lelkész annak változó mértékétől függetlenül mintegy átalányként a jövedelméhez hozzátevése kapja. Ugyancsak a lelkész pénzbeli javadalmához tartozik az általa ellátott tisztséggel járó pénzbeli javadalom, oktatásért, hittanórák tartásáért kapott pénzbeli ellenszolgáltatás. Mindezek úgyszintén a nyugdíjjárulék alapjához számítandók.

A lelkészi életpálya kiteljesítése irányába mutató rendelkezése a törvénynek, hogy előírja az egyházkerületek számára az önálló lelkész pénzbeli javadalmazá-

sa minimális mértékének meghatározását. Sajátos, az egyházkerületi önállóságra mutató rendelkezés, hogy ezt nem a Zsinat határozza meg országos szinten, hanem az egyházkerületi közgyűlések hatáskörébe sorolja. Összegére a Zsinati Tanács csak ajánlást fogalmaz meg a költségvetés elfogadásakor.

Természetbeni javadalom a szolgálati idő alatt a parókia használatának joga, teljes vagy részleges mértékben annak rezsiköltségei (víz, villany, fűtés, helyi adók stb.). A költségviselés szabályait a díjlevélben kell meghatározni. A szolgálati idő alatt a díjlevél tartalma a felek egyező akaratnyilvánításával módosítható, jogi formája a felek megállapodását követően az e megállapodást jóváhagyó presbitériumi határozat. Az egyháztagok nem pénzbeli, de vagyoni értéket képviselő adományai az étel, ital ajándékozása, a vendéglátás, a ház körüli munka elvégzése. A nyugdíj-járulék alapjának meghatározása során e javadalmak közül a parókia-használati jog vehető figyelembe, mértékét a Zsinati Tanács három éveként, a zsinati ciklus 2. és 5. évében határozattal állapítja meg.

A parókia-használati jog a lelkészi szolgálathoz kapcsolódik, így a szolgálat megszűnésével a lelkész 30 napon belül köteles a parókiát elhagyni. A szolgálati viszony megszűnése több okból is bekövetkezhet. Fegyelmi büntetésnek is lehet olyan hatálya, amely az adott szolgálati viszony megszüntetését eredményezi (át-helyezés, tisztségtől való megfosztás, önálló lelkészből nem önálló lelkésszé minősítés, hivatalvesztés). Ezekben az esetekben az új lelkész szolgálatának megkezdése érdekében a parókiát át kell adni. Elmulasztása esetén – bár e juttatás a szolgálathoz kapcsolódik – világi bírósághoz kell fordulni. Ennek oka, hogy az Egyház nem rendelkezik azokkal a kényszereszközökkel, amellyel határozatának végrehajtását ki tudná kényszeríteni. Ez esetben nem az állam hajtja végre az egyházi bíróság határozatát, hanem a szolgálati viszony megszűnésére (megszüntetésére) alapított lakás kiürítése iránti polgári pert kell az állásfenntartónak indítani, s a világi bíróság előtt született döntés végrehajtása fog megtörténni állami eszközökkel.

A lelkész szülei, gyermeke(i), örökbefogadott gyermeke(i), házastársa mint közeli hozzátartozók nem saját jogon, hanem a szolgálatban álló lelkész jogán használói a parókiának. Így a lelkész szolgálati viszonyának megszűnésével saját jogon elhelyezést nem igényelhetnek, a lelkésszel együtt elhelyezési igény nélkül kötelesek elhagyni a parókiát.

A lelkészi javadalmak az adott területre szolgálati megbízást kapott lelkészt, lelkészeket illeti meg. Más lelkész a parókiális jogok tiszteletben tartásával, az adott terület lelkésze érdekeinek sérelme nélkül láthat el javadalommal (stóla) járó szolgálatot. Több lelkész szolgálati megbízása esetén minden lelkészt a díjlevélben meghatározott javadalmazás illeti meg. Bár a beosztott lelkészt és a segédlelkészt a püspök rendeli ki egy szolgálati helyre, de lakhatásáról, javadalmazásáról, ellátásáról a fogadó egyházközség vagy intézmény köteles gondoskodni. Bár erről a jogosultság szintjén a törvény csak a segédlelkész esetében rendelkezik, de ez értelemszerűen vonatkozik a beosztott lelkészekre is. A beosztott lelkész szolgálati viszonyt keletkeztető okirata a kirendeléséről szóló határozat, de a szolgálat ellá-

tásának feltételeit ugyancsak díjlevél tartalmazza. A segédlelkész főszabály szerint még hallgatói jogviszonyban áll valamelyik lelkészképző felsőoktatási intézménnyel, így onnan ösztöndíjra jogosult, lakhatási feltételeit a fogadó egyházközségnek, intézménynek kell biztosítani úgy, hogy önmagának és családjának az önálló lelkésztől (gyülekezeti lelkész, intézményi lelkész) független léttérrel rendelkezzen.

A lelkészi javadalmak a szolgálati viszony ideje alatt illetik meg a lelkészt. Az állásfenntartó javadalombiztosítási kötelezettsége csak a szolgálati viszony fennállása alatt van érvényben, és csak a szolgálatot ellátó lelkész a jogosultja. Hozzá tartozója pusztán e minőségében – még ha lelkész is – javadalmasra nem tarthat igényt. Természetesen, ha az adott egyházközség javára munkát végez vagy szolgáltatást nyújt (pl. ellátja a kántori, harangozói, temetőgondnoki teendőket), e tevékenysége díjazható, de ez nem a lelkészi szolgálattal kapcsolatos javadalomnak, hanem munkavégzésnek minősül, így jogvita esetén – figyelemmel az 1994. évi II. tv. 9. § (1) bekezdésére – a világi bíróság rendelkezik joghatósággal a vita elbírálására.

Szociális és időskori ellátáshoz való jog

95. § A lelkész a Magyarországi Református Egyház lelkészeinek ellátásáról és nyugdíjintézetéről szóló törvényben meghatározott feltételek teljesítése esetén jogosult a nyugdíjellátásokra.

96. § A nyugdíjba vonult és parókiáról kiköltözött egyházközségi lelkész egyszeri nyugdíjrendszerű juttatásra jogosult. Ennek mértékét a Zsinati Tanács határozza meg. Ugyanilyen mértékű támogatásra az egyházi intézményi lelkész is jogosult.

A törvény e szakaszában csak deklarálja a lelkész szociális és időskori ellátáshoz való jogát. A részletes szabályokat külön törvény, a Magyarországi Református Egyház ellátásáról és Nyugdíjintézetéről szóló 2002. évi II. tv. tartalmazza. E törvény értelmében a lelkészt megilleti a törvényben megállapított feltételek teljesülése esetén az öregségi nyugdíj-kiegészítés, a rokkantsági nyugdíj-kiegészítés, résznyugdíj, kivételes résznyugdíj, az elhunyt lelkész hozzátartozóit az özvegyi nyugdíj-kiegészítés, árvaellátás, szülői szociális segély.

A parókiát a nyugdíjba vonulás okán elhagyó lelkészt az elvárt öngondoskodás mellett az Egyház egyszeri nyugdíjszerű juttatással segíti. Mértékét a Zsinati Tanács határozza meg. E két forrás együtt biztosítja a szolgálatában kiérdemesült lelkész méltó elhelyezését a nyugdíjas éveire.

Pihenéshez való jog

97. § (1) A szolgálatban álló lelkész jogosult legalább heti egy szolgálatmentes napot pihenőnapként igénybe venni.

(2) A gyülekezeti lelkész esetén a szolgálatmentes pihenőnap valamely hét-köznapi napra esik. Az állandó pihenőnapot be kell vezetni az egyházközség missziói munkatervébe, kell jelentenie a szolgálati felettesnek, és gondoskodnia kell az esetlegesen arra a napra eső szolgálatok ellátásáról.

(3) Az esperes munkaszüneti napok kiadhatósága érdekében egyházmegyei ügyeleti rendet alakíthat ki.

(4) Az intézményi lelkészek pihenőnapja az intézmény rendjéhez igazodik. Amennyiben az eltér a világi jogszabályok szerint meghatározott munkaszüneti napoktól, azt a díjlevélben rögzíteni kell.

(5) Hivatalos szolgálat céljából igénybevett heti szolgálatmentes pihenőnap legfeljebb két héten belül pótolható.

98. § (1) Szolgálatban álló önálló egyházközségi lelkészt évente 30 naptári nap fizetett szabadság illeti meg.

(2) Szabadsága megkezdése előtt legalább 8 nappal írásban tájékoztatni kell erről az esperest, a helyettes személyének bejelentésével egyidejűleg. Amennyiben a lelkész a helyettesítésről maga nem tud gondoskodni, úgy a szabadság időpontjáról 15 nappal korábban kell az esperest tájékoztatni azzal a kéréssel, hogy az egyházmegye gondoskodjon a helyettesítésről. Ilyen esetben 15 napnál hosszabb szabadságot a lelkész folyamatosan nem vehet ki.

99. § Egyházközségbe beosztott, beosztott lelkész szabadsága nem lehet kevesebb mint 21 naptári nap. Mértékéről és kiadásának rendjéről az elnök-lelkész rendelkezik, azonban 5 napot meghaladó szabadság esetén ezt legalább a szabadság megkezdése előtt 15 nappal egyeztetni kell.

100. § Intézményi lelkész esetén a szabadság mértéke az intézményre vonatkozó hatályos jogszabályok szerint kerül kiszámításra, a szabadság kiadásának joga az intézményvezetőt, vagy vezető lelkész esetén a fenntartót illeti meg.

101. § A lelkésznek a rendes szabadságon túl 14 év alatti gyermekenként és évenként további 2 naptári nap pótszabadság illeti meg.

102. § A szabadságot az esedékesség évében kell kiadni, azt legfeljebb a következő naptári év március 31. napjáig lehet átvinni.

103. § A lelkészt szabadsága idejére stóla nélküli egy hónapra eső pénzbeli javadalma illeti meg.

Bár a lelkészi szolgálat 24 órás szolgálatot jelent, az Egyház lelkészének is szüksége van pihenésre, hogy szolgálatát a lehető legmagasabb szinten tudja ellátni, szabad időre, amelyet gyermekei nevelésére, a velük való foglalkozásra, a közös

szabadidő eltöltésre, közös nyaralásra fordíthat. Az e törvény 91. § (1) bekezdés a) pontja kötelezettségként is előírja a lelkész számára, hogy *ápolja és óvja testi-lelki egészségét*, hogy ennek hiánya ne akadályozza meg szolgálatait, ezért a törvény, elismerve a lelkész pihenéshez való jogát, immár részletesen szabályozza azt.

a) szolgálatmentes pihenőnap

A lelkész jogosult heti egy nap szolgálatmentes pihenőnapra, amely természetesen csakis hétköznapi napra eshet. A gyülekezeti lelkésznek a vasárnap szolgálatmentes pihenőnapnak nem adható ki. Abban az esetben, ha egyházi ünnepnap arra a hétköznapi napra esik (pl. hétfő, csütörtök, péntek), amely egyébként a lelkész számára engedélyezett szolgálatmentes pihenőnap, ehelyett az adott héten részére másik pihenőnapot kell biztosítani. A szabályozás érdekében a törvény előírja, hogy a lelkész szolgálatmentes pihenőnapját az egyházközség missziói munkatervében kell rögzíteni, a szolgálati felettesnek (esperesnek, püspöknek) jelenteni kell. Az ezeken a napokon ellátandó szolgálatok megszervezéséről elsődlegesen a lelkésznek kell gondoskodni. Figyelemmel azonban arra, hogy a tipikusan egy lelkészes egyházközségek esetében a helyettesítő lelkész más egyházközség lelkésze lehet, e szolgálatok ellátásának összehangolása érdekében a szolgálatmentes pihenőnapok és a helyettesítési rend meghatározása érdekében az esperesnek kell ügyeleti rendet kialakítania. Bár ezt a törvény nem teszi kötelezővé, de a tervezhetőség és számonkérhetőség szempontjából elkészítése ajánlatos.

A lelkész szolgálati pihenőnapján is elláthat *eseti jellegű szolgálatot* (pl. temetés). Amennyiben ez a teljes napot igénybe veszi, jogosult a hét más napján, a missziói munkatervben meghatározott napon szolgálatmentes pihenőnapra, de érte többletjuttatásra nem jogosult. *Hivatalos szolgálat* (pl. választott tisztségének megfelelő gyűlésen, értekezleten való egész napos részvétel) ellátása esetén két héten belül más napon jogosult igénybe venni pihenőnapját.

Az intézményi lelkész szolgálatmentes pihenőnapjának meghatározása az intézményben folyó munka végzéséhez igazodik. Így részére a világi jogszabályok által meghatározott napok a szolgálatmentes pihenőnapok (szombat, vasárnap). Ha az adott intézmény munkarendje a világi jogszabályok által meghatározottaktól eltér, az intézményi lelkész szolgálatmentes pihenőnapját a díjlevélben kell meghatározni (pl. az elítélteket heti munkarendben foglalkoztató büntetés-végrehajtási intézetekben a börtönlelkészek esetében a vasárnap nem lehet szolgálatmentes pihenőnap).

b) fizetett szabadság

A szolgálatban álló *önálló egyházközségi lelkészt* évente 30 *naptári nap* fizetett szabadság illeti meg. Ez azt jelenti, hogy az egybefüggően kivett szabadságba az egyébként heti szolgálatmentes pihenőnapként meghatározott naptári nap

is beleszámít (hétfőtől vasárnapig 7 nap szabadság). Ha a helyettesítéséről maga a lelkész gondoskodik, a szabadság kivételéről annak megkezdése előtt 8 nappal a helyettesítő lelkész megnevezésével írásban tájékoztatja az esperest. Tekintettel arra, hogy a törvény tájékoztatási kötelezettséget ír elő, nem kell engedélyt kérnie a szabadság kivételére. Ha a lelkész maga nem tud helyettesítéséről gondoskodni, a szabadság megkezdése előtt 15 nappal kell írásban tájékoztatnia az esperest, s kérni, hogy a helyettesítésről az esperes gondoskodjék. Nem elegendő önmagában a 15 napos határidő betartása, az esperesnek tudnia kell azt, hogy a lelkész gondoskodott-e a helyettesítésről, vagy azt neki kell megszerveznie. Ha az esperestől kér helyettest a szabadság idejére a lelkész, törvényi rendelkezés folytán egybefüggően 15 napnál hosszabb szabadságot nem vehet ki. Ez a törvényi rendelkezés azonban nem imperatív, tehát ellenkező magatartást nem tűrő, azt kizáró rendelkezés, így az esperes hozzájárulásával 15 napnál hosszabb szabadság is igénybe vehető, de ekkor már az esperes engedélye szükséges, nem elegendő a tájékoztatási kötelezettség teljesítése.

Egyházközségbe beosztott, beosztott lelkész esetén a szabadság legkisebb mértéke 21 naptári nap. Tényleges mértékéről és kiadásának rendjéről az elnök-lelkész rendelkezik, 5 napot meghaladó szabadság esetén ezt a szabadság előtt 15 nappal egyeztetni kell. A törvény e szövegezéséből az tűnik ki, hogy a beosztott lelkész is maga dönt a szabadság kivételéről, nem kell hozzá az elnök-lelkész engedélye, a beosztott lelkészt is csak egyeztetési kötelezettség terheli, de épp ez utóbbi kitétel folytán döntési lehetősége korlátozottabb a gyülekezeti lelkészéhez képest. Ha ugyanis az egyeztetés nem a beosztott lelkész igényének megfelelő konszenzussal zárul, a beosztott lelkész az általa kért időben vagy tartammal nem veheti ki szabadságát.

Intézményi lelkész fizetett szabadságát annak mértékét, kiadását illetően az adott intézményre vonatkozó állami vagy egyházi jogszabályok alapján kell kiadni. A szabadság kiadásának joga az intézményvezetőt, az intézményt vezető lelkész esetében a fenntartót illeti meg. Ha a vonatkozó jogszabályok nem határoznak meg szabadságolási rendet, a szabadság kivételének rögzített idejét (pl. tanintézményekben a tanítási szünetekhez igazodóan), a szabadság kiadását kérelmezni kell, s azt a vezető vagy fenntartó engedélyezi. Ez esetben a vezető, fenntartót illeti meg az engedélyezés joga, de nyilvánvalóan a vezetőnek, fenntartónak az alkalmazott jogszerű igényét, indokait figyelembe kell venni, hátrányos megkülönböztetés nem alkalmazható, az engedélyezési joggal visszaélni nem lehet.

A fizetett szabadságot az adott naptári évben, indokolt esetben a következő naptári év március 31-ig kell kiadni. A törvény nem tartalmaz rendelkezést a lelkész önhibáján kívüli ok miatt kivenni nem tudott szabadság megváltásáról. Ilyen esetben a méltányosság elve alapján a szolgálati előljáró intézkedésével a szabadság ezt követő időben is kiadható, vagy e napokra eső pénzbeli juttatás kifizetése mellett megváltható. A törvény szövegének helyes értelme szerint a lelkészt szabadsága idejére a stóla nélkül számított pénzbeli javadalmazásának arányos része

illeti meg. A nem szabadságon töltött időre természetesen a stólát (stólamegváltást) is tartalmazó pénzbeli javadalmazásra jogosult.

c) fizetett pótszabadság

A gyermekét nevelő lelkésznőt a rendes szabadságon túl minden 14 év alatti gyermeke után évente további 2 nap fizetett szabadság illeti meg.

d) tanulmányi szabadság

A Zsinat által meghatározott képzéseken való részvétel, illetve a képzéshez kapcsolódó vizsgakötelezettség teljesítése érdekében a lelkészt vizsgánként 2 nap tanulmányi szabadság illeti meg.

e) rendkívüli szabadság

A tudományos tevékenységet folytató lelkésznek a szolgálati helye szerint illetékes püspök 5 évente 3 hónap rendkívüli szabadságot adhat. A rendkívüli szabadság idejére az addigi pénzbeli javadalmazására jogosult a lelkész.

Tanuláshoz való jog

104. § (1) A lelkészt megilleti az a jog, hogy magát folyamatosan képezze és ennek érdekében tanulmányokat folytasson.

(2) A képzésen részvételt és az ehhez szükséges szabadidőt minden lelkésznek biztosítani kell. Ennek mértéke évente 8 naptári nap. Amennyiben a képzés vizsgakötelezettséggel is jár, úgy vizsgánként 2 nap tanulmányi szabadság is megilleti a lelkészt a Zsinat által meghatározott képzésen való részvételhez.

(3) Ha az intézményi lelkész folytat tanulmányokat, az ebből eredő jogszármazásait és kötelezettségeit tanulmányi szerződésben kell rögzíteni.

105. § Az illetékes püspök a tudományos tevékenységet folytató lelkésznek 5 évente 3 hónap rendkívüli szabadságot adhat. A rendkívüli szabadság idejére pénzbeli javadalma folyamatosan megilleti.

A jogok és kötelezettségek összhangját hivatott szolgálni az állandó önképzési kötelezettség előírása és a tanuláshoz való jog biztosítása. A lelkész e törvény 91. § (1) bekezdésben előírt kötelessége, hogy az istentiszteleti alkalmakra felkészüljön, azokat az egyház rendtartása szerint pontosan megtartsa, gondoskodjon a sákramentumok hitvallásaink szerinti helyes kiszolgáltatásáról, továbbá, hogy magát a teológiai tudományokban és a szolgálat ellátásához szükséges ismeretekben állandóan tovább képezze. E kötelezettségek teljesítése nélkül a hivatásbeli feladatok ellátása sérülne. Ezért a Zsinat szabályrendelettel kötelezte a lelkészeket

állami rendszerből táppénzt nem kapnak, így az állást fenntartó kötelezettségeként határozza meg a törvény a lelkész keresőképtelenségének idejére szóló ellátás folyósítását.

A *gyülekezeti lelkész* a keresőképtelenség időtartamáig, de legfeljebb egy évig a stóla nélküli átlagjavadalom 100 %-át, ezt követően a javadalom 70 %-át kapja táppénz címen. Egy éven túli keresőképtelenség esetén a táppénz folyósítását a presbitérium kérelmére az esperes engedélyezi. A pénzbeli javadalom mellett a lelkészt megilleti a parókiahasználati joga is változatlan költségviselési szabályok mellett, rendkívüli méltánylást érdemlő esetekben legfeljebb két éves időtartamig.

Intézeti lelkész esetében a táppénz az intézet dolgozóinak betegellátásával azonos módon és mértékben kerül meghatározásra, azonban az intézeti lelkész munkáltatójának a tartási kötelezettség címén járó összeget teljes egészében folyósítani kell.

A törvény sajnálatos módon nem szabályozza az egészségügyi alkalmatlanság esetén követendő eljárást, így a rokkantsági nyugdíj-kiegészítésre még nem jogosult lelkész szolgálati viszonyának megszűntetése esetére jogszabályi rendelkezések nincsenek. Így eseti jelleggel kerülhet sor méltányossági alapon az egy évnél hosszabb ideje táppénzes állományban lévő lelkész javadalommal ellátására, vagy indokolt esetben a 107. § (3) bekezdés szerinti rendszeres támogatás formájában tud segíteni az Egyház a szolgálatát betegsége miatt ellátni nem tudó lelkészén. Két év után megszűnik a lelkész parókia használati joga, de a törvény a 89. § (2) bekezdésében felsorolt szolgálati viszony megszűnési okok között az egészségügyi alkalmatlanságot nem nevesíti. Ennek ellenére megszűntnek kell tekinteni annak a lelkésznek a szolgálati viszonyát, aki tartósan nem képes szolgálatát ellátni. Ehhez egy objektív határidőt kellene hozzárendelni, amely igazodhat a 2 éves parókiahasználati joghoz. Törvényi szabályozásig a megszűnés a 106. § (5) bekezdése alapján bírálható el. Ezt követően a nyugdíjtörvény 39. §-a alapján kivételes eljárás keretében folyósított ellátást kaphat a lelkész, ha pl. a rokkantsági nyugdíj-kiegészítés feltételei még nem állnak fent. Ennek fedezetét a Zsinat költségvetése biztosítja.

A betegség idején a helyettesítésről az esperes vagy az állásfenntartó gondoskodik. A betegség, továbbá a felgyógyulás tényét a gyülekezeti lelkész esetében a lelkész, a lelkész hozzátartozója, ennek hiányában a presbitérium orvosi igazolással dokumentálja.

Nem hagyhatók figyelmen kívül a munkaalkalmasságra vonatkozó állami előírások. E törvényi rendelkezések valamennyi magyarországi munkavállalóra, így az egyházzal szolgálati viszonyban álló lelkészekre is vonatkoznak. Így a 30 napot meghaladó tartamú táppénzt követően kötelező a rendkívüli egészségügyi alkalmassági vizsgálat, ennek hiányában a lelkész nem léphet szolgálatba. Különösen így van ez állami költségvetési forrásokból (is) gazdálkodó, lelkészeket foglalkoztató intézmények (kórház, börtön, oktatási intézmények) esetében. E kötelezettség betartását elmulasztó munkahelyi vezetők tetemes összegű munkavédelmi bírság kiszabását kockáztatják.

Segélyek, támogatások

107. § (1) A lelkész gyermekének megszületésekor vagy közeli hozzátartozójának halálakor egyszeri, egyházkerületi szabályrendeletben meghatározott mértékű segélyre jogosult.

(2) **Közeli hozzátartozó:** a lelkész szülei, gyermeke(i), örökbefogadott gyermeke(i), házastársa.

(3) **Eseti – meghatározott eseményhez kötött – vagy rendszeres támogatásban** lehet részesíteni a szociálisan rászoruló, vagy váratlan, rendkívüli helyzetbe került lelkészeket, lelkész-családokat.

108. § A segélyezés és támogatás rendszerét, annak mértékét az egyházmegye, egyházkerület és intézményfenntartók évenkénti költségvetésében kell meghatározni.

A törvény meghatározza azokat az okokat, amikor rendkívüli eset folytán a lelkész vagy családtagjai eseti jelleggel vagy tartósan anyagi segítségre, *segélyre* szorulnak. A törvény ezek közül a gyermek születését, közeli hozzátartozó halálát nevesíti. Meghatározza a közeli hozzátartozói kört: a lelkész szüleit, gyermekét, örökbefogadott gyermekét és házastársát.

Eseti vagy rendszeres támogatást kaphat a szociálisan rászoruló, vagy váratlan, nehéz helyzetbe került lelkész vagy lelkészcsalád. Folyósítása minden esetben kérelemre történik. A kérelmet előterjeszheti a lelkész, a lelkész hozzátartozója vagy gyülekezeti lelkész esetében a presbitérium. A kérelmet gyülekezeti lelkész esetében az esperesnél, intézeti lelkész esetében a munkáltatói jogokat gyakorló intézményi vezetőnél, az intézetet vezető lelkész esetében az intézményfenntartónál kell előterjeszteni.

A segélyezés és a támogatás rendszerét, mértékét az egyházkerületek, egyházmegyék és intézményfenntartók az éves költségvetésükben határozzák meg. Fix összegben kell meghatározni a születési és a temetési segély mértékét, a támogatás összegét a felső határ megállapításával kell meghatározni azzal, hogy a folyósítandó támogatás konkrét mértékének megállapításáról az **esperes, a püspök vagy az intézményvezető, állásfenntartó az eset összes körülményeinek alapos mérlegelése alapján** dönt. E költségvetési tételt a kialakult, felhasználási gyakorlatnak megfelelő, átlagos összeggel célszerű tervezni azzal, hogy e tételnek felülről nyitottnak kell lenni, hogy az indokolt mértékű folyósítás a tartalékokból minden esetben finanszírozható legyen.

Gyermeket nevelő lelkészek jogai

109. § (1) A lelkész nő gyermeke születése, örökbefogadás és 3 éves koráig történő nevelése érdekében szolgálatát szüneteltetheti. Ugyancsak megilleti a

c) a rehabilitációs járadék, rehabilitációs ellátás folyósításának idejét.

A terhességi-gyermekágyi segély a szülési szabadságnak megfelelő időtartamra, de legfeljebb a gyermek születését követő 168. napig jár, kivéve a jogszabály szerint a koraszülött gyermekek esetében a szülési szabadságra vonatkozó rendelkezés alkalmazásakor.

Terhességi gyermekágyi segély a szülési szabadságnak megfelelő időtartam még hátralévő tartamára

a) annak a nőnek is jár, aki a csecsemőt örökbefogadási szándékkal nevelésbe vette, a gondozásba vétel napjától,

b) annak a gyámnak is jár, aki a csecsemőt jogerős döntés alapján gondozza, a kirendelés napjától,

c) a csecsemőt gondozó vér szerinti apának is jár, ha a szülő nő az egészségügyi szolgáltató által – az e törvény végrehajtására kiadott kormányrendeletben meghatározott adattartalmú nyomtatvány szerint – igazoltan, az egészségi állapota miatt kikerül abból a háztartásból, ahol a gyermeket gondozzák, az igazoláson feltüntetett naptól ezen egészségi állapot fennállásáig,

d) a csecsemőt gondozó vér szerinti apának is jár, ha a szülő nő meghal, az elhalálozás napjától,

e) annak a férfinak is jár, aki a csecsemőt örökbefogadási szándékkal nevelésbe vette, ha a gyermeket vele együtt örökbe fogadni szándékozó nő az egészségügyi szolgáltató által – az e törvény végrehajtására kiadott kormányrendeletben meghatározott adattartalmú nyomtatvány szerint – igazoltan, az egészségi állapota miatt kikerül abból a háztartásból, ahol a gyermeket gondozzák, az igazoláson feltüntetett naptól ezen egészségi állapot fennállásáig,

f) annak a férfinak is jár, aki a csecsemőt örökbefogadási szándékkal nevelésbe vette, ha a gyermeket örökbe fogadni szándékozó nő meghal, az elhalálozás napjától,

g) annak a férfinak is jár, aki a csecsemőt egyedül vette örökbefogadási szándékkal nevelésbe, a gondozásba vétel napjától.

Nem jár terhességi-gyermekágyi segély a biztosítottnak

a) a szülési szabadságnak arra a tartamára, amelyre a teljes keresetét megkapja,

b) ha bármilyen jogviszonyban díjazás – ide nem értve a szerzői jog védelme alatt álló alkotásért járó díjazást, a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszonyban végzett tevékenység díjazását és a személyi jövedelemadó-mentes tiszteletdíjat – ellenében munkát végez, vagy hatósági engedélyhez kötött keresőtevékenységét személyesen folytatja. Annak a biztosítottnak, aki a keresetét részben kapja meg, csak az elmaradt keresete után jár terhességi-gyermekágyi segély.

Mindezek figyelembevételével jogellenes az a gyakorlat, ha a lelkész nő vagy a lelkész igényli ezt az állami ellátási formát, de ennek ellenére a szolgálat ellátására hivatkozással az egyházközség vagy az állásfenntartó által folyósított pénzbeli javadalmazást is felveszi.

A terhességi-gyermekágyi segély a jövedelem naptári napi átlagának 70%-a. A terhességi-gyermekágyi segély naptári napi összegének megállapítására vonatkozó részletes szabályokat a Kormány rendeletben állapítja meg.

Az *egyházi nyugdíjtörvény* 40. § (3) bekezdése alapján a segély összegének kiszámításához a lelkész nő azon javadalmát kell alapul venni, amely után a lelkész nő a Lelkészi Nyugdíjintézetnek járadékot fizetett a szülés hónapját megelőző 24 hónap javadalmainak számtani átlaga alapján. Az így számított havi javadalmi átlag 70%-at kell a segély alapösszegének tekinteni, amelyből levonásra kerül a lelkész nők számára az állami társadalombiztosítás által folyósított gyes összege. Az egyházi szociális segély nem lehet kevesebb, mint a gyes 50%-a. Az így számított szociális segély a szolgálati jogviszony szünetelésének idejére, *de legfeljebb a gyermek két éves koráig jár.*

Amennyiben a lelkész nő a szülés időpontjában lelkészi szolgálati jogviszonyban áll, de előtte nem rendelkezett 24 hónap befizetéssel (mert javadalmát nem tudta felvenni vagy tanulói jogviszonyban állt), a Lelkészi Nyugdíjintézet által folyósított *szociális segély* összege az állam által meghatározott mindenkori gyes összegének 50%-a. Az így kiszámított szociális segély a szolgálati jogviszony szünetelésének idejére, *de legfeljebb a gyermek két éves koráig jár. A gyermek 2 éves kora után, a gyermek 3 éves koráig –* illetőleg amíg a lelkész az állami rendszerből GYES-re jogosult – a Lelkészi Nyugdíjintézet a jogviszonyát szüneteltető lelkész részére gyermekgondozási szociális segélyként a GYES összegének 50%-át folyósítja.

A segély igénybevételének feltétele, hogy az igénylő a világi jogszabályoknak megfelelő, valamint a Nyugdíjintézet által előírt igazolásokat előzetesen a Nyugdíjintézetnek szolgálati úton benyújtsa. A segélyként fizetendő összeg megállapításáról és kiszámítási módjáról a Nyugdíjintézet vezetője határozatot hoz, melyet megküld a kérelmezőnek, az illetékes esperesnek, valamint annak az egyházi szervezetnek, intézménynek, ahol a lelkészi jogviszonya szünetel. A gyermekágyi és gyermekgondozási szociális segély jogcímen kifizetett összegeket az MRE költségvetéséből fél-évente, június, illetve december hónap utolsó napjáig megteríti a Nyugdíjintézetnek.

b) Gyermekgondozási díj

Gyermekgondozási díjra jogosult

a) a biztosított szülő, ha a gyermekgondozási díj igénylését – a gyermeket szülő anyja esetén a szülést – megelőzően két éven belül 365 napon át biztosított volt,

b) a terhességi-gyermekágyi segélyben részesült anyja, akinek a biztosítási jogviszonya a terhességi-gyermekágyi segély igénybevételének időtartama alatt megszűnt, feltéve, hogy a terhességi-gyermekágyi segélyre való jogosultsága a biztosítási jogviszonyának fennállása alatt keletkezett, és a szülést megelőzően két éven belül 365 napon át biztosított volt, **és a gyermeket saját háztartásában neveli.**

Az a) pont alkalmazásakor nem tekinthető szülőnek a nevelőszülő és a helyettes szülő.

A gyermekgondozási díjra történő jogosultsághoz szükséges előzetes 365 napi biztosítási időbe be kell számítani

a) a biztosítás megszűnését követő baleseti táppénz idejét,

b) a közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán egy évnél hosszabb ideig folytatott tanulmány idejéből 180 napot,

c) a rehabilitációs járadék, rehabilitációs ellátás folyósításának idejét.

A gyermekgondozási díj legkorábban a terhességi-gyermekágyi segély, illetőleg az annak megfelelő időtartam lejártát követő naptól a gyermeket szülő anyja esetében a szülést, egyéb esetben a jogosultságot megelőző 2 éven belül megszerzett biztosításban töltött napoknak megfelelő időtartamra, de legfeljebb a gyermek 2. életévének betöltéséig jár. Ikergyermek esetén a gyermekgondozási díj a terhességi-gyermekágyi segély, illetőleg az annak megfelelő időtartam lejártát követő naptól az előző bekezdésben meghatározott időtartamot követően további 1 évig jár. Abban az esetben, ha a gyermekgondozási díjra jogosult a jogosultság megszerzésekor vagy azt megelőző 2 éven belül jogosult volt gyermekgondozási díjra, a gyermekgondozási díj folyósításának időtartama nem lehet rövidebb a korábbi gyermekgondozási díj (1) bekezdés alapján megállapított időtartamánál, és ezen gyermekgondozási díj folyósításának időtartama nem hosszabbodik meg a korábbi terhességi-gyermekágyi segély, gyermekgondozási díj, gyermekgondozási segély jogosultsági idejével.

Nem jár a gyermekgondozási díj, ha

a) a jogosult a gyermek 1 éves kora előtt bármilyen jogviszonyban díjazás –

ide nem értve a szerzői jog védelme alatt álló alkotásért járó díjazást és a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszonyban végzett tevékenység díjazását – ellenében munkát végez vagy hatósági engedélyhez kötött keresőtevékenységét személyesen folytatja;

b) a jogosult a gyermek 1 éves kora előtt – munkavégzés nélkül – megkapja a teljes keresetét, ha a keresetét részben kapja meg, csak az elmaradt kereset után jár gyermekgondozási díj;

c) a jogosult egyéb rendszeres pénzellátásban – ide nem értve a táppénzt, a baleseti táppénzt, a terhességi-gyermekágyi segélyt, a gyermekgondozási díjat, a gyermekgondozási támogatást, az álláskeresői járadékot és segélyt, a vállalkozói és a munkanélküli járadékot, valamint az álláskeresőt ösztönző juttatást – részesül;

d) a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezték, nevelésbe vették, továbbá ha harminc napot meghaladóan bentlakásos szociális intézményben helyezték el;

e) a gyermeket napközbeni ellátást biztosító intézményben (bölcsőde, családi napközi, házi gyermekfelügyelet) helyezték el, kivéve, ha a gyermek 1 éves kora után a jogosult keresőtevékenységet folytat, továbbá ide nem értve a rehabilitációs, habilitációs foglalkozást nyújtó intézményi elhelyezést;

f) a jogosult előzetes letartóztatásban van vagy szabadságvesztés, elzárás büntetését tölti;

g) a gyermekgondozási díj első igénybevétele a gyermek **egy éves kora után kezdődik**, az első igénybevétel első napjától számított 60 napig, ha a jogosult bármilyen jogviszonyban díjazás – ide nem értve a szerzői jog védelme alatt álló alkotásért járó díjazást és a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszonyban végzett tevékenység díjazását – ellenében munkát végez vagy hatósági engedélyhez kötött keresőtevékenységet személyesen folytat, kivéve, ha az igénylő a gyermekre tekintettel terhességi-gyermekágyi segélyt vett igénybe, vagy a gyermekgondozási díjban részesülő meghal.

A gyermekgondozási díj a jövedelem naptári napi átlagának 70 százaléka, de legfeljebb havonta a mindenkori minimálbér kétszeresének 70 százaléka, azzal, hogy az ellátás naptári napi összege a szerződés szerinti jövedelem harmincad részét nem haladhatja meg. Ha a biztosított egyidejűleg fennálló több jogviszony alapján jogosult gyermekgondozási díjra, a jogviszonyonként megállapított díjak összegét egybe kell számítani, az ellátás összege egybeszámítás esetén sem haladhatja meg az (1) bekezdésben megállapított legmagasabb összeget. Ha a biztosított

több gyermek után jogosult egyidejűleg gyermekgondozási díjra, úgy a folyósítható maximális összeget gyermekenként kell megállapítani.

Gyermekgondozási díjra jogosult az a szülő nő is, aki az alábbi feltételek mindegyikének megfelel:

a) a 42/A. § alapján gyermekgondozási díjra nem jogosult,

b) a gyermeke születését megelőző két éven belül államilag elismert felsőoktatási intézményben magyar nyelvű nappali képzésben legalább két félév aktív hallgatói jogviszonnyal rendelkezik, azzal, hogy egy félévre csak egy aktív hallgatói jogviszony vehető figyelembe,

c) a gyermeke a b) pont szerinti hallgatói jogviszony fennállása alatt vagy a hallgatói jogviszony szünetelését, illetve megszűnését követő 1 éven belül születik,

d) a gyermeket saját háztartásában neveli,

e) magyar állampolgár vagy másik EGT tagállam állampolgára, és

f) a születés időpontjában rendelkezik magyarországi bejelentett lakóhellyel.

Az így megállapított gyermekgondozási díj a gyermek születésének napjától a gyermek 1 éves koráig jár. E pont alapján gyermekgondozási díjra a vér szerinti apa akkor jogosult, ha a szülő nő

a) meghal, vagy

b) az (1) bekezdés b)–f) pontjában foglalt feltételek valamelyikének nem felel meg és a 42/A. § alapján gyermekgondozási díjra nem jogosult.

A vér szerinti apa részére a gyermekgondozási díj a (2) bekezdésben meghatározott jogosultsági időből igénybe nem vett időszakra jár, de legfeljebb a gyermek 1 éves koráig.

A gyermekgondozási díj havi összege

a) a felsőfokú alapképzésben, felsőfokú szakképzésben vagy felsőoktatási szakképzésben, valamint a szakirányú továbbképzésben részt vevő hallgató esetén a jogosultság kezdő napján érvényes kötelező legkisebb munkabér,

b) a mesterképzésben, egységes, osztatlan képzésben vagy doktori képzésben részt vevő hallgató esetén a jogosultság kezdő napján érvényes garantált bérminimum 70 százaléka.

Ismételten fel kell hívni a figyelmet arra, hogy jogellenes az a gyakorlat, ha a lelkésznek vagy a lelkész igényli ezt az állami ellátási formát, de ennek ellenére a szolgálat ellátására hivatkozással az egyházköztség vagy az állásfenntartó által folyósított pénzbeli javadalmazást is felveszi.

IX. fejezet NYILVÁNTARTÁS ÉS ADATSZOLGÁLTATÁS

110. § Az egyház a lelkészi végzettségű egyháztagokat – lelkészi szolgálati viszonyuk keletkezése előtt, szolgálati viszonyuk alatt, valamint passzív egyházi jogviszonyuk (rendelkezési állomány, szünetelés, nyugdíj) alatt is – nyilvántartja.

A törvény új alapokra helyezi a lelkészi végzettségű egyháztagok nyilvántartási rendjét. Mindez a lelkészi életpályához kapcsolódik. Az Egyház már akkor nyilvántartásba kívánja venni a lelkészi hivatásra felkészült egyháztagját, ha a szakirányú felsőfokú végzettséget megszerezte, de még nem állt szolgálatba. Ekkor létrejön az egyházi jogviszony, amely szolgálatba állítással egyházi szolgálati viszonyra szélesedhet. A nyilvántartás fennáll az aktív és a passzív szolgálat alatt is. A nyilvántartás ekként kiterjed arra az időszakra is, ha a lelkész még nem áll szolgálati viszonyba, szolgálati viszonyba állt, de e szolgálati viszonyát szünetelteti és erre tekintettel rendelkezési állományba került vagy nyugdíjba vonult.

111. § (1) Az érintett hittudományi kar/egyetem/akadémia a hallgatói jogviszony megszűnését követő 8 napon belül a nyilvántartáshoz szükséges adatokat – az intézmény anyakönyvében szereplő adatok hitelesített másolatával – megküldi, amely egyházkerületből kapta az ajánlást. Az egyházkerület püspöke ennek alapján törzskönyvet nyit és vezet az egyházkerületében lévő lelkészi képesítésű egyháztagokról. Az első szolgálatba állítás alkalmával az egyházkerület az adatokat megküldi a szolgálat szerint illetékes egyházmegyének.

(2) Amennyiben a hallgató már a diploma megszerzése előtt egyházi felhatalmazást kap, (exmisszus), úgy rá ugyanez a szabályozás érvényes.

112. § (1) Az első nyilvántartási hely a kirendelésre jogosult püspök hivatala, ahova a hittudományi kar/egyetem/akadémia a diploma kiadását követő 8 napon belül megküldi a törzskönyvezéshez szükséges adatokat, az intézmény anyakönyvében szereplő adatok hitelesített másolatával. Amennyiben a hallgató már a diploma megszerzése előtt szolgálatba áll, úgy rá ugyanez a szabályozás érvényes.

(2) Az egyházkerület püspöke ennek alapján törzskönyvet nyit és a később-

biekben az alábbi szabályok szerint vezet az egyházkerületében lévő lelkészi képesítésű egyháztagokról.

(3) Az egyházkerület püspöke a törzskönyv megnyitásáról értesíti a kirendeléssel érintett egyházmegye esperesét.

(4) A törzskönyvben minden további változás csak a szolgálati úton benyújtott, a dokumentum esperes által hitelesített másolata alapján történhet.

A nyilvántartásba vételhez a hallgató oktatási intézménye a hallgatói jogviszony megszűnését követő 8 napon belül küldi meg a hallgató személyes adatait és a diploma megszerzéséről szóló igazolást vagy a diploma másolatát annak az egyházkerületnek a püspöki hivatalához, akitől a hallgató a felvételhez szükséges ajánlást kapta. Az adatközlésnek az e törvény 116. §-a szerinti adatokat kell tartalmaznia. Az adatközléshez kötelezően mellékelendő, az e törvény 115. §-ában felsorolt okiratokat a végzett hallgatónak kell rendelkezésre bocsátania, de ebben az első esetben az adatközlésre a törvény nem őt, hanem az oktatási intézményt kötelezi. Ennek alapján az adott egyházkerület püspöke törzskönyvet nyit a lelkészként végzett hallgatóról. Ha a hallgató már a tanulmányai folytatásakor exmisszusként kirendelést kap, a törzskönyv felvétele megtörténik, de ez esetben értelemszerűen a kirendelő püspök nyitja meg a törzskönyvet, s küldi meg a törzskönyvben szereplő adatokat a szolgálati hely szerint illetékes esperesnek. Amennyiben a lelkész más egyházkerületben kap szolgálati megbízást, az elbocsátó egyházkerület a fogadó egyházkerület püspöki hivatalának küldi meg a törzskönyvi kivonatot, ahol a szolgálatba lépett lelkészt nyilvántartásba veszik. Az elbocsátó egyházkerület püspöke pedig az adott egyházkerületben való szolgálat megszűnésének tényét vezeti be a lelkész törzskönyvébe.

A törzskönyv megnyitásáról a püspök értesíti annak az egyházmegyének az esperesét, amely egyházmegyében a lelkész szolgálati megbízást kapott. Ezt követően valamennyi változást az esperesi hivatalon keresztül kell továbbítani a püspöki hivatal részére, ahol a változások a törzskönyvben átvezetésre kerülnek.

113. § A lelkészi képesítésű személyek lelkészi jellegük megszűnéséig kötelesek az adataikban bekövetkezett változásokat – a változásokat igazoló dokumentumokkal együtt – 15 napon belül az adatszolgáltatásért felelős egyházmegyéhez bejelenteni. Ennek elmulasztásáig a segélyek és támogatások folyósítása szünetel.

Jelenteni kell a családi állapotban bekövetkezett változásokat az azt igazoló okiratok másolatának becsatolásával együtt (házasságkötés, válás, gyermekek születése, házastárs, gyermek halála, további diploma, tudományos fokozat megszerzése, lakcímváltozás és természetesen a szolgálati hely változása, bekebelezés helye és ideje, egyházi tisztségre való megválasztás, választott tisztség megszűnése, stb.). Elmulasztásukhoz ez a törvényhely csak a segélyek és támogatások folyósítása

szünetelését fűzi jogkövetkezményként, amelyek természetesen abban az esetben alkalmazhatók, amennyiben a folyósító a változás bejelentésének mulasztásáról bizonyítottan értesül.

Kérdésként merülhet fel, hogy a lelkész házasságának felbontása esetén annak ténye jelentése mellett a világi bíróság bontóperi ítéletének a másolatát is meg kell-e küldenie, továbbá terheli-e azonnali jelentéstételi kötelezettség, ha ilyen eljárást indít, vagy ellene ilyen eljárás indult. Ennek azért van jelentősége, mert Az egyházi bíraskodásról szóló 2000. évi I. tv. 30. § k, pontja értelmében fegyelmi vétésnek minősül a házassági kötelék lelkésznek felróható felbontása. Erre is tekintettel a közelmúltban módosított törvény 80. § (2) bekezdése értelmében a bíróság elnökségének hivatalból a tudomásszerzést követően azonnal meg kell indítani a fegyelmi eljárást, és ezzel egyidejűleg intézkedni kell a lelkész szolgálatból való felfüggesztéséről, ha a lelkész házassága felbontása iránt eljárást kezdeményezett vagy ellene ilyen eljárást indítottak, továbbá ha házastársától 3 hónapnál hosszabb ideje külön él. Bár a lelkész a 43. § (1) bekezdése alapján köteles a legjobb tudása szerint jóhiszeműen közreműködni az eljárás lefolytatásában, vallomástételre, nyilatkozattételre nem kötelezhető. Ez azt is jelenti, hogy önmagára nézve nem köteles terhelő vallomást tenni, és nem kötelező önmagát terhelő bizonyítási eszközöket, ekként a rá terhelő adatokat tartalmazó teljes írásos indoklásos ítéletet a hivatalból fegyelmi eljárás megindítására köteles egyházi előjárójának, a bíróságnak átadni. Ezért csak a személyes adataiban bekövetkezett változást köteles jelenteni, amely adott esetben családi állapotának megváltozását, nős vagy férjezett állapotának elvált családi állapotról történő megváltozását jelenti, s az ehhez kapcsolódó okiratot, adott esetben a bontóperi ítéletet köteles mellékelni az adatváltozás bejelentésekor. A személyes adatok védelmére vonatkozó állami szabályok ugyancsak azt indokolják, hogy az ítélet csatolásakor nem a teljes, indokolásos ítéletet, hanem csak annak a bontást kimondó rendelkező részét kell mellékelnie. Az ítélet indokolása tartalmazhat ugyanis olyan adatokat, tényeket, amelyek nem csak a lelkészre, hanem volt házastársára vonatkoznak és szenzitív adatnak minősülnek. Erről pedig a nem lelkész házastárs csak törvényi kötelezettség teljesítése, továbbá írásos beleegyezésével szolgáltatathat adatokat, a lelkész pedig nem hozhatja nyilvánosságra, nem oszthatja meg harmadik személlyel, illetve más személyek számára nem teheti hozzáférhetővé ezeket az adatokat, mert azzal bűncselekményt követne el.

114. § (1) Az egyházmegyének nyilvántartásba kell venni mindazokat, akik az adott egyházmegye területén levő:

a) egyházközségekben szolgálnak,

b) egyházi, állami, önkormányzati intézményben teljesítenek lelkészi, vagy lelkészi jellegű szolgálatot,

c) intézményi lelkészek esetén – kérelmükre – akik az egyházmegye területén rendelkeznek állandó lakóhellyel,

d) állandó lakóhellyel rendelkező nyugdíjas.

(2) A nyilvántartásba vétel illetékességét mind az egyházközségi lelkészek mind az intézményi lelkészek esetében a szolgálat helye határozza meg.

(3) A nyilvántartásba vételt csak azon jogcímen lehet megtagadni, hogy a lelkész nyilvántartása nem tartozik az egyházmegye illetékességi körébe.

A 111. és 112. § szerint a püspöki hivatalban a törzskönyv megnyitásával nyilvántartásba vett lelkészjelöltet, lelkészt főszabály szerint a szolgálati helye szerinti egyházmegye is nyilvántartja. A lelkész szolgálatba lépését követően valamilyeni adatszolgáltatás az esperesi hivatalon keresztül történik. Így az egyházmegye gyülekezeti lelkészei, az egyházmegye területén működő egyházi, állami, önkormányzati intézményben lelkészi vagy lelkészi jellegű szolgálatot ellátó személyek nyilvántartására az adott egyházmegyében is sor kerül.

E főszabály mellett az állandó lakóhely szerinti egyházmegye tartja nyilván azt az intézményi lelkészt, akinek szolgálati helye nem az adott egyházmegyében van ugyan, de nyilvántartását a lakóhelye szerinti egyházmegyében kéri, továbbá az állandó lakhely szerinti egyházmegye tartja nyilván a nyugdíjas lelkészt.

115. § (1) A lelkésznek a nyilvántartásba vételhez csatolni kell következő iratok másolatát:

a) születési, polgári és egyházi házassági anyakönyvi kivonat, keresztlevél, konfirmációs lap,

b) személyi igazolvány, lakcímkártya, adóazonosító jel, TAJ kártya,

c) gyerekeinek születési anyakönyvi kivonata, keresztlevele,

d) lelkészi képesítését igazoló dokumentumok, egyéb képesítést, képzettséget igazoló dokumentumok,

e) szolgálati jogviszonya létesítésének dokumentuma,

f) tanulmányok végzése esetén iskolalátogatási igazolás.

(2) Az iratok eredeti példányát az adatok felvételekor be kell mutatni. Az ügyintézőnek a másolatra rá kell vezetni, hogy annak eredeti példánya bemutatásra került.

(3) A törzskönyvben nyilvántartott fegyelmi büntetésről szóló egyházi bí-

rósági jogerős határozatot az adatszolgáltatásra köteles egyházmegye hivatalból csatolja az iratokhoz.

A nyilvántartásba vétel a lelkész által bemutatandó okiratokon alapul. A 111. § szerinti első, egyházkerületi nyilvántartásba vétel után a törzskönyv megnyitását követően a püspök szolgáltatja a hozzá a 112. § alapján beérkezett okiratok alapján az egyházmegyei nyilvántartásba vételhez szükséges adatokat. Ezt követően azonban a törzskönyvi adatszolgáltatáshoz szükséges minden további okiratot a lelkésznek kell benyújtania az esperesi hivatalban, s az esperesi hivatal továbbítja azokat az egyházkerületi püspöki hivatalnak a törzskönyvben történő átvezetés végett. Az adatszolgáltatás alapjául szolgáló dokumentumok felsorolását tartalmazza a törvény 115. §-a.

Vannak olyan esetek, amikor is nem a lelkész az adatszolgáltatásra kötelezett, így a fegyelmi büntetést kiszabó határozatot az első fokon eljáró bíróság az egyházmegye esperesének küldi meg a határozatát, az esperes pedig hivatalból továbbítja azt az egyházkerület püspökének.

116. § A törzskönyvben a következő adatokat és körülményeket kell feltüntetni:

a) személyes adatok (név, szül. hely, idő, anyja neve, apja neve, adóazonosító jel, taj szám, állampolgárság, cím),

b) megkeresztelésének ideje, helye, konfirmációjának ideje, helye,

c) házasságkötés adatai, házasság felbontásának ideje, bírósági ügyszáma,

d) házastárs, gyermeke személyi adatai, vallásuk, gyerekek keresztelésének ideje, helye,

e) tanulmányok végzésére vonatkozó adatok: középfokú tanulmányok befejezésének helye, ideje, hittudományi egyetemi diploma, lelkészképzés megszerzésének helye, ideje, eredménye, intézmény megnevezése, egyéb képzettség, képzés megnevezése és megszerzésének adatai, külföldi tanulmányok ideje, helye, kurzus megnevezése, lelkésztovábbképzőn szerzett kreditek,

f) nyelvtudás megjelölése, fokozatának igazolásául szolgáló bizonyítvány adatai,

g) tudományos fokozata,

h) kitüntetései,

- i) szolgálati hely, lelkészi státus, szolgálat típusa megnevezése,
- j) szolgálat szüneteltetése, lelkészi képesítés hatályban tartása,
- k) feddésnél súlyosabb fegyelmi büntetés, bíróság megnevezése, ügyszáma, mentesülés időpontja,
- l) lelkészi jelleg megszűnése, oka,
- m) nyugdíjazás – tovább-szolgalat.

A törvény 116. §-a sorolja fel a nyilvántartandó adatokat.

117. § (1) Ha a lelkész jogviszonyában változás következik be, az arról szóló dokumentum egy példányát annak keletkeztetője a kiadással egyidejűleg köteles az adatnyilvántartásra köteles egyházmegyének megküldeni. Az esperes az adatváltozást haladéktalanul jelenti a törzskönyvet vezető egyházkerület püspöki hivatalának.

(2) Ha a szolgálat változásával az egyházkerület illetékessége is változik, a püspök továbbküldi a dokumentumokat az illetékes egyházkerületnek, illetve másolatban a Zsinati Hivatalnak.

(3) Az iratok továbbításáról olyan feljegyzést kell készíteni, melyből megállapítható, hogy a törzskönyv kinek a kérelmére, milyen okból, milyen mellékletekkel kinek került megküldésére.

A lelkészi jogviszonyt és a lelkész szolgálati viszonyát érintő változások esetében az adatszolgáltatásra a változást keletkeztető testület vagy tisztségviselő (egyházközség esetében a concessát kiállító esperes, a helyettesítésre kirendelő esperes, püspök, a segédlelkészt, beosztott lelkészt kirendelő püspök stb.) köteles. Valamennyi változást az egyházmegyei nyilvántartásba való rögzítést követően köteles az esperes a törzskönyvet vezető egyházkerület püspöki hivatalának megküldeni, amely a törzskönyvben a változásokat átvezeti. Ha a szolgálat változása azzal jár, hogy a lelkész más egyházkerületben szolgál tovább, a törzskönyvi nyilvántartási adatokat a püspök az új szolgálat helye szerinti püspöki hivatal részére megküldi, a saját törzskönyvi nyilvántartásában pedig feljegyzi, hogy az adatokat milyen okból, kinek a kérelmére, milyen mellékletekkel, kinek küldte meg.

118. § A nyilvántartást vezető egyházkerület az illetékes egyházmegye tájékoztatása, adatközlése alapján a törzskönyvből köteles a Református Lelkészi Nyugdíjintézetnek mindazon adatokat megküldeni, amelyek a lelkészi

társadalombiztosítás és a nyugellátáshoz szükségesek (személyi adatok, TAJ szám, adószám, lakcím, szolgálati hely, szolgálati státus, ezek keletkezésének, változásának, megszűnésének időpontja). Ezeket az adatokat a Nyugdíjintézet nyilvántartja, kezeli. A biztosítással és ellátásokkal kapcsolatos adatokhoz való hozzáférést az egyházmegyei, egyházkerületi és zsinati elnökség számára biztosítja.

Mindazokat az adatokat, amelyek a Lelkeszi Nyugdíjintézet számára a szolgálati viszony, a társadalombiztosítás, nyugellátások szempontjából szükségesek (szolgálati viszony helye, ideje, a jövedelem, javadalom mértéke stb.), a püspöki hivatal a nyugdíjintézet számára továbbítja. Az adatokat a Lelkeszi Nyugdíjintézet a saját rendszerében kezeli, s az azokhoz való hozzáférést biztosítja az egyházmegye, az egyházkerület, a Zsinat Elnöksége számára.

119. § (1) A törzskönyv elektronikus formában is vezethető.

(2) Az adatkezelés szabályait az Egyház adatvédelmi törvényében kell szabályozni.

Az állami nyilvántartásba felvett egyháznak, így a Magyarországi Református Egyháznak is az adatkezelés során be kell tartani az adatkezelésre vonatkozó mindenkor hatályos állami és egyházi jogszabályokat. A jelenleg hatályos, Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról 2011. évi CXII. tv. 4. §-a meghatározza az *adatkezelésnek* azokat az általános elveit, amelyet az egyházi nyilvántartás során is be kell tartani. Ezek a következők:

Személyes adat kizárólag meghatározott célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető. Az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie az adatkezelés céljának, az adatok felvételének és kezelésének tisztességesnek és törvényesnek kell lennie. Csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához elengedhetetlen, a cél elérésére alkalmas. A személyes adat csak a cél megvalósulásához szükséges mértékben és ideig kezelhető. A személyes adat az adatkezelés során mindaddig megőrzi e minőségét, amíg kapcsolata az érintettel helyreállítható. Az érintettel akkor helyreállítható a kapcsolat, ha az adatkezelő rendelkezik azokkal a technikai feltételekkel, amelyek a helyreállításhoz szükségesek. Az adatkezelés során biztosítani kell az adatok pontosságát, teljességét és – ha az adatkezelés céljára tekintettel szükséges – naprakészségét, valamint azt, hogy az érintettet csak az adatkezelés céljához szükséges ideig lehessen azonosítani. A személyes adatok kezelését tisztességesnek és törvényesnek kell tekinteni, ha az érintett véleménynyilvánítási szabadságának biztosítása érdekében az érintett véleményét megismerni kívánó személy az érintett lakóhelyén vagy tartózkodási helyén felkeresi, feltéve, hogy az érintett személyes adatait e törvény rendelkezéseinek megfelelően kezelik, és a személyes megkere-

sés nem üzleti célra irányul. A személyes megkeresésre a munka törvénykönyve szerinti munkaszüneti napon nem kerülhet sor.

Az adatkezelőnek kell biztosítani az *adatbiztonság* törvényes feltételeit, így az adatkezelő köteles az adatkezelési műveleteket úgy megtervezni és végrehajtani, hogy az adatkezelésre vonatkozó szabályok alkalmazása során biztosítsa az érintettek magánszférájának védelmét. Az adatkezelő, illetve tevékenységi körében az adatfeldolgozó köteles gondoskodni az adatok biztonságáról, köteles továbbá megtenni azokat a technikai és szervezési intézkedéseket és kialakítani azokat az eljárási szabályokat, amelyek e törvény, valamint az egyéb adat- és titokvédelmi szabályok érvényre juttatásához szükségesek. Az adatokat megfelelő intézkedésekkel védeni kell különösen a jogosulatlan hozzáférés, megváltoztatás, továbbítás, nyilvánosságra hozatal, törlés vagy megsemmisítés, valamint a véletlen megsemmisülés és sérülés, továbbá az alkalmazott technika megváltozásából fakadó hozzáférhetetlenné válás ellen. A különböző nyilvántartásokban elektronikusan kezelt adatállományok védelme érdekében megfelelő technikai megoldással biztosítani kell, hogy a nyilvántartásokban tárolt adatok – kivéve, ha azt törvény lehetővé teszi – közvetlenül ne legyenek összekapcsolhatók és az érintetthez rendelhetők.

A személyes adatok automatizált feldolgozása során az adatkezelő és az adatfeldolgozó további intézkedésekkel biztosítja

a) a jogosulatlan adatbevitel megakadályozását,

b) az automatikus adatfeldolgozó rendszerek jogosulatlan személyek általi, adatátviteli berendezés segítségével történő használatának megakadályozását,

c) annak ellenőrizhetőségét és megállapíthatóságát, hogy a személyes adatokat adatátviteli berendezés alkalmazásával mely szerveknek továbbították vagy továbbíthatják,

d) annak ellenőrizhetőségét és megállapíthatóságát, hogy mely személyes adatokat, mikor és ki vitte be az automatikus adatfeldolgozó rendszerekbe,

e) a telepített rendszerek üzemzavar esetén történő helyreállíthatóságát és

f) azt, hogy az automatizált feldolgozás során fellépő hibákról jelentés készüljön.

Az adatkezelőnek és az adatfeldolgozónak az adatok biztonságát szolgáló intézkedések meghatározásakor és alkalmazásakor tekintettel kell lenni a technika mindenkori fejlettségére. Több lehetséges adatkezelési megoldás közül azt kell választani, amely a személyes adatok magasabb szintű védelmét biztosítja, kivéve, ha az aránytalan nehézséget jelentene az adatkezelőnek.

(3) A törzskönyv adatai a lelkész neve, címe, a szolgálati helye, lelkészi státusza, a szolgálati jogviszony keletkezésének, megszűnésének ideje és módja kivételével nem nyilvánosak, de a nyilvántartott adatokat a lelkész egyházi felletese jogosult megismerni.

(4) A Zsinat Elnöksége jogosult a törzskönyv egyes adatait is bekérni, és azokat – a személyes adatok védelme mellett – statisztikai összefoglalókhoz felhasználni.

120. § Törzskönyvről a lelkész indokolt kérésére a püspök köteles hiteles másolatot kiadni, a szolgálatairól szolgálati bizonyítványt kiállítani.

A törvény az (1) és (2) bekezdés szerinti általános törvényi feltételekhez képest meghatározza az egyházi adatkezelés körében az adatokhoz való hozzáférés feltételeit, azaz, hogy a nyilvántartott adatok mely testületek, tisztségviselők számára hozzáférhetők. Ennek során azonban minden esetben be kell tartani a célhoz kötöttség elvét, tehát személyes adat kizárólag meghatározott célból, joggyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében kezelhető. A statisztikai adatszolgáltatást úgy kell elkészíteni, hogy az ott kezelt adatokból az adatalanyra visszakövetkeztetni ne lehessen.

Az adatkezelés során az adatalany (akinek az adatait az adatkezelő kezeli) jogait tiszteletben kell tartani. Ezek a következők:

Az érintett kérelmezheti az adatkezelőnél

a) tájékoztatását személyes adatai kezeléséről,

b) személyes adatainak helyesbítését, valamint

c) személyes adatainak – a kötelező adatkezelés kivételével – törlését vagy zárolását.

Az érintett kérelmére az adatkezelő tájékoztatást ad az érintett általa kezelt, illetve az általa vagy rendelkezése szerint megbízott adatfeldolgozó által feldolgozott adatairól, azok forrásáról, az adatkezelés céljáról, jogalapjáról, időtartamáról, az adatfeldolgozó nevről, címéről és az adatkezeléssel összefüggő tevékenységéről, továbbá – az érintett személyes adatainak továbbítása esetén – az adattovábbítás jogalapjáról és címzettjéről. Az adatkezelő az adattovábbítás jogszerűségének ellenőrzése, valamint az érintett tájékoztatása céljából adattovábbítási nyilvántartást vezet, amely tartalmazza az általa kezelt személyes adatok továbbításának időpontját, az adattovábbítás jogalapját és címzettjét, a továbbított személyes adatok körének meghatározását, valamint az adatkezelést előíró jogszabályban meghatározott egyéb adatokat.

Az adatkezelő köteles a kérelem benyújtásától számított legrövidebb idő alatt, legfeljebb azonban 30 napon belül, közérthető formában, az érintett erre irányuló kérelmére írásban megadni a tájékoztatást. A tájékoztatás ingyenes. Az érintett tájékoztatását az adatkezelő csak törvényben meghatározott okokból tagadhatja meg. A tájékoztatás megtagadása esetén az adatkezelő írásban közli az érintettel, hogy a felvilágosítás megtagadására e törvény mely rendelkezése alapján került sor. A felvilágosítás megtagadása esetén az adatkezelő tájékoztatja az érintettet a bírósági jogorvoslat, továbbá a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatósághoz (Hatóság) fordulás lehetőségéről. Az elutasított kérelmekről az adatkezelő a Hatóságot évente a tárgyévét követő év január 31-éig értesíti.

Ha a személyes adat a valóságnak nem felel meg, és a valóságnak megfelelő személyes adat az adatkezelő rendelkezésére áll, a személyes adatot az adatkezelő helyesbíti.

A személyes adatot törölni kell, ha

a) kezelése jogellenes,

b) a kötelező adatkezelés esetét kivéve azt az érintett kéri,

c) az hiányos vagy téves – és ez az állapot jogszerűen nem orvosolható –, felvéte, hogy a törlést törvény nem zárja ki,

d) az adatkezelés célja megszűnt, vagy az adatok tárolásának törvényben meghatározott határideje lejárt,

e) azt a bíróság vagy a Hatóság elrendelte.

A törlési kötelezettség nem vonatkozik azon személyes adatra, amelynek adathordozóját a levéltári anyag védelmére vonatkozó jogszabály értelmében levéltári őrizetbe kell adni.

Törlés helyett az adatkezelő zárolja a személyes adatot, ha az érintett ezt kéri, vagy ha a rendelkezésére álló információk alapján feltételezhető, hogy a törlés sértené az érintett jogos érdekeit. Az így zárolt személyes adat kizárólag addig kezelhető, ameddig fennáll az az adatkezelési cél, amely a személyes adat törlését kizárta. Az adatkezelő megjelöli az általa kezelt személyes adatot, ha az érintett vitatja annak helyességét vagy pontosságát, de a vitatott személyes adat helytelensége vagy pontatlansága nem állapítható meg egyértelműen.

A helyesbítésről, a zárolásról, a megjelölésről és a törlésről az érintettet, továbbá mindazokat értesíteni kell, akiknek korábban az adatot adatkezelés céljára továbbították. Az értesítés mellőzhető, ha ez az adatkezelés céljára való tekintettel az érintett jogos érdekét nem sérti. Ha az adatkezelő az érintett helyesbítés, zárolás

vagy törlés iránti kérelmét nem teljesíti, a kérelem kézhezvételét követő 30 napon belül írásban közli a helyesbítés, zárolás vagy törlés iránti kérelem elutasításának ténybeli és jogi indokait. A helyesbítés, törlés vagy zárolás iránti kérelem elutasítása esetén az adatkezelő tájékoztatja az érintettet a bírósági jogorvoslat, továbbá a Hatósághoz fordulás lehetőségéről.

Az érintettnek a jogait törvény korlátozhatja az állam külső és belső biztonsága, így a honvédelem, a nemzetbiztonság, a bűncselekmények megelőzése vagy üldözése, a büntetés-végrehajtás biztonsága érdekében, továbbá állami vagy önkormányzati gazdasági vagy pénzügyi érdekből, az Európai Unió jelentős gazdasági vagy pénzügyi érdekből, valamint a foglalkozások gyakorlásával összefüggő fegyelmi és etikai vétségek, a munkajogi és munkavédelmi kötelezettségszegések megelőzése és feltárása céljából – beleértve minden esetben az ellenőrzést és a felügyeletet is –, továbbá az érintett vagy mások jogainak védelme érdekében.

Az érintettel az adatkezelés megkezdése előtt közölni kell, hogy az adatkezelés hozzájáruláson alapul vagy kötelező. Az érintettet az adatkezelés megkezdése előtt egyértelműen és részletesen tájékoztatni kell az adatai kezelésével kapcsolatos minden tényről, így különösen az adatkezelés céljáról és jogalapjáról, az adatkezelésre és az adatfeldolgozásra jogosult személyéről, az adatkezelés időtartamáról, arról, ha az érintett személyes adatait az adatkezelő az érintett hozzájárulása alapján kezeli, illetve arról, hogy kik ismerhetik meg azokat. A tájékoztatásnak ki kell terjednie az érintett adatkezeléssel kapcsolatos jogaira és jogorvoslati lehetőségeire is. Kötelező adatkezelés esetén a tájékoztatás megtörténhet az információkat tartalmazó jogszabályi rendelkezésekre való utalás nyilvánosságra hozatalával is.

Az érintett tiltakozhat személyes adatának kezelése ellen,

a) ha a személyes adatok kezelése vagy továbbítása kizárólag az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítéséhez vagy az adatkezelő, adatátvevő vagy harmadik személy jogos érdekének érvényesítéséhez szükséges, kivéve kötelező adatkezelés esetén,

b) ha a személyes adat felhasználása vagy továbbítása közvetlen üzletszerzés, közvélemény-kutatás vagy tudományos kutatás céljára történik, valamint

c) törvényben meghatározott egyéb esetben.

Az adatkezelő a tiltakozást a kérelem benyújtásától számított legrövidebb időn belül, de legfeljebb 15 napon belül megvizsgálja, annak megalapozottsága kérdésében döntést hoz, és döntéséről a kérelmezőt írásban tájékoztatja. Ha az adatkezelő az érintett tiltakozásának megalapozottságát megállapítja, az adatkezelést – beleértve a további adatfelvételt és adattovábbítást is – megszünteti, és az adatokat zárolja, valamint a tiltakozásról, továbbá az annak alapján tett intézke-

désekről értesíti mindazokat, akik részére a tiltakozással érintett személyes adatot korábban továbbította, és akik kötelesek intézkedni a tiltakozási jog érvényesítése érdekében. Ha az érintett az adatkezelő döntésével nem ért egyet, illetve ha az adatkezelő a fenti határidőt elmulasztja, az érintett – a döntés közlésétől, illetve a határidő utolsó napjától számított 30 napon belül – bírósághoz fordulhat.

Ha az adatátvevő jogának érvényesítéséhez szükséges adatokat az érintett tiltakozása miatt nem kapja meg, bírósághoz fordulhat az adatkezelő ellen. Az adatkezelő az érintettet is perbe hívhatja. Az adatkezelő az érintett adatát nem törölheti, ha az adatkezelést törvény rendelte el. Az adat azonban nem továbbítható az adatátvevő részére, ha az adatkezelő egyetértett a tiltakozással, vagy a bíróság a tiltakozás jogosságát megállapította.

Az érintett a jogainak megsértése esetén az adatátvevő az adatkezelő ellen bírósághoz fordulhat.

X. fejezet

A BEKEBELEZÉS

121. § A lelkésznek a felszentelését követő 15 napon belül kötelessége, hogy a szolgálati helye, vagy ennek hiányában lakóhelye szerinti illetékes egyházmegyétől bekebelezését kérje. Amennyiben a szolgálat helyében változás következik be, úgy az új jogviszony létesítését követő 15 napon belül kérheti az illetékes egyházmegyét a bekebelezésre.

122. § (1) A bekebelezés a felszentelt lelkészi képesítésű egyháztagoknak az egyházmegyébe, és egyidejűleg az egyházkerületbe történő befogadása.

(2) A bekebelezést az egyházmegye közgyűlési határozattal erősíti meg.

(3) Az egyházmegyei közgyűlés bekebelező határozata a felhatalmazás arra, hogy az illető lelkész nem csak egyházmegyei, de egyházkerületi és zsinati tisztségekre is jelölhető.

(4) Aki az egyházmegyében nyilvántartásban van, de nincs bekebelezve, az egyházmegyei tisztségen túl másra nem jelölhető.

A törvény jelentősen újraszabályozta a bekebelezés jelentését és tartalmát. A korábbi szabályozás szerinti puszta nyilvántartásba vétel helyett lényegében vizsgatért a bekebelezés kezdeti, a lelkészi közösségbe történő befogadás értelméhez. A lelkészi szolgálatra való alkalmasság megítélése ugyan már nem az egyházmegyei lelkészek közösségének feladata, ezt a jogosultságot az Egységes Lelkészké-

pesítő Bizottság és a felszenteléskor az egyházkerületi közgyűlés gyakorolja, de a tisztségek ellátására való felhatalmazás tartalommal került vissza a lelkészek jogállását érintő szabályozásba. A bekebelezés az egyházmegyei közgyűlés jogköre. Az erről szóló határozatának jelenlegi joghatálya az, hogy a felszentelt és az adott megyében bekebelezett lelkész az adott egyházmegyéjén túl, egyházkerületi egyházi igazgatási tisztségre is megválasztható. A 122. § (3) és (4) bekezdése alapján az adott egyházmegyében nyilvántartásba vett lelkész egyházmegyei tisztségre jelölhető, de egyházkerületi tisztségre már nem, így a bekebelezés hiánya – összevetve a 30. § (1) bekezdésében írt választási feltételekkel – nem jelent szolgálatba lépési, azaz választhatósági akadályt a gyülekezeti lelkész számára, s ugyancsak kirendelhető, kinevezhető az adott egyházmegyében történő beosztott lelkészi, helyettes lelkészi, intézményi lelkészi állásra is. Tehát a bekebelezés csak az igazgatási tisztségekre történő választási feltételként, mégpedig az egyházkerületi vagy ettől magasabb egyházkormányzati, igazgatási tisztségekre történő választás feltételként került meghatározásra. A törvény előírja az adott egyházmegyében állandó lakóhellyel rendelkező, de még szolgálatba nem lépett, vagy az adott egyházmegyében szolgálatba lépett lelkész számára a bekebelezés kérését, de nem annak kötelezettségét. Ha az egyházmegyei közgyűlés a bekebelezést elutasítja, e határozata nem zárja ki a felszentelt lelkész adott egyházmegyében történő szolgálatba állítását, egyházmegyei tisztségre (esperes, lelkészi főjegyző, jegyző stb.) történő megválasztását, de nem lehet egyházkerületi vagy zsinati tisztségviselő (püspök, egyházkerületi lelkészi főjegyző stb.).

Amennyiben a lelkész más egyházmegyében lép szolgálatba, a bekebelezést az új egyházmegyéjében is kérnie kell. A törvény a bekebelezés iránti kérelem benyújtására 15 napos határidőt ír elő, elmulasztásának jogkövetkezményeit azonban nem rögzíti. Ekként nem jogvesztő hatályú, a bekebelezés iránti kérelem előterjesztésének ekként csak a bekebelezés elmaradása lehet a jogkövetkezménye a fentebb írt igazgatási tisztségekre való választási akadályként.

123. § (1) Az egyházközségi lelkészek esetében a bekebelezésre csak a szolgálati hely szerinti egyházmegye az illetékes.

(2) Zsinati, egyházkerületi, egyházmegyei, valamint egyházi, állami, önkormányzati intézeti alkalmazásban álló lelkészek is kérhetik bekebelezésüket a szolgálati helyük szerint illetékes magyarországi egyházmegyébe.

Egyházközségi lelkészt csak az egyházközsége szerint illetékes egyházmegyében lehet bekebelezni, a zsinati, egyházkerületi, egyházmegyei, egyházi, állami, önkormányzati intézményben alkalmazott lelkészek a szolgálati helyük szerint illetékes egyházmegyében is kérhetik bekebelezésüket. A szövegben szereplő „is” szó adott esetben arra utal, hogy bekebelezésük első helyen nem a szolgálati hely-

hez, hanem máshoz, így az állandó lakóhelyükhöz igazodik, de lehetőségük van arra is, hogy a szolgálati helyük szerint kérjék bekebelezésüket.

A törvény e rendelkezéséből következően a zsinati, egyházkerületi, egyházmegyei, egyházi, állami, önkormányzati intézményben alkalmazott lelkészek – ha állandó lakóhelyük a szolgálati helyüktől eltérő egyházkerületben van – két helyen is kérhetik bekebelezésüket. Ez azonban a választási törvényünk 48. § (1) bekezdésével való összevetésben nem jelenti azt, hogy egyszerre két egyházmegyében is jelölhető lenne egyházmegyei, egyházkerületi, zsinati tisztségre, mert az 1996. évi I. tv. 48 § (1) bekezdése alapján az csak a szolgálati hely szerinti egyházmegyében történhet. Kivételt csak a 48. § (3) bekezdése alapján csak a püspöki, egyházkerületi lelkészi főjegyzői tisztségre történő jelölés képez, de e szabályozás egyébként is független a bekebelezéstől.

124. § (1) Az egyházi joghatósági illetékességet a nyilvántartás, ezen belül a „Törzskönyv” határozza meg.

Az egyházi joghatóság illetékességének meghatározása az igazgatási és fegyelmi ügyekben eljáró hatóságok, bíróságok illetékessége megállapításánál bír jelentőséggel. Vita esetén ezt az eljáró hatóságoknak, bíróságoknak a törzskönyvi ok alapján kell megállapítani.



Krisztus színeváltozása (Raffaello Santi festménye alapján H. Robinson metszete)
(Mk 9,2: „És hat nap múlva magához vevé Jézus Pétert és Jakobot és Jánost, és felvívé őket csupán magukban egy magas hegyre. És elváltozék előttük.”)

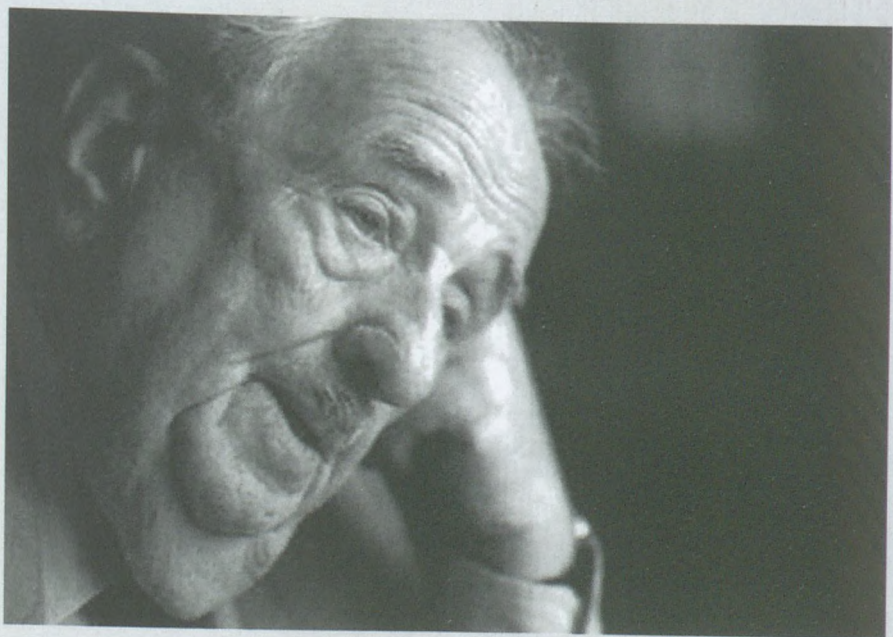
MEMORIAL SERVICE FOR DR. JOSEPH SCHWEITZER
1902 - 1988

Dr. Schweitzer, a devoted family physician and a dedicated community leader, passed away peacefully on August 15, 1988, at the age of 86. He was born on October 10, 1902, in [illegible]. He spent his childhood in [illegible] and graduated from [illegible] High School. He attended [illegible] University where he earned his M.D. in 1928. He completed his residency at [illegible] Hospital and was board certified in Internal Medicine. He practiced medicine in [illegible] for over 40 years, where he was known for his kindness and expertise. He was a member of the [illegible] Medical Society and the [illegible] Chamber of Commerce. He is survived by his wife, [illegible], and his children, [illegible] and [illegible]. He is predeceased by his parents, [illegible] and [illegible].

IN MEMORIAM

DR. SCHWEITZER JÓZSEPRE
EMLÉKEZVE

Funeral services will be held on [illegible] at [illegible] Church, [illegible]. Burial will take place in [illegible] Cemetery. The family will receive friends at [illegible] home, [illegible].



Dr. Schweitzer József

EMLÉKE LEGYEN ÁLDÁSSÁ

יהיה זכרו לברכה

A megemlékezésekkel kapcsolatban sok mindent el lehet mondani. Ezek lényege mindig a tanulság, melynek súlya természetesen különböző, de mindig üzenetet hordoz. Még az is, amikor valaki tudatosan nem óhajt emlékezni, nem vesz abban részt, elhatárolódik attól. Napjaink történelmében ennek is megvan a tanulsága.

Izrael történelmében súlya volt annak, amikor megkérdezték: hol találunk még olyanokat mint ő, aki olyan mint a szomorú fűz? E gondolat fogalmazódott meg Yitzhak Rabin halálakor is:¹

איפה ישנם עוד אנשים כמו האיש ההוא אשר היה כערבות הבכיות.

Nyilván a költő a fűz erejére, nagyságára utalt, s arra a védelemre, amit lehajló ágai biztosítanak, de még arra az érzékenységre is, melyet különböző nyelvekben ennek a fának a képe magába foglal, mint a miénkben is a szomorúfűz, vagy a héberben az ערבה בוכייה, a fűz, sírásával.

Az említett fa jelentőségéről tud a zsolttárok irodalma is. Nem véletlen jelzi Isten népe életében a fűzfára függesztett hárfa azt a kort, melyben nehéz volt megszólalnia az érző szívnek:

על-ערבים בתוכה תלינו כנרותינו: - Zsolt 137,2.

Aki érezte a fogság nyomorúságát, az nehezen énekelt idegen földön, egy nagy hatalom árnyékában, nehezen fedezte fel a vigasztalás okát. Ezt csak a hit szeme látta.² Erre a hitre Dr. Schweitzer Józsefnek is nagy szüksége volt élete folyamán.

Bizony egy-egy korban jelentősége van annak, amikor valakivel kapcsolatban lehet nagyságról beszélni személyiségét illetően, vagy egyfajta biztonságról, ami lényéből árad, tudásából, gondolkodásából adódóan, melyhez érzékenység is párosul, mert érző ember, adott esetben vérző szívvel, érzékenyen reagálva a problémákra.

¹ Az idézet Natan Yonatan szövege, aki fiát veszítette el a hadseregben. Szövegét zenésítette meg Shlomo Artzi. - <http://www.hebrewsongs.com/?song=haishhahu> ; <http://shironet.mako.co.il/artist?type=lyrics&wrkid=931&prfid=975&lang=1> - Letöltés dátuma: 2015. március 10. 13:44

² "...gharab and willow together with the weeping-willow (*Salix Babylonica*) might be comprehended under the word ערבה." - C. F. KEIL, F. J. DELITZSCH, *Psalms Commentary on the Old Testament Volume V*, Grand Rapids, Mich. 1988, 333.; "... in the context of the first wave of the forced migration of 597 B.C.E., the willow groves display not a scenic image but one of weeping willows whose tears are for those who hung the harps. For the community in forced migration, beauty was lament; the shade was the shadows in which they lived. Comfort, rest, and peace were altogether absent." J. AHN, Psalm 137: *Complex communal laments*, *Journal of Biblical Literature*, 127 no 2 Sum 2008. 267-289. 280.

Bizonyára a fenti hit és érzékenység jelei alapján avatta Dr. Schweitzer Józsefet tiszteletbeli tanárává a Sárospataki Református Teológiai Akadémia a Kollégium alapításának 475. jubileumi évében, 2006. augusztus 19-én. Az akkori életrajzi adtokat csak ismételni tudjuk, életművének összegzésével, értékelésével együtt. Mindezt akkor még vele egyeztettük.

1922. október 13-án született Veszprémben. Édesapja jogász volt, édesanyja tanítónő, aki fia születése után 1 évvel elhunyt. Édesapja nem nősült újra, gyermekét az anyai nagyszülőkkel, Dr. Hoffer Árminnal és hitvesével közösen nevelte. A nagypapa ekkor veszprémi főrabbi volt, később pesti rabbi és az Országos Rabbiképző Intézet professzora.

Nagyapjának fővárosba kerülésével lett a gyermek Schweitzer József is elsős elemista Budapesten. Időközben a nagyszülők elhunytak, az édesapát pedig Auschwitzba deportálták, ahonnan már nem térhetett haza élve. A családból sokaknak ez lett a sorsa, többen pedig munkaszolgálatban pusztultak el.

Schweitzer József a pesti elemi iskolai tanulmányok után a Zsidó Gimnázium diákja lett. Kiváló hittanára volt a mártírhalált szenvedett dr. Kohn Zoltán rabbi. 1940-ben érettségizett. Ezután az Országos Rabbiképző Intézet, s egyben a bölcsészettudományi kar hallgatója is volt, ahol sémi nyelvészetből, ókori keleti történelemből és szociológiából doktorált.

Rövid vallásstanári működése után - miközben 1947-ben rabbivá avatták -, 1981-ig Pécsen volt rabbi, majd ettől az évtől Budapesten végezte hivatását, többek között a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában, ahol korábban a nagypapa is.

1964-től tanára, majd 1985-től igazgatója az Országos Rabbiképző Intézetnek. Időközben országos főrabbivá választották. Rektori és főrabbi tisztségéről saját elhatározásából 80 éves korában mondott le és vonult nyugdíjba.

Dr. Schweitzer József az ELTE Bölcsészettudományi Karának címzetes tanára, az MTA Vallástudományi Szakbizottságának tagja, a Keresztény-Zsidó Társaság társelnöke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hebraisztikai Tanszékének előadó tanára volt, s a Jewish Theological Seminary (New York) és a Károli Gáspár Református Egyetem díszdoktora.

Munkáját állami- és kormánykitüntetésekkel (Magyar Köztársaság Tisztikeresztje, a Köztársasági Elnök Érdemérme, Széchenyi-díj) jutalmazták. Egyetemi oktatói és közéleti tevékenységéért, különösen a keresztény-zsidó kapcsolatok ápolásáért Pázmány-díjban részesült. Tagja volt a Francia Becsületrendnek. Budapest díszpolgáraként, Veszprém tiszteletbeli polgáraként tartotta őt számon. Pécs Város Pro Civitate díjjal tüntette ki. A magyar oktatás és köznevelés területén végzett munkájáért 2005-ben Prima-díjban részesült.

Irodalmi munkássága felöleli a magyarországi zsidó hitközség történelmének, a zsidó teológiának és a zsidó Szentírás-tudomány területeit. 2006-ban még Várhegyi György-díjat kapott, 2007-ben Radnóti Miklós-díjat. 2007-ben a pozsonyi Ferdinand Martinengo Társaság Békeharangok – üzenet az egyesült Európának elnevezésű emlékéremmel tüntette ki. 2011-ben Magyar Örökség-díjjal jutalmazták, amelyet nem vett át.

Amikor Dr. Schweitzer József 2006 augusztus 22-én kelt levelében megköszönte sárospataki látogatását, azért adott hálát, hogy „a szeretet nagyítószemüvegén át” tekintettünk rá. Ebben látta befogadásának okát itt közöttünk. Mi azonban tudjuk, hogy bennünk az a szeretet találkozott, mely minket egyesített annak szeretetén keresztül, aki az Ő szeretetének nagyítószemüvegén keresztül nézi a világot. Valódi találkozások csak így jöhetnek létre azok között, akik ezzel tisztában vannak. Ennek a szeretetnek a jegyében próbáltuk őt köszönteni 90. születésnapja alkalmából itt Sárospatakon, 2012. nov. 15-én.

Nagy dolog volt, hogy eljött hozzánk Budapestről, mert olyan világban élünk, melyben maga a kapcsolat sem természetes. Ezért hangsúlyoztuk köszöntésén, hogy az egész Tóra arról szól miként teremt kapcsolatot maga a Teremtő az emberrel, és hogy mi történik ebben a kapcsolatban: hogy él vissza az ember ezzel a kapcsolattal és hogy áll helyre ez a kapcsolat.

Az atyák tanítása szerint az imádság lényege is a kapcsolat: ezt kódolja a תפלה és a תפיל kapcsolata. Ezért vetődik fel a kérdés a Jákób lajtorjájával kapcsolatban, hogy az is ezt a kapcsolatot ábrázolja ki: azt, ami az ég és föld között van. Az atyák azt is mondják, hogy a létrának legalább négy foka van, ezért lett a Shacharit-nak, reggeli mádságnak 4 eleme.

Mi a létra tetején állva köszöntöttük Főrabbi urat. A Teremtőhöz közeli, kiteljesedett állapotunkban. Azokkal az áldásokkal, melyek az Amidáhban vannak. Áldással, melyre teremtetett a föld.

Amiért a ברכה „ב” - jével kezdődik a teremtés nem „א” - fel, az átok első betűjével.

Köszöntőnk köszönet volt az Örökkévalónak, hogy ilyen egyszerűen szemlélteti számunkra az áldást,

Főrabbi úr korában, életművében, családjában.

Nem egyszer imádkozta Főrabbi úr az Amidáht az áldásokkal. Mi ebbe kapcsolódtunk bele: amibe Főrabbi úr élete bis bekapcsol. Ezekbe az áldásokba.

Ha a megváltás (גאולה) a tulajdonviszonyok rendezése, akkor mi azért borultunk térdre a Mindenható előtt, hogy Izráel megváltója, a mi megváltónk, megőrizte magának, nekünk Főrabbi urat.

Őelőtte ismertük el leborulva, hogy Ő áldja meg az éveket (ברכה השנים) és teszi azokat tóvá, az élet forrásává.

Ő hallgatja meg az imádságot (קבלה תפלה). Teremt velünk kapcsolatot. Ezért van értelme Hozzá jönni, Hozzá esedezni.

Azt kértük Tőle, hogy hatalmát, szeretetét mutassa meg az egységben, békeségben (שים שלום) mely egyúttal azt hirdeti, hogy Ő az egyetlen Ura mindenknek, mindenk felett. Ezt hirdetjük testvérként az Atya gyermekeiként ennek a világnak a sötétségében, tudva, hogy Ő, a világ világossága gyújt fényt a halál sötétségében is.

Dr. Schweitzer József születésnapjára hónapokkal látogatása előtt elkezdtünk készülni. Ennek az eredménye jelent meg a Sárospataki Füzetekben, melyet Tóra magyarázata után vett át:



A Füzetek tanulmányainak minősége vitatható, de az a szeretet, amellyel mi vizsgáztunk, az nem. Amikor testvérként hivatalosan is magunk közé fogadtuk és azt egy ünnepség keretében megpecsételtük, a laudációban elmondtuk, hogy mit jelent ő nekünk és miért foglalunk mellette állást. Kilencven éves köszöntésén másként összegeztük gondolatainkat. Azzal a szándékkal, hogy bebizonyítsuk: értjük a Teremtő szándékát. Látjuk, hogy milyen jeleket tesz, melyekkel bennünket is hálára kötelez, a zsoltárossal együtt, aki így szól:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ - Zsolt 118,1).

A zsoltáros felszólításában (הודו) benne van a kéz szó (יד), mint az a cselekvés is, mely a kéz speciális használatára utal (ידה) azzal kapcsolatosan, amikor valaki kinyújtja kezét, kifejezve elismerését.

A zsoltárban megszólaló magasztalás (הודו) nyomán, hálával megfogalmazott köszönet (תודה) szava volt a Füzetek kiadványa, tudván, hogy Isten népe életében a תודה közösséget teremtett. Ez a közösség a Bibliában a halál hatalmából megszabadult ember hálaáldozatában nyilvánul meg ott, ahol az Úr és övéi együtt vannak, de ennek csak akkor van értelme, ha Ő meghatározza övéi életét.

Mi a Füzetek írásában kezünket használtuk, de hangot adtunk felismerésünknek, hitet tettünk az Úr mellett és neki köszöntük meg, hogy jóságával vette körül 90 éven keresztül Dr. Schweitzer József nyugalmazott főrabbit, aki megtapasztalhatta az Örökkévaló hűségét élete folyamán. Hálánk, érte mondott köszönetünk akkor valójában azt az Urat illette, aki általa és övéin keresztül építi azt a testvéri közösséget, mely az Ő jóságát hirdeti és teszi felismerhetővé.

Budapesten, 2015. február 6-án vettek tőle búcsút, a Kozma utcai zsidó temetőben. Két tanítványa, Verő Tamás és Radnóti Zoltán búcsúztatták a 93. életévében előző nap elhunyt főrabbit. Verő Tamás rabbival valljuk, hogy Dr. Schweitzer József élete nem áll meg 93 esztendőnél és Radnóti Zoltán rabbival hirdetjük, hogy Dr. Schweitzer József szereteteinek és tisztelőinek kötelessége megőrizni az emléket. Igen, különösen azoknak, akik tudják, hogy élete ajándék volt.

Dr. Schweitzer József főrabbi halálának ténye fölött megszorodva áll meg a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanári kara és diáksága. Nem felejtjük a Vele való találkozást, szívünkben őrizzük nyitottságát, Tóra magyarázatának gondolatait. Munkássága megerősít bennünket abban, hogy közös gyökereinkből

táplálkozva közös felelősséget hordozunk a viláért és ebben valamennyien annak kezében vagyunk, aki az Amidáh áldása szerint végtelen hatalmát a halottak meg-elevenítésével bizonyítja és van ereje a szabadításra:³

אתה נבור לעולם אדני מחיי מתים אתה רב להושיע

Főrabbi úr halála fölött megszorodva, de hittel valljuk: Ő a mi oltalmunk és erősségünk Aki mindig megtalálható a nyomorúságban:

אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד

Hittel teszünk vallást a halál hatalmával szemben: magasztos és szent az Ő nagy neve:⁴

יתגדל ויתקדש שמה רבא

A halál árnyékának völgyében is megvalljuk hitünket Urunkban, Aki meg-váltja életünket a pusztulás vermétől, s kegyelemmel és irgalommal koronáz meg:

הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים

Dr. Schweitzer József munkásságán, személyiségén, tanításán keresztül az Úr abban segít bennünket, hogy a Sárospataki Református Teológiai Akadémia és a zsidóság testvéri közössége együttesen is gyakorolni tudja viláért való felelősségét és eközben tapasztalja meg a Teremtője és Szabadítója általi hordoztatás áldását.

³ Az idézett imádság megtalálható: סדור עבודת ישראל Tel-Aviv 1969. 76.

⁴ סדור עבודת ישראל i. m. 446.



A lábmosás (Girolamo Mutiano festménye alapján C. Presbury metszete)

(Jn 13,5: „Azután vizet töltö a medencébe, és kezdé mosni a tanítványok lábait, és megtörölni a kendővel, amelyyel körül vala kötve.”)

RECENZIO

CSORBA DÁVID
NAGY KÁROLY ZSOLT



Keresztvitel (vlsz. Benoit Audran festménye alapján G. H. Adcock metszete)

(Jn 19,17: „És emelvén az ő keresztfáját, méne az úgynevezett Koponya helyére, amelyet héberül Golgothának hívnak.”)

Ősz Sándor Előd, *Bibliotheca Calviniana Transylvanica: Kora újkori Kálvin-kiadások Erdélyben – Frühneuzeitliche Calvin-Ausgaben in Siebenbürgen*, Kolozsvár, EME, Erdélyi Református Egyházkerület, 2014 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 21), 504 l.

Csorba
Dávid

KÁLVIN KÖNYVEI ERDÉLYBEN

A 2009–2014-es Kálvin-évek tiszteletére jelent meg az évfordulós alkalmak záróévében ez a kiváló kötet a fiatal kolozsvári lelkész, egyháztörténész, Ősz Sándor Előd tollából. Kálvin műveinek – legyenek azok teológiai vagy filozófiai, dogmatikai vagy éppen kegyességi írások – a 16–18. században megjelentetett, s Erdélybe jutott kiadványait kísérte nyomon a szerző ebben a könyvében, áttekintve a rendelkezésre álló összes példányt az erdélyi s partiumi könyvtárak régi és az ó-romániai könyvtárak jelenlegi állományában. Hatalmas vállalkozás ez, s mutatja a kötet háromnyelvűsége, a magyar mellett a német s a román, hogy ennek a kiváló munkának célja volt a könyvtáros szakma és a régiség iránt érdeklődő romániai és magyarországi olvasóközönség elérése éppúgy, mint a nemzetközi Kálvin-kutatás megszólítása.

A kötet szerkezete világos, jól átlátható: elől áll a 90 lapos tanulmány (magyar, német, illetve rövidebben román nyelven), majd ezt követi a 230 lapos könyvkatalógus négy tematikus csoportban (Institúciók, bibliai kommentárok, kisebb művek és fordítások felosztásban), a hozzátartozó 50 lapnyi, igen sokrétű mutatóval (cím-, lelőhely-, supralibros-, személy- és helynévmutatóval). Az olvashatóságot segíti a szerző világos stílusa, a korrekt szerkezet, s a függelékben található megannyi mutató. Ezen túlmenően pedig Ősz Előd munkáját olyan, már az ő műveiben tőle megszokott, mikrofilológiai precízi-

tás jellemzi, ami a könyvek teljességre törekvő leírása miatt a kötetét több tudományág számára is megkerülhetetlenné teszi. Ha csak egy Kálvin-kötet leírását megtekintjük, ez rögvest láthatóvá válik. Azonos a szerkezete a 358 bibliográfiai tételnek: címek (kolligátumok, egybekötött kötetek jelzése), kötések, supralibrosok (a borítón található nyomtatott monogram és évszám), könyvtári jelzések, possessor (tulajdonosi) bejegyzések, sőt a tulajdonosok beazonosítása is mind megtalálható egy kötet adatainál. S ez az igényesség annak fényében látszik óriási feladatnak, ha számba vesszük, hogy Kálvin 358-féle kiadványát kellett ehhez 296 kötetben s 37-féle könyvtári állományban végigbogarászni Máramarosszigettől Bukarestig, Váradtól Zágonig, s ehhez járult hozzá még két magángyűjtemény 1-1 kötete is.

A felvilágosodás jelentkezése s az új nyomdatechnika megszületése előtti ún. kora újkor vagy más néven a régiség könyveinek vizsgálata komplex módszert igényel: nem csupán primér szövegelméleti kérdéseket jelent, hanem filológiai alapkatásokat, kiadás- és nyomdászattörténeti leírásokat, eszme- és kapcsolat-történeti nyomozásokat. Egy ún. régi könyvnek nem mindig van régi kötése, sem pedig címlapja, s ha igen, sem egyértelmű a címléírás, mivel a cím és a szerzőség még külön helyre került a 16. századi kiadványokon. Ezen túlmenően a Kálvin-kiadványok egykori tulajdonosait (akiknek száma a kötetben 700 körüli) nemcsak magyar hátterű és kálvinista értelmiségiek közt lehet megtalálni, hanem számos szász, illetve unitárius lelkész közt, sőt még a kor román tudósa, ifj. Halicsi Mihály is olvasta a genfi reformátor dogmatikai főművét. A nevesebb magyar könyvtulajdonosok közé számítottak a fennmaradt adatok tükrében az óprotestáns kor nagy tudósai (Szegedi Gergely, Laskai Csókás Péter, Szenci Molnár Albert, Alvinczi Péter, Czeglédi István), püspökei, esperesei (Miskolczy Csulyak István, Geleji Katona István, Tófeus Mihály etc.), de ahogy haladunk az időben előre a saját korunk felé, egyre inkább használták, adták-vették-örökölték egymást közt például Kálvin kommentárjait a kisebb parókiák mára csak nevükről ismert lelkészei. A 16. és 20. század közötti időfolyamban felvonultak mindazok az érdeklődő olvasók és ige-értő-magyarozó tanárok-lelkészek-jogtudósok, akik számára Kálvin viszonyítási pont volt, egy 1800 előtti kiadása pedig becses példánya a házi könyvtárának.

Ősz Előd olvasástörténeti kutatásai jelzik, hogy miként változtak idővel a tendenciák: kezdetben az Intitúciót övezte figyelem, majd az exegetikai iskolák születésével párhuzamosan, a 17. századtól kezdve inkább a kommentárokat. A 16–17. században még külhontól hoztak vagy rendeltek kiadványt, később – több ok (cenzúra, ár-értékarány) miatt – a belső piac szolgálta ki az immáron jobbra otthon tanult olvasóközönséget: a saját vásárlást felváltotta a hagyatéki öröklés vagy könyvtári olvasás. S mindeközben mellékesen olyan filológiai kuriozitásokat oldott meg a *Bibliotheca Calviniana Transylvanica* szerzője, amelyek a szakirodalomban akár 200 éve öröklődő félreértések voltak: a temérdek adattárát szinkronba hozva nemcsak életrajzi adatokat pontosított, hanem szerzői attribúciókat is jelölt ki (ld. pl. a *Genfi Káté* magyar fordítójáról szóló részt). S ha a tisztelt olvasó

csak szemezget, és beleolvas a könyvbejegyzésekbe, egész sor egyház-, olvasás- és kegyességtörténeti szépségre fog rátalálni.

Ősz Elődnek ezt a nagy erudíciót és hatalmas kitartást igénylő munkáját tehát szeretettel ajánlom mindazoknak, akik Kálvin teológiájának Kárpát-medencei hatása iránt érdeklődnek, s azoknak is, akik egyszerűen csak keresztyén elődeink olvasmányélményeiből magvas nyelvű ízelítőt szeretnének kapni.



Krisztus a keresztfán (Nicolas Poussin festménye alapján W. H. Egleton metszete)

(Jn 19,30: „Mikor azért elvette Jézus az ecetet, monda: Elvégeztetett! És lehajtván fejét, kibocsátá lelkét.”)

Ezzel a címmel rendezett 2013 októberében a Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya vitaulést, melynek középpontjában Szulovszky János azonos című tanulmánya állt. Az alapszöveg, valamint Pócs Éva, Vargyas Gábor, Klaniczay Gábor és Mohay Tamás reflexiója az Etnographia 2014. évi 2. számában jelent meg (161-215.).

Nagy
Károly Zsolt

LEHET-E A SZELLEMI NÉPRAJZNAK KERESZTÉNY TUDOMÁNYOS MEGKÖZELÍTÉSE?

Ezek a szövegek mindenképpen figyelemre méltóak, hiszen olyan problémákat vetnek föl, melyek tematizálásával - miként azt reflexiójában Vargyas Gábor is megjegyzi - a rendszerváltás óta adós a magyar (társadalom)tudomány. Első látásra az alapszöveg ráadásul illeszkedni látszik a nyugati kereszténységben egyre erőteljesebben jelentkező sajátos „szeparációs” tendenciához, mely a kultúra (re)krisztianizációjának paradigmájával szemben egy keresztény ellenkultúrát próbál állítani, s ennek jegyében termeli vagy támogatja a szekuláris alternatívájaként a keresztény zenét, színházat, partykultúrát vagy éppen az olyan tudományos elméleteket, mint az evolúcióval szembeállított kreacionista teóriák. Az első bekezdések után azonban kiderül, hogy Szulovszky szövege sokkal közelebb áll a marxista-keresztény dialógusokhoz, mint az említett recens folyamatokhoz. Első állításával ugyanis rögtön kettéosztja a folklorisztikai, vallásetnológiai kutatások és kutatók világát: az egyik oldalon állnak azok a keresztények, akik kutatóként is reális lehetőségként tekintenek a természetfeletti vel való kommunikációra, míg a másik oldalon áll mindenki más, akiket a szerző sommásan materialistáknak nevez. „Jóllehet közismert filozófiai igazság, hogy Isten létét nem lehet tudományosan sem bebizonyítani, sem cáfolni, a transzcendencia kérdéskörével foglalkozó folklorisztikai, vallásetnológiai

kutatások alapvetően materialista megközelítésűek. Ezek egyeduralmát azonban semmi nem indokolja” (164.) – írja Szulovszky. A közismert igazságból a vallási jelenségeket „a priori ateista alapon” vizsgáló materialista kutatók számára egyfelől a módszertani ateizmus alapelve következik – amit Szulovszky összemoss a tényleges vagy tartalmi ateizmussal –, másfelől pedig a vallási jelenségek olyan magyarázatai, melyek természetszerűleg zárnak ki mindenféle transzcendenciát, s alapvetően vallástörténeti párhuzamokra, az ember képzelőerejét felfokozó félelmekre, módosult tudatállapotokra, társadalmi viszonyok legitimációjára vagy legfeljebb pszichológiai problémákra hivatkoznak. Ezzel kívánja Szulovszky szembeállítani a keresztyén paradigmát mint a közismert igazságból következő másik legitim megközelítésmódot, ami értelmezésében nem más, mint „az egyház tapasztalatára építő értelmezési keret”, melyhez az „a priori Istent tételező világkép talajáról” vizsgálódó kutatók folyamodhatnak. Szövege második részében ezt a paradigmát szándékozik bemutatni – a vitapartnerek egybehangzó véleménye szerint is kevés sikerrel. A reflexiókban felvetődő problémákból most csupán néhány főbb pontot említek.

Egyfelől Szulovszky jobbára csupán negatív eszközökkel próbálja bemutatni a keresztyén paradigma lehetőségeit, vagyis elsősorban a „materialista” kutatók hibáiról ír. Hosszasan vitatkozik a *Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben*¹ című tanulmánya néhány gondolata kapcsán Pócs Évával, s igyekszik bizonyítani, hogy „a keresztyénység autentikus irodalmának, önértelmezésének a nem kellő mélységű ismerete az egyébként hatalmas tárgyi tudással rendelkező, a témakör nemzetközi hírű kutatóját is súlyos félreértések és félreértelmezések zsákutcájába juttatja.” (165.) Ezzel szemben ugyanakkor nem mutatja fel azt, hogy a keresztyén paradigma milyen alternatív olvasatokat kínál fel. Sőt igazából nem is érvel. Bár leszögezi, hogy „egy teológiai háttér kétségtelenül hasznos támpontul szolgálhat, egy keresztyén paradigma nem feltételezi feltétlenül valamely teológiai irányzat gondolatainak vagy fogalmi apparátusának az alkalmazását, ettől teljesen független argumentációval is élhet” (164.), mégis a római katolikus teológia felfogásának elismerését, terminusainak és magyarázatainak alkalmazását kéri számon Pócson. Érvelése így leginkább annyival summázható, hogy „ez így van, mert így van, ugyanis ezt tanítja az egyház”. Gondolatmenetének további gyengéje egyrészt az, hogy önmagával is ellentmondásba keveredik, hiszen míg az imént idézett helyen azt állítja, hogy a keresztyén (értsd: római katolikus) teológiai ismeretek hiánya félreértelmezésekhez vezet a kutatót, más helyeken leszögezi, hogy „természetesen egy tudós minden további nélkül értelmezheti az általa vizsgált jelenséget vagy szertartást másként, mint ahogy az adott jelenséget vagy szertartást az illető közösség hivatalos tanítása ma-

¹ Pócs Éva: *Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerekben* = P.É., *Demonológia és boszorkányság Európában*, (Studia Ethnologica Hungarica I.) Budapest, L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz Tanszék, 2001, 137–198.

gyarázza...” (164.), illetve hogy „a vallási élethez kapcsolódó adatok tudományos elemzéséhez nem szükséges feltétlenül ismerni az adott vallás hivatalos önértelmezését, teológiáját” (165). Másfelől miközben ilyen ambivalens módon viszonyul a teológiai ismeretek szükségességéhez, nem veszi figyelembe azt, hogy a népi vallásosság meglehetősen lazán kapcsolódik a hivatalos teológiához vagy az egyházi vallásossághoz, s ebből következőleg nem is magyarázható annak alapján.

E nagyon vázlatos áttekintésből is érezhető, hogy Szulovszky szövege számos problémával terhes, azonban kétségtelen érdeme, hogy vitára készítő állításaival és hangvételével hozzájárulhat a bevezetőben említett adósság törlesztéséhez, s egy olyan diskurzus kibontakozásához, melyben a szakrális világok külső és belső szempontrendszer mentén megfogalmazott olvasatai akár gazdagíthatják is a megismerést.

2015 JÚN 24.

E számunk szerzői:

Csorba Dávid
főiskolai docens
Nyíregyházi Főiskola

Enghy Sándor
egyetemi tanár
Sárospataki Református Teológiai Akadémia

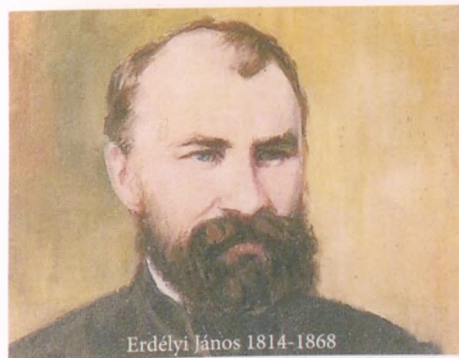
Fodor Ferenc
főiskolai docens
Sárospataki Református Teológiai Akadémia

Nagy Károly Zsolt
főiskolai adjunktus / tudományos munkatárs
Sárospataki Református Teológiai Akadémia / MTA BTK

Oláh Róbert
könyvtáros / PhD hallgató
Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára / Debreceni Egyetem

Rácsok Gabriella
főiskolai docens
Sárospataki Református Teológiai Akadémia

Szathmáry Béla
egyetemi tanár
Sárospataki Református Teológiai Akadémia



Erdélyi János 1814-1868

A SÁROSPATAKI FÜZETEKET
ALAPÍTOTTA: ERDÉLYI JÁNOS 1857-BEN

ÚJRAINDÍTOTTA: HORVÁTH CYRILL
1904-BEN

ISMÉT ÚTJÁRA BOCSÁTOTTA: A
SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI
AKADÉMIA 1997-BEN

